

MAGYAR MŰZEUMOK

2001/3

ŐSZ

HUNGARIAN MUSEUMS

Volume 7 Number 3

AUTUMN

Épített örökségünk

Épített örökségünk – Our built heritage

*A visegrádi királyi palota díszudvara a Herkules-kút másolatával
The court of honour in the Visegrád royal palace, with the copy
of the Hercules-fountain
Fotó – Photo: Hack Róbert*

*A helyreállított rábaszentmiklósi római katolikus templom
The restored Roman Catholic church in Rábaszentmiklós
Fotó - Photo: Galacanu Elstatia*

*A kissikátori körtemplom restaurált famennyezete – The restored wooden ceiling of the round church in Kissikátor
Fotó - Photo: Kenéz Pál*

Épített örökségünk

Az e számunkat indító téma (előzményét lásd: 1996/2. és 2000/2. számban), mely a visegrádi királyi palota építészeti rekonstrukciójáról, valamint múzeumi hasznosításáról ad képet, példázza talán legszemléletesebben a múzeumügy és a műemlékvédelem szoros kapcsolatát, egymást feltételező eredményességét. Ebbe a sorba illeszkednek a szabadtéri múzeumi bemutatóként és tájházként hasznosított népi műemlékek is. A műemlékvédelem természetesen jóval szélesebb területet ölel fel, az épített kulturális örökség egészéről kell gondoskodnia. Ebbe a rendkívül tág és sokrétű feladatkörbe nyújtunk bepillantást néhány egyházi és világi műemlékünk millenniumi helyreállítási programjának ismertetésével, továbbá egy új intézmény konkrét példákkal is illusztrált tevékenységének bemutatásával.

Helyreigazítás

A 2000/3. számunkban megjelent, a keszthelyi Balatoni Múzeumról szóló írásomból „A magyar pipa története – a magyar történelem pipákon” című kiállítást értékelve, sajnálatos módon kimaradt az ötletadó és kiváló szakértő, a műtárgyak jelentős részét kölcsönző *Dr. Osskó Imák* neve. E mulasztást szeretném pótolni most, s egyúttal elnézését kérni.

Basics Beatrix

Szerzőinkhez

Sajnálattal kell közölnünk, hogy folyóiratunk megjelentetésének anyagi nehézségei miatt (pályázati támogatást csak a nyomdaköltség fedezésére kapunk) egyelőre nem áll módunkban honoráriumot fizetni.

Ennek ellenére kérjük szerzőinket, hogy legyenek figyelemmel az alábbiakra:

– a kézirat szövegét kinyomtatva és lemezen vagy e-mail-en (pulszky@bot.nhmus.hu) kérjük megküldeni;

– az illusztrációkat fényképeken vagy dián pontos képaláírással, a képek fontossági sorrendje szerint számozva, a fotós nevének feltüntetésével kérjük;

– külön lapon kérjük megadni az alábbi adatokat: a szerző neve, születési éve, végzettsége, tudományos címe/fokozata, foglalkozása/beosztása, munkahelye (a szerzőket bemutató rovathoz).

Levélcímünk: Pulszky Társaság, 1476 Budapest, 100. Pf. 206.

MAGYAR MÚZEUMOK

2001/3 Ősz

MŰHELY

Buzás Gergely: A visegrádi királyi palota muzeológiai programja.	3
Deák Zoltán: A Mátyás Király Múzeum helye a királyi palotában.	6
Dercsényi Balázs: Árpád-kori falusi templomok és templomromok helyreállítása	7
László Csaba: Rábaszentmiklós kerek temploma.	10
Máté Zsuzsana – M. Veres Lujza: A kissikatori körtemplom helyreállítása és famennyezetének restaurálása	12
Szalay Ákos: A váci kálvária újjászületése.	14
D. Mezey Alice: Muzeális kiállítóhely Jákón. A megvalósulás első szakasza az Apáti-házban	17
Nagy Endre: Áttelepítés és fenntartás a szabadtéri néprajzi muzeológiában Vas megyei példákkal	19
Rónai Károly: A Vasi Múzeumfalú az építész szemével	21
Páll István: Rekonstrukcióban készült épületek a Sóstói Múzeumfaluban.	22
Cseri Miklós - Berényi Marianna: A tájházak létesítésének, működtetésének és berendezésének tapasztalatai Magyarországon	24

VISSZATEKINTÉS

Gerencsér Emil: Egy gyűjtemény révbe ért!.	27
Halmágyi Pál: Galamb József emlékeztek Makón.	28

SZÁMVETÉS

László Csaba: Az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ Kutatási Osztályának tevékenysége	31
Juan Cabello: A vajai Vay-kastély.	31
Fülöp András – Koppány András: A veszprémvölgyi apácakolostor.	33
László Csaba: Veszprémi házak kutatása	35
Mentényi Klára – László Csaba: Régészeti és falkutatások Kőszegen	37
Szűcs Judit: A csongrádi halászház	39
KIS MÚZEUMOK A NAGYVÁROSBAN	
Schmidt Jánosné: A XVIII. kerületi Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjtemény	41

KIÁLLÍTÁSOK

Sinkó Katalin: Időképek. Millenniumi kiállítás a Néprajzi Múzeumban	44
Varga Kálmán: Unikális műtárgyak, unikális hibák. Új kiállítás a gödöllői kastélyban	47
Füvessy Anikó: Új állandó kiállítás a Kiss Pál Múzeumban	48
Kiss Erika: Műgyűjtők gesztusa. Nagybánya kincsei Jászberényben	50
Füstös Jenő: „70 év a kamera mögött”	51

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Fejérdy Tamás: Krakkói Charta 2000	53
Baják László: Magyarok Bécsben	54

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Szél Győző: Népszerűsítő könyv a Természettudományi Múzeumról	56
Holló Szilvia Andrea: Múzeum és marketing	57
Wellmann Nóra: Museum Aktuell 2000.	58

IN MEMORIAM

Andrásfalvy Bertalan: Lükő Gábor emlékezete (1909-2001)	60
Gedai István: Kóhegyi Mihály (1934-2001)	61

Állami kitüntetések, díjak	63
A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI	64
E számunk szerzői	64

A címlapon – On the cover:

A helyreállított kissikatori körtemplom
The restored round church in Kissikátor
Fotó – Photo: Kenéz Pál

A hátlapon – On the back cover:

Az újjászületett Váci Kálvária esti
kivilágításban
The revived Calvary in Vác, illuminated
at night
Fotó – Photos: Robotka János

MAGYAR MÚZEUMOK

**A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi
Egyesület folyóirata**
Lapalapító: Éri István

Megjelenik évente négyszer
VII. évfolyam 3. szám, 2001 őszi

Főszerkesztő:
Selmeczi Kovács Attila

A szerkesztésben közreműködött
Dercsényi Balázs

Szerkesztőségi titkár: Gönczi Ambrus
A szerkesztőség tagjai: Basics Beatrix,
Cséve Anna, Holló Szilvia Andrea,
Kriston Vízi József, Korsós Zoltán,
Wollák Katalin

Lapmenedzser: Deme Péter

A szerkesztőbizottság elnöke: Pintér János
A szerkesztőbizottság tagjai:
Bencze Géza, Dercsényi Balázs, Draveczy
Balázs, Kertész Róbert, Kóczyáné
Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter

Fordítások: Gönczi Ambrus

Szerkesztőség:

1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
Telefon: 210-1330/155, fax: 210-1336
E-mail: pulszky@bot.nhmus.hu

Felelős kiadó: Matskási István
Nyomdai előkészítés: Stúdió 12 Bt.
Műszaki szerkesztő: Németh János
Színes feldolgozás: Stúdió 12 Bt.
Nyomdai munkálatok: Prospektkop Bt.
Felelős vezető: Racskó József

Előfizethető a kiadónál
(levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),
illetve postautalványon, csekkel vagy
átutalással az alábbi számlaszámon:
ABN-AMRO Bank 10200830-32323599

Előfizetési díj számonként:
egyéni előfizetőknek 700 Ft,
közületeknek 1000 Ft.

HU ISSN 1219-4662

Megjelenik a
**Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma**
a **Nemzeti Kulturális Alap** program
támogatásával

HUNGARIAN MUSEUMS 2001/3 AUTUMN

WORKSHOP

- Gergely Buzás: The Museological Programme of the Visegrád Royal Palace 3
Zoltán Deák: The King Matthias Museum in the Visegrád Royal Palace 6
Balázs Dercsényi: Reconstruction of village churches from the Árpád-Period 7
Csaba László: The round Church in Rábaszentmiklós 10
Zsuzsanna Máté – Lujza M. Veres: The Reconstruction of the Round Church in Kissikátor
and the Restoration of its Wooden Ceiling 12
Ákos Szalay: The Renewal of the Calvary in Vác 14
Alice D. Mezey: Exhibition Building in Ják. The first stage of realization
in the Apáti House 17
Endre Nagy: Relocation and Preservation in Hungarian Museology
(with Examples from Vas County) 19
Károly Rónai: The Vasi Museum Village from the Architect's Point of View 21
István Páll: Building Reconstructions in the Sóstó Museum Village 22
Miklós Cseri – Marianna Berényi: Establishing, Operating and Furnishing
Ethnographic Collections in Country Houses – Experiences in Hungary 24

RETROSPECTIVE

- Emil Gerencsér: A Collection Found its Place! 27
Pál Halmágyi: Commemorating József Galamb in Makó 28

RECKONING

- Csaba László: The Activities of the Research Department of the National Centre
for the Reconstruction and Restoration of Monuments 31
Juan Cabello: The Vay Castle in Vaja 31
András Fülöp – András Koppány: Convent in Veszprémvölgy 33
Judit Lászlay: The Study of Houses in Veszprém 35
Klára Mentényi – Csaba László: Archaeological Studies in Kőszeg 37
Judit Szűcs: A Fisherman's House and Life in Csongrád 39
SMALL MUSEUMS IN THE BIG CITY
Jánosné Schmidt: The 18th District Pedagogical and Local History Collection 41

EXHIBITIONS

- Katalin Sinkó: Images of Time. Millennial Exhibition at the Ethnographical Museum 44
Kálmán Varga: Unique Works of Art, Unique Mistakes. New Exhibition
at the Gödöllő Castle 47
Anikó Füvessy: The New Permanent Exhibition in the Pál Kiss Museum 48
Erika Kiss: The Gesture of Art Collectors 50
Jenő Füstös: "70 Years Behind the Camera" 51

INTERNATIONAL RELATIONS

- Tamás Fejérdy: The Cracovian Charta 2000 53
László Baják: Hungarians in Vienna 54

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

- Győző Szél: Book on the Hungarian museum of Natural History 56
Szilvia Andrea Holló: Museum and Marketing 57
Nóra Wellmann: Museum Aktuell – 2000 58

IN MEMORIAM

- Bertalan Andrásfalvy: The Memory of Gábor Lükő (1909-2001) 60
István Gedai: Mihály Kőhegyi (1934-2001) 61

- National Awards, Prizes** 63
NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY 64
Authors of this issue 64

A visegrádi királyi palota muzeológiai programja

Buzás Gergely

Műemlékvédelem és muzeológia szétválaszthatatlan fogalmak, hiszen mindkét tudomány a múlt tárgyi emlékeinek feltárására, megőrzésére és közkinccsé tételére törekszik. A műemlékvédelem és muzeológia összefonódása természetesen leginkább a múzeumként funkcionáló műemléképület helyreállításakor válik nyilvánvalóvá, hiszen akár a muzeológus, akár a műemlékvédő hagyja figyelmen kívül a másik igényeit, az eredmény mindenki számára tragikus lehet, míg ha munkájukat összehangolják, lehetőségeik meghatározódnak.

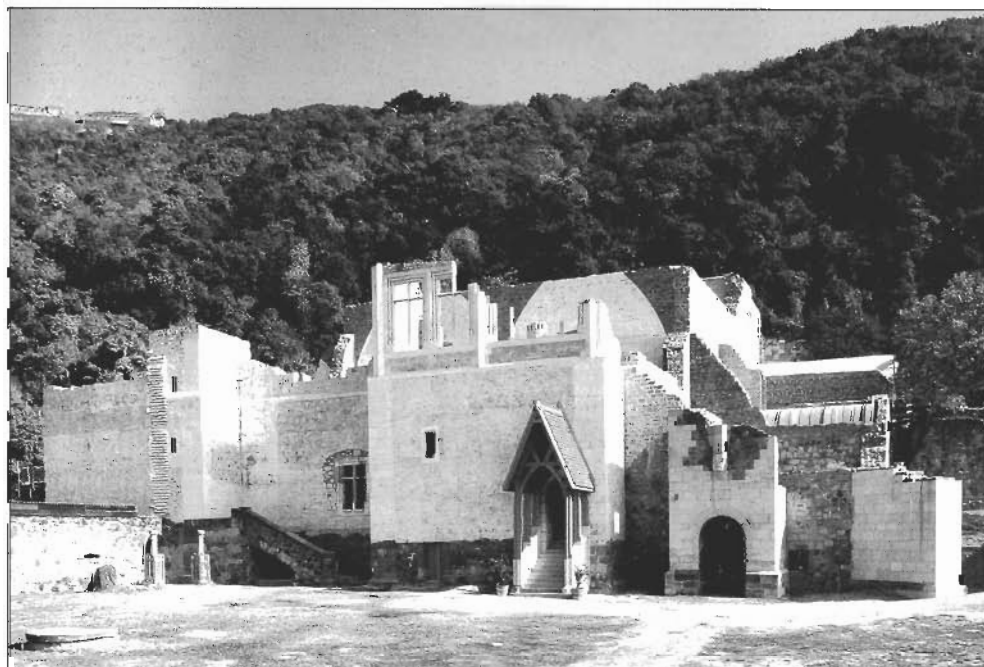
A visegrádi királyi palota rekonstrukciója a műemlékvédelmi szempontok mellett a palotát „lakó” visegrádi Mátyás Király Múzeum érdekeinek messzemenő figyelembevételével folyt. A tervezési munka egyik első lépéseként a múzeum fejlesztési tervével összhangban összeállítottuk azt az előzetes muzeumi programot, amely alapján a királyi palota épületeit a helyreállítás után hasznosítani kívántuk. A programot két szakaszra bontottuk. Az első a jelenlegi muzeumi szükségletek kielégítésére szolgáló terek kialakítását foglalta magába: a palota állandó kiállításainak létrehozását (a palota történetét bemutató régészeti kiállítás, a palota építészeti marad-

ványait bemutató kőtárak, valamint a palota életét bemutató enteriőr-kiállítások), a közönségforgalmi terek kialakítását (előadóterem, büfé, vizesblokk), végül a muzeumi munka helyszíneinek megépítését (restaurátorműhelyek, raktárak, kutatószobák, könyvtár, archívum, irodák). A második szakaszba soroltuk a múzeum fejlesztési tervébe illeszkedő új funkciók helyigényének kielégítését. Ennek lényege egy középkorkutató, konferencia és kiállítási centrum létrehozása lenne, amely újabb kutatószobák, adattárak, vendégszobák, konferencia- és tanácstermek, nagyméretű kiállítási terek, installációs műhelyek és raktárak, muzeumi bolt, vendéglő létrehozását igényli. További feladat volt a palotában tartott, illetve tartandó idegenforgalmi és kulturális rendezvények (palotajátékok, középkori mesterség-bemutatók, hangversenyek) helyszín és kiszolgálótér igényeinek kielégítése.

Az igények meghatározását követte az építészeti lehetőségek számbavétele. A helyreállítást tervező Deák Zoltán építésszel igyekeztünk olyan helyet találni minden egyes muzeumi funkciónak, amely a leginkább összhangba hozható a terek eredeti funkcióival. Ennek alapján határoztuk meg a muzeumi üzemépület helyét a délkeleti palotaépületben, az enteriőr-kiállításokét az egykor királyi lakóépületként szolgáló északkeleti pa-

*A reneszánsz loggia
The renaissance loggia*

*Az északkeleti palota rekonstruált épülete
The reconstructed building of the north-eastern palace*

lota első emeleti rekonstruált lakosztályában, a palotátörténeti kiállítást az északkeleti palota földszintjének egykori személyzeti lakószobáiban, a kőtárakat a palota pincében és földszinti raktáraiban, a konferenciatermet és az időszakos kiállítások termeit az északnyugati palota emeleti reprezentatív nagyterem-együttesében, az idegenforgalmi és kereskedelmi tereket a délnyugati palota egykori személyzeti és vendégszállásainak helyszínén, a kutatóközpontot pedig a palotával szomszédos középkori ferences kolostorban. A tervek kivitelezésének szakaszolását természetesen az anyagi lehetőségek szabták meg, és ezek az eredeti elképzelések némely módosítását is szükségessé tették.

A helyreállított Zsigmond-kori famennyezetes terem
The reconstructed room with a wooden ceiling
from the Sigismund-period

Első ütemben 1998-ra az északkeleti palota déli szárnya készült el két teremmel. Mivel a palota bemutatásának legégetőbb szüksége a helyszínen lévő palotatörténeti kiállítás volt, ezért az egyik újonnan elkészült teremben makettekkel és táblákkal álló kiállítást helyeztünk el, amely a palota építéstörténetét mutatta be, kapcsolódva a terem alatt már 1991 óta látogatható Mátyás-kori kőtarhoz.

1997-ben anyaintézményunktől, a Magyar Nemzeti Múzeumtól megbízást kaptam egy 2000. évi millenniumi országos történeti kiállítás koncepciójának kidolgozására. Terveink szerint e kiállítás a nagy millenniumi műemléki helyreállítások színhelyein: Székesfehérváron, Esztergomban, Visegrádon, Sárospatakon, a budapesti Szent István bazilikában,

illetve a Magyar Nemzeti Múzeum épületében, egymáshoz kapcsolódó kiállítások sorával, korszerű muzeológiai eszközökkel és a kiállításokhoz kapcsolódó nyomtatott, illetve internetes és CD-ROM multimédia kiadványok, katalógusok sorozatával mutatta volna be a Szt. István által alapított középkori magyar államot: a királyságot, az állam- és egyházzervezetet. E kiállítási tervbe szervesen beépítettük a visegrádi királyi palota kiállítási tervezetét is, amely a késő középkori magyar királyság és udvari kultúra bemutatásának lett volna a helyszíne. Sajnos a millenniumi kiállításról a kormányzati döntés egyre később, így a Magyar Nemzeti Múzeum és a tervezésben részt vevő partnerei: a székesfehérvári Szent István Király Múzeum és az esztergomi Keresztény Múzeum végül kénytelen volt a tervet feladni.

2000 közepén jött létre annak az anyagi feltétele, hogy legalább a visegrádi palota történetét bemutató régészeti kiállítás megvalósuljon. A 2000 augusztusa és az október 6-ai megnyitó között feszített ütemben megépített kiállítás a királyi palota északkeleti épületének díszudvaráról nyíló földszinti termekben kapott helyet. Pénzügyi okokból erre az időpontra az épület teljes befejezése sem történhetett meg, így csak a kiállítások helyszínéül szolgáló öt terem belső kialakítása készült el. Az ideiglenes palotatörténeti kiállítást megszüntettük, és részben ennek anyagát felhasználva, részben a korábban a Salamon-toronyban látható régészeti kiállítás tárgyából, továbbá új leletekből egy Anjou–Zsigmond-kori és egy Mátyás–Jagelló-kori palotatörténetet bemutató termet rendez-

Helyreállított terem Mátyás-kori kiállítással
Restored hall with the Matthias-age
exhibition

*A Herkules-kút maradványai a kiállításban
Remains of the Hercules Fountain in the exhibition
Fotók – Photos: Hack Róbert*

tünk be. A palota épületeinek és kútjainak makettje, az épületek és a kályhák rekonstrukciós rajzai mellett a kőfaragványok, építészeti részletek rekonstrukciói és a Mátyás-kori palota számítógépes virtuális rekonstrukciója próbálja felidézni a látogatóknak a palota egykori építészeti képét. A palotában folyó életet a régészeti leletek tükrében mutatjuk be: a konyhai és asztali edényeket, evőeszközöket, a bútortart maradványait és a palota lakóinak viseleti és használati tárgyait: ruhavereteket, ékszereket, játékokat, fegyvereket, valamint a palotában működő műhelyek eszközeit és fennmaradt hulladékait. A régészeti tárgyak értelmezését középkori ábrázolásokkal próbáltuk segíteni. A régészeti kiállításához szervesen kapcsolódik a díszudvar Herkules-kútját bemutató kiállítóterem. Mivel a kút eredeti helyére egy kiegészített másolatot helyeztünk, a kút eredeti töredékeit a közelben lévő kiállítóteremben állítottuk fel. A vörösmárvány tö-

redékeket tőlük élesen eltérő fehérmésző installációba illesztettük, ami biztosította azt a lehetőséget, hogy a töredékek eredeti térbeli elhelyezkedésüknek megfelelő helyre kerüljenek. A fehérmésző tartóelemek leegyszerűsített formában a kút eredeti formáját követik. A terem közepére felállított kút körül tablókon mutatjuk be a kút történetét: analógiáit, mesterének, Giovanni Dalmatának életútját, építészeti környezetét és vívezetékrendszerét, valamint feltárásának, elméleti és gyakorlati rekonstrukciójának folyamatát. Mindemelllett a rekonstrukciót végigkísérő néhány perces dokumentumfilmet is megtekintheti a látogató a teremben elhelyezett TV készüléken.

A palotakiállítás időszakos tárlattal is bővült. Egy különálló teremben felállított tablókon a palota feltárásának és helyreállításának történetét kísérhetik végig a látogatók. A kiállítás minden része magyar és angol nyelvű feliratokkal készült.

A helyreállítási és kiállításrendezési munkák feszített üteme miatt 2000-ben csak két kisebb füzet jelenhetett meg a kiállításokhoz tervezett kiadványokból: a Herkules-kút rekonstrukcióját bemutató magyar és angol nyelvű kis füzet, valamint a Tájak--Korok--Múzeumok új palotavezetője. Ám két jelentősebb kötetnek is folynak a munkái: a Herkules-kútról, illetve a palota helyreállításáról, amelyek megjelenése az idei évben várható.

2001-ben a visegrádi királyi palota helyreállításának újabb kétéves üteme indult meg. Ennek keretében a jövő évben be kell fejeződnie az északkeleti palota és a palotakert rekonstrukciójának, ezzel együtt el kell készülnie a kert kutatását bemutató régészeti kiállításnak, a palota XV. századi enteriőrjeit bemutató kiállításoknak, az Anjou-kori kőtár egyik termének, továbbá a konferenciateremnek és a múzeumi büfének.

A visegrádi palota rekonstrukcióját és kiállításait – csonkaságuk, befejezetlenségük ellenére is – a múzeumlátogató közönség nagy érdeklődéssel és szeretettel fogadta, amint azt a megnövekedett látogatóforgalom, a vendégekönnyv bejegyzései, a vezetések alkalmával tapasztalt személyes megnyilatkozások, vagy a szokatlanul élénk sajtóvisszhang alapján érzékeljük. Ez az eredmény elsősorban a kutatók, muzeológusok, építészek és kivitelezők összehangolt, egymásra mindig odafigyelő munkájának köszönhető.

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

The Muscological Programme of the Visegrád Royal Palace

Monument protection and muscology are inseparable fields as both sciences aim to discover, protect and communicate the material heritage of the past in co-operation with each other. The reconstruction of the Royal Palace in Visegrád exemplifies this endeavour. In the first stage of planning a scheme was drawn up to define the function of the palace after the reconstruction in accordance with the interests of the King Matthias Museum residing in the building. The first part of the schedule was to define and arrange space for the museum, the visitors-exhibition and lecture halls, washrooms, cafeteria etc. – and for scientific activities – library, workshops, archives, store-rooms etc. The second part concentrated on the new functions: to establish a new conference, exhibition and Medieval centre which necessitate additional rooms. Cultural and touristic events also need space and services in the palace. The southern wing of the palace was completed by 1998 and it hosted an exhibition on the history of the palace. In 2000 an archaeological exhibition was opened and another show was dedicated to the work and life of those people who had ever lived in the palace. There were publications available on the reconstruction and the museum itself, and some more booklets are in preparation, reconstructions and renovations are planned to be completed in two years' time. Exhibitions are very successful owing to the co-ordination and co-operation of researchers, architects, museologists and contractors.

A Mátyás Király Múzeum helye a királyi palotában

Deák Zoltán

A visegrádi királyi palota helyreállítási terveinek elkészítésekor abban a szerencsés helyzetben voltunk, hogy az elhelyezendő funkció szinte adott volt, nem kellett keresni, nem kellett próbálgatni, hogy a palota rekonstruált terei milyen funkciót képesek befogadni, elviselni. A tervezés első fázisaként egy funkcionális felhasználási terv készült, mely meghatározta, hogy a múzeum különböző funkcionális egységei hova kerülhetnek. Ez a terv elfogadásra került, és ennek alapján dolgoztuk ki a tervfázisokat, elsőként az északkeleti lakópalota épülettömbjére.

Szándékaink szerint a palota elsősorban saját magát mutatja be, nyitott és zárt tereit – amelyek helyreálíthatóak voltak – hiteles térformájukkal. A földszinten, mely a díszudvart U alakban övezi, valamennyi termet és közlekedő folyosót lefedtünk. Ezek dongaboltozatos helyiségek voltak. A boltozatok helyreállításához a több helyiségben és az egyik közlekedő folyosó falazatában megmaradt boltozatindítás adott kellő támpontot. Az emeleten, ahol a kerengő fölött báboskorlátos, oszlopos loggia fut körbe a keleti, hegy felőli oldalon, három helyiség keresztboltozatát tudtuk hitelesen rekonstruálni, a megmaradt kőkonzolok és boltsüveg maradványok alapján.

A helyreállított tér-tömeg együttesnek – a funkció befogadásán túlmenően – jelentése és információkövetítő feladata van. Az évtizedekig megszokott romkép több olyan látványelemmel rendelkezett, mely új esztétikai rend részeként a palota egykori szépségét felidézte ugyan, de valódi tömegéről, megjelenéséről nem sokat árult el.

A megemelt falakkal a lakópalota zárt tömegét akartuk felidézni és közelíteni a XV. századi képhez. Az akkori építetők és építési szándék szerint nem egy nagy térségre – fogadóudvarra – való kitérülés volt a cél, hanem kubus-szerűen zárt tömegben intim belső udvar létrehozása. Az udvart övező kerengő és a loggia gyűrűje a zárt termet és a nyitott udvar közötti átmeneti térsorként sajátos térélményt nyújtanak a benne mozgó embereknek. Az udvar reprezentációját egy szobrászati alkotás, az udvar teréhez komponált vörösmárvány kútház is gazdagítja. A kút állan-

*A díszudvar a Herkules-kút másolatával
The court of honour with the copy of the Hercules-fountain*

dó csobogása, a Nap mozgásából adódó folyamatos fény-árnyék változások külön értelmet adnak az itt-tartózkodásnak.

A visszaállított termekkel és udvarral a korszakra tipikusan jellemző térkapcsolatot sikerült újra létrehozni, és ezzel a térélménnyel megismertetni a látogatókat. Amikor múzeumi funkcióról beszélünk, akkor fontosnak tartjuk, hogy a tárgyak, a magyarázó szövegek, analógiák mellett a lehető leghitelesebb képet kapja a látogató magáról az épületről is, nemcsak modell vagy perspektivikus ábrák formájában, hanem a valóságban is. A kettő nem zárja ki, hanem kiegészíti egymást. A rajz vagy a modell több változatot, más-más építési periódust is bemutat, a helyreállítás viszont csak egyet. Ezért lényegesek azok az építészeti eszközök, amelyek a térhatáson túlmenően a részletek különböző megformálásával igyekeznek a legpontosabb információt adni az eredetiségről és a hitelességről: mi az, ami megmaradt, és mi az, amit hozzátettünk. Ezek az eszközök és módszerek részben hasonlóak a korábban, a rom-helyreállításoknál használtakhoz, összehatásukban és kon-

cepciójukban viszont gyökeresen eltérnek attól. A korábbi helyreállítási metodika a műemlékeken felhasznált kiegészítések anyagszerűségére, az anyagon belüli struktúrák megjelenítésére fektette a hangsúlyt. A formálás és a gondolkodásmód következetesen követte a kortárs építészet törekvéseit. Ettől a szemlélettől való eltávolodás volt az alapja annak, hogy az alkalmazott kiegészítéseknek olyan anyagokat választottunk, melyek nem térnek el az eredetitől, és a palota építési korának megfelelő stílus formáltságát is követjük. Ez nem jelentette azt, hogy a későgótika XV. századi formavilágában alkossunk újra olyan épületrészeket, melyekről nincsenek konkrét ismereteink, viszont nem tartott vissza bennünket attól, hogy pl. a faragott kőkereteket – mivel ezek egykét, pontosan meghatározható típusba voltak sorolhatóak –, csoportjuknak megfelelő formákkal, lábazzal, szemöldökgyámmal kiegészítsük.

Szakmán belül is sokak számára nem ismert, vagy félreismert, hogy mi is a feladata egy helyreállítást tervező építésznek. Sokan úgy gondolják, hogy a XX-XXI.

századi ismereteink lehetővé teszik, hogy mintegy polárszűrőn keresztül nézve a múltat, csak azokat a momentumokat és hozzájuk rendelhető formákat válasszuk ki, melyek alkalmasak arra, hogy megmutassuk, bemutassuk azokat a problémákat, gondolatokat, melyek a ma építészét foglalkoztatják, korunk emberét érdeklik. Féltő, hogy nagyon keveseket érdekel maga a XV. századi épület. Az ezzel való foglalatosságot kizárólag a művészettörténetész feladatának tekintik, pedig mi lenne fontosabb a helyreállító építész számára, mint a középkori alkotómódszer, a téralkotás, a téralakítás szabályainak megismerése, az építészeti részletek, tagozatok megformálásának törvényszerűsége, vagy annak a funkcionális rendnek az ismerete, mely a palota alaprajzát meghatározta.

A helyreállítás során pontosan addig a határig mentünk el, ameddig a megszerzett ismeretek engedték. Csak azokat a tereket építettük meg, amelyekről minden szükséges információnk megvolt. A terek, a térkapcsolatok, a funkcionális összefüggések határozták meg a helyreállítás mértékét, és nem a falakhoz hozzátett mennyiségek. Törekvésünk nem a mennyiség növelése és nem a falak magasságának, hosszának gyarapítása, hanem a minőségi változás, a bejárható, élvezhető terek létrehozása volt. Hiszen, mint építész, erről az oldalról, ebből a látószögéből szerezhettem a legtöbb ismeretet a XV. századi épületről, és ennek megmutatásával tudom továbbadni az érdeklődőknek, kiteljesítve a múzeumi funkciót.

*A restaurált oroszlános kút a felső kertben
The restored lion-fountain in the upper garden.*

Lásd még – See also: Borító 2 – Cover 2

The King Matthias Museum in the Visegrád Royal Palace

While preparing the reconstruction plans of the palace it was quite easy to define the functions of

different spaces in the building as the palace was intended to introduce itself in the first place. The actual realisation of the plans began in the north-eastern wing of the palace. Reconstructions and restorations were carried out using all necessary and available information to create an authentic sensation of the 15th century, adding such aesthetic elements as the fountain or the alternations of light and shadow. The aim of the project was to give an authentic picture of the palace not only in its

documentation in the museum, but also in reality, the two complementing each other. Methods and techniques used during the project are traditional but their concepts and effects are radically different. The extent of reconstruction was limited by available information, the knowledge about functional and spatial interdependence within and outside the building, keeping quality in focus instead of mere quantity.

Árpád-kori falusi templomok és templomromok helyreállítása

Dercsényi Balázs

Az ezer éves államiség ünnepéhez közeledve, 1997-ben keresve sem találhattunk volna „testhezállóbb” pályázati témát, mint a címben szereplő műemlékekét. Ezek az emlékcsoportok állnak időben legközelebb az államalapításhoz és a kereszténység felvételéhez, noha be kell vallanunk, hogy a most

helyreállított templomok és templomromok közül kevésről tudjuk állítani, hogy a XI. században már valamilyen formában létezett. Csupán a veszprémi Szent György kápolna állt már a XI. században, a többi a XIII. században épült, kivételként a Balatonfüred-Papsokán álló templom említendő, melyről a kutatás bebizonyította, hogy egy római villára épült a XII. században. Ugyanakkor valamennyi emlék magán hor-

dozza az elmúlt évszázadok nyomait. Építjük, bővítjük, díszítjük, pusztulásuk (elpusztításuk), újjászületésük, sőt helyreállításuk része történelmünknek.

A pályázatot az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMvH) 1997-ben kezdeményezte, az ötletet elfogadta a Magyar Millenniumi Emlékbizottság. A pályázat meghirdetésére az OMvH elkészítette annak a 151 emléknek a listáját, amely érdekében a tulaj-

Plébániatemplom, Óriszentpéter
Parish-church, Óriszentpéter

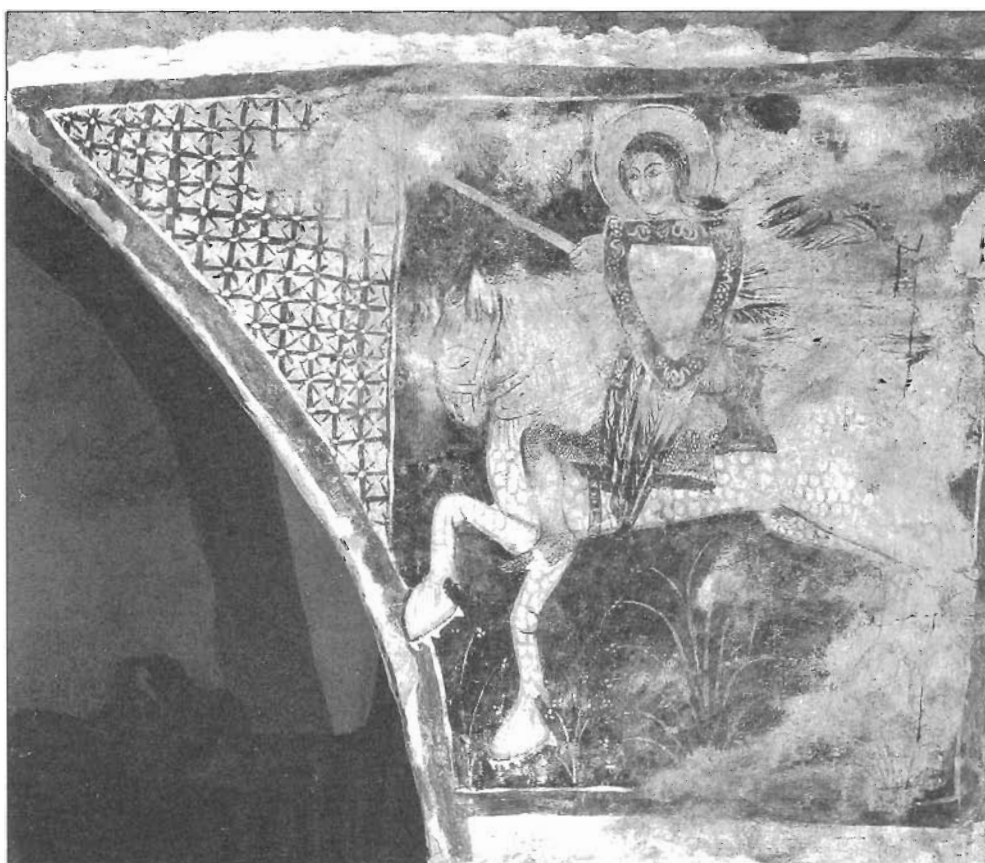
A cserkúti templom diadalívén látható
Szent György ábrázolás
The St. George depiction on the triumphal arch
of the Cserkút church

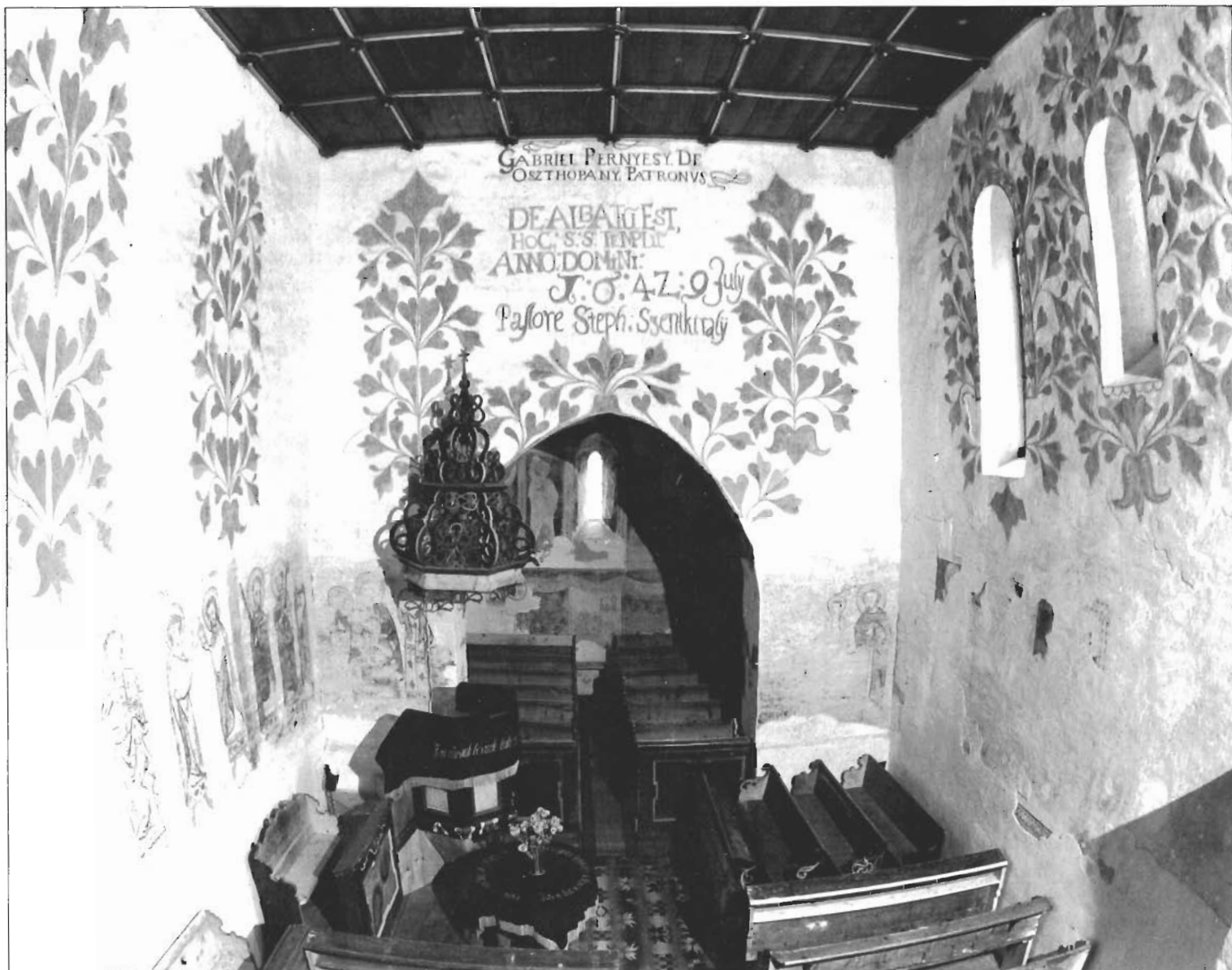
Fotók – Photos: Mihálik Tamás

donosok (kezelők), az illetékes önkormányzatok és társadalmi szervezetek pályázhattak. A kiírók célja az volt, hogy a magyar műemlékállomány igen értékes és sajátos részét képező emlékek megfelelő állapotba kerüljenek, hisz tudott dolog volt, hogy egy részüknél (pl. a romoknál) nem beszélhetünk felelős fenntartó közösségről, vagy ha igen, rendkívül csekély anyagi ereje miatt egyedül nem vállalhatta az általa használt épület szakszerű felújítását. A cél így egyértelműen az volt, hogy a rossz állapotban lévő műemlékek helyzete javuljon. Ez esetben nem lehetett különbséget tenni az Országos Műemléki Felügyelőség által 1957-től helyreállított és a helyreállításra várók között, csak a szükségesség és a saját erőforrás

motiválhatta a pályázati bírálatot. A konkrét helyreállítási munkálatok esetében azonban más – inkább tatarozás – jellegűek a munkálatok, míg a korábban nem restauráltaknál a műemléki munkálatokat (kutatás, tervezés és helyreállítás) illet alkalmazni.

A pályázati kiíráshoz csatolt 151 műemléket felsoroló listán szereplők közül 118 helyreállítása érdekében nyújtottak be pályázatot az arra felhatalmazottak. A bírálati szempontok között első helyen a műemléki érték szerepelt, fontos volt a helyreállítás sürgőssége és előkészítettsége, a reális megvalósíthatóság 2001-ig és a saját erő aránya. A pályázatra biztosított 300 millió forintot végül 47 helyreállítás kapta meg. Ezt követően lehetett összeállítani a résztvevő szakemberek csapatát, pontosabban azt, hogy hány munkánál van szükség felmérésre, régészeti- és művészettörténeti kutatásra, tervezésre és restaurálásra, illetve hány esetben lesz szükség az eredeti helyreállítási tervek aktualizálására és a kiviteli munkák művezetésére. Kiderült, hogy kilenc műemlék esetében komplex helyreállítást kell végezni, de a többinél is szükséges a tervezői tevékenység mellett a tudományos kutatók munkája. A kutatásokat – zömmel 1999-ben – az Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ szakemberei végezték el, itt készültek a helyreállítási tervek is. A komplex munkálatokat nem igénylő műemlékek esetében témafelelősök vezették a helyreállításokat, ahol lehetett, ott igénybe vették a feltárások egykori végzőit, az eredeti tervek készítőit,

A csarodai református templom belseje a középkori apszissal – The interior of the Calvinist church with the medieval apse in Csaroda
Fotó – Photo: Dobos Lajos

ahol nem, ott e feladatokban jártas szakemberek segítették a munkát. E konstrukció lehetővé tette, hogy a tényleges helyreállító tevékenység néhány helyen 1999-ben megindult, de a munkálatok zöme 2000-ben és 2001-ben folyt, illetve néhány helyen még folyik.

Praktikus okokból a pályázaton elnyert összegek kezelésére (beruházás) a helyi szervezeteket (egyház, önkormányzat, stb.) bízták meg az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMVH) beruházási szakemberei. A helyreállított épületek és romok – ahogy már említettük – a munkálatok szempontjából két csoportba oszthatók. Az elsőbe azok tartoznak, ahol az OMVH jogelődje, az Országos Műemléki Felügyelőség teljes körű helyreállítást végzett 25-35 évvel ezelőtt, s annak rendje-módja szerint a felújított műemléket átadta – hol névleges, hol tényleges – gazdájának. Névleges gazdának azokat tekintjük, akik írásban ugyan vállalták a fenntartói szerepet, de érdemben nem tudtak (időnként megkockáztathat-

tó az az állítás is, hogy nem akartak) kötelességeiknek eleget tenni. Különösen a romok tekintetében mondható ez el. Ezeknél az emlékeknél a gazdátlanlás (Balatoncsicsó, Kővágóörs, Ecsér, Celldömölk) döbbenetes károkhoz vezetett.

Más a helyzet az ebbe a csoportba tartozó, ma is templomként működő műemlékeknel. Azok voltak nagyobb számban, ahol a fenntartó közösség ereje igen csekély. Gondolunk például Nagyörzsönyre, ahol három templomról is kellett gondoskodniuk a híveknek, s az ún. Bányásztemplomra már nem jutott energiájuk. Máshol – így Egyházasdengelegen – komoly statikai problémák jelentkeztek, s ezek elhárítására speciális megoldásokat kellett alkalmazni. Sok esetben az ismételt helyreállításra azért volt szükség, mert speciális munkákat (pl. falképek ismételt restaurálása) kellett elvégezni, pl. Bátonyterenyén, Csarodán, Cserkúton, Hidegségen, Nagyharsányban, Óriszentpéteren, Szalonnán. Természetesen az épületet egyéb szempontokból is

rendbe kellett tenni, hol a tetőzetet, hol a homlokzatokat vagy a vízvezetést.

A már többször helyreállított Tihany apáti templomromnál a hajófalakra emelt tetővel használható tér alakult ki, és a romfalak védelme is megoldódott. Rábatöttösön, a gutaházi – a temető mentén álló – templom részleges helyreállítása ugyan 1976-ban befejeződött, a XIII. században, két periódusban épült templom külsőleg megszépült, de barokk kori boltozatait díszítő és a Szent Cecília mártíromságát bemutató falképek restaurálására nem került sor. Most, hogy a falak vizesedését sikerült megszüntetni, lehetőség nyílt a Dorffmeister István által 1771-1772 során festett, ritka tematikájú freskókat restaurálni. Így vált teljessé a templom helyreállítása.

A rábatöttösi templommal elérkeztünk ahhoz a csoporthoz, amelyben nem a korábbi munkák megismétlése dominál, hanem új helyreállításnak tekinthető. Így volt ez a Zala megyei Bagod-Vitenyédén: a hajdani Szentpál község temploma sokáig ba-

rokk stílusúnak tűnt, de a kutatás során bebizonyosodott, hogy a mostani szentély egy román kori rotunda hajója, melyhez patkóalakú szentély csatlakozott. Ez utóbbinak maradványait az 1755-ben épült templomhajó őrzi. A szentpáli rotundát feltehetően az 1333-as pápai tizedjegyzékben szereplő Szentpáli család emelte 1230-1270 között. A középnemességre akkor és erre felé oly jellemző konzervatív megoldást választottak az építetők, olyat, amelynek analógiái Kallósdon és a szlovéniai Nagytótlakon láthatók. A helyreállítás befejeztével a külsőn a barokk kori átépítés fog dominálni, de belül a román kori monumentumok – üléstülkék a középkori hajóban, a mai szentélyben; a román kori szentély maradványai a barokk kori néphajóban – a meghatározóak.

Balogunyomon (Vas megye) a nagyunyomi részen áll a Mindenszentek tiszteletére szentelt templom. Az Unyomi család emelte 1240 körül, majd ugyancsak ők gótikus stílusban bővítették sekrestyével és két boltszakaszos halotti kápolnával a XIV. században. Ez időből valók a szentélyben és a diadalíven látható freskótöredékek és más, faragott részletek. A török világ idején romossá vált épületet a XVIII. század derekán használhatóvá tették, berendezték. Ennek az időszaknak ritka emléke a szószékoltár és egy Mária-szobor. Ezeket az egyházköz-

ség restauráltatta, míg a gótikus falképeket és a XVIII. századi főoltárt a pályázaton elnyert pénzekből finanszírozták.

A reformátusok laskodi (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) temploma 1995-ben, a kutatás előtt az egyszerű megjelenésű épületek közé tartozott, noha tudott volt, hogy 1320 előtt már állt. A régészeti feltárás kis méretű templomhajót és félköríves szentélyt tárt fel s a falakon – az északon a névadó Szent Mihályt és két be nem azonosított alakot, a délen a diadalmas Krisztust és egy igen korai Szent László legendát mutató – freskók kerültek elő. Ezek koraik, feltehetően a XIII. század végéről származnak. A XV. században újabb falképek kerültek a falakra, ezekből Szent Péter és Pál alakja ismerhető fel, míg a reformáció idejéből, feltehetően a XVI. század végéről származik az egyik Árpád-kori ablak virágos keretezése. 1830-ban alaposan átépítették a középkori templomot, szentélyét elbontva kelet felé bővítették, középkori ablakai eltűntek, nyugati kapuját pedig befalazták. A templom helyreállítása során nemcsak a különböző periódusban készült falképeket sikerült megmenteni és élvezhetővé tenni, hanem a famennyezet megnyitásával, a fedélszék megmutatásával a középkori térélmény is érezhetővé vált a középkori ablakokkal is hitelesített XIII. szá-

zadi falak között. A szellemes és szakszerű helyreállítás így joggal nyerte el az „Europa Nostra” kitüntetést.

Lásd még –See also: Képmelléklet II.

Reconstruction of Village Churches and Ruined Churches from the Árpád-Period

The author and his colleagues won a competition in 1997 in which they aimed to reconstruct and restore some very old monuments as part of the millennial anniversary of the Hungarian State and Hungarian Christianity. However few of the ruins can be dated to the 11th-12th centuries, most of them were built in the 13th century, they all carry the marks of our history: they were rebuilt, decorated, destroyed and restored. The objective of the competition was to save as many monuments as possible. It was essential to draw up quick and efficient plans for research and reconstruction with a suitable financial and personal background. Some of the reconstruction needed thorough preliminary research. Subsidies were allocated to some local organizations to realize the projects. A large group of monuments were already restored some 20-30 years ago but they were not taken care of for a long time (e.g. Celldömölk, Ecsér), some of them are in public use and are maintained by the community (Nagybörzsöny, Tihany). The other group of ruins needed a complete research and reconstruction first (Rábatöttös, Balogunyom). The reconstruction and restoration of the Calvinist church in Laskod, originally from the 13th century, with its mediaeval frescos, windows and wooden ceiling were awarded the Europa Nostra Award.

Rábaszentmiklós kerek temploma

László Csaba

A Marcal folyó jobb partján fekvő kis település, Rábaszentmiklós kerek temploma már a XIX. század derekán felkeltette a tudós érdeklődők figyelmét. Ráth Károly 1871-ben lelelt szavakkal írt a szerinte csak a jáki és a pápói rotundákhoz hasonlítható kis templomról, amelynek korát a XIII. századra tette. A tanulmányához készített alaprajz és nézet első ábrázolása épületünknek (Archaeologiai Közlemények VIII. 53-55).

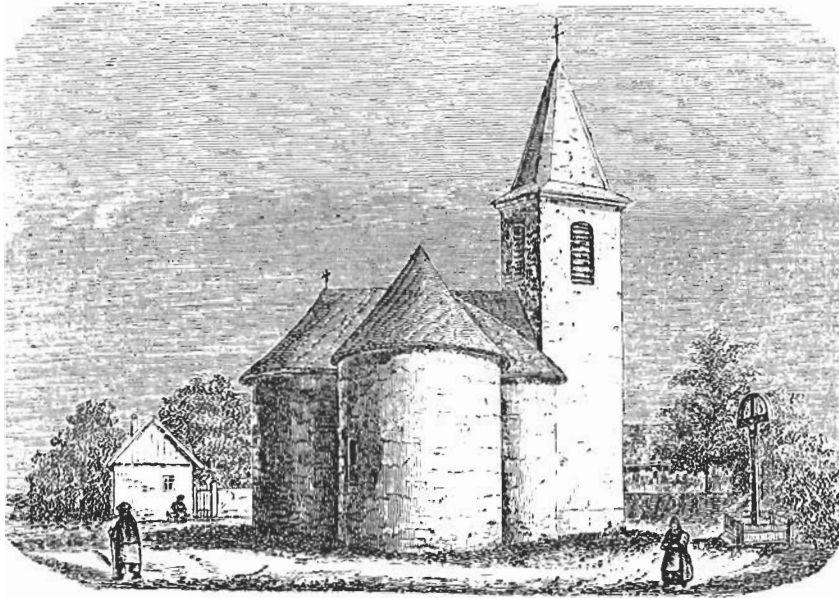
A település első hiteles említése 1287-ből származik: IV. László király az Osl nembeli Imre fia Gergelynek adományozta a tatárjárás óta lakatlan Byka földet, amelyen Szent Miklósnak szentelt templom állt. A falu 1333 óta a győri püspök birtoka. A XVI. század végén, a tizenöt éves háború harcai során a település elpusztult, 1626-ban is pusztaként említik a források. Újjátelepítésére 1701-ben került sor, Keresztély Ágost győri püspök idejében. A név szerint ismert nyolc család leszármazottai napjainkig a falu tekintélyes emberei. Az elhagyatottság évtizedei alatt megrongálódott templomot az újratelepült lakosság 1720-ban

építette újjá és bővítette. A templom az újkorban nem volt önálló plébánia, korábban Mörichida, napjainkban Árpás filiája.

A mindössze két utcából álló kis település közepén, a Marcalhoz vezető út kiszélesedésében álló templom a kutatás előtti állapotában háromkaréjos, műrészletek nélküli, lapos bádofedéssel ellátott épület volt. Nyugati oldalához kapcsolódott a láthatóan későbbi falazott gúlisakos torony, a toronyaljban a templom kapujával. A XIX. századi alaprajzon még látható körítőfalnak már nyoma sincs a felszínen. A templom értékére és rossz műszaki állapotára tekintettel az egykori OMF az 1970-es évek közepén programtervet készített a helyreállításhoz. Közel két évtizednek kellett eltelnie, mire 1995 őszén megkezdhetjük a külső falkutatást. A helyreállításhoz szükséges pénzügyi fedezet hiányában azonban a kutatást a templombelsőben csak néhány évvel később folytathattuk. Így történt, hogy az immár megújult templom felszentelésére csak 2000 október végén került sor.

A feltárások során megállapíthattuk, hogy a mindössze 6,3 méter belső átmérőjű templomhajó, a szentély és az északról csatlakozó sek-

restye, a korábbi feltételezésekkel ellentétben, egyidőben készült. A törtekövekből és nagyméretű kőhasábokból – talán római kövekből – rakott falazat felső része, falkoronája a hajóban hiányzott. A hajó egykori magasságára utalt az északkeleti oldalon, magasan a mai egyszerű főpárkány alatt megtalált rézsűs, félköríves eredeti hajóablak. Záradéka felett legalább egy méter képzelhető el az egykori tetővonalig. A hajó hasonló magasságban lévő feltételezhető egykori ablakait már nem lehetett megtalálni, mert a XVIII. századi felújításkor a falkoronát erőteljesen visszabontották. Megmaradt viszont a hajó északnyugati oldalán egy szokatlan formájú ablak töredéke. A félköríves, mélyített tükröben román kori résablak nyílt a templomtérbe. Sajnos a XVIII. századi átépítéskor az ablak nagy részét megsemmisítették, illetve belső részét a boltozat építésekor elfedték. A rekonstrukció során ma két résablak került a kiegészített tükrözésbe. Az ablakforma a városi polgárházakból ismert ún. kapcsolt ablak formáját idézi. Előfordulása templomokon – kivéve a tornyokat – szokatlan. A középkori rotunda további két íves záradéku, rézsűs ablakát tártuk még fel. A szentély tengelyében lévő ablakot átbontani a belsőben lévő falkép

A templom 1871-es ábrázolása
The image of the church in 1871.

A helyreállított templom
The restored church

miatt nem lehetett, míg a helyreállítás előtti jellegtelen, keletre néző sekrestyecablak feletti középkori nyílást hitelesen rekonstruálni tudtuk.

A középkori külső falakon nagy felületben megmaradt a középkori vékony vakolat a barokk réteg alatt.

A templom hajója ma boltozott. Az alacsonyán lévő boltozat XVIII. századi, a középkorban feltehetően nem volt boltozott a hajó. A sekrestye és a szentély kőboltozata még a román kori állapotát őrzi. A déli, boltozott karéj az 1720-as átépítéskor készült. Jellegtelen szegmensív ablakaiban értéktelen XX. századi asztaloszerkezetek voltak. Az ásatás során feltártuk a középkori hajó lebontott déli falívét. A visszabontások mértékéből következtetve a templom román kori bejárata a délnyugati oldalon lehetett, semmi részlete, esetleges faragvány sem maradt meg. Az eredetileg is téglapadlóval burkolt templomban a szentély és a hajó azonos padlószintű volt, míg a sekrestyepadozata legalább egy lépcsőfokkal magasabb. A falakat a középkorban vékony vakolás, meszelés fedte. A XVIII. századi helyreállítás során is csupán meszelték a falakat. A XVIII. század végén a szentélybe falazott oltár került, amely fölé a szentély falára oltárretablót festettek. Architektonikus keretben Szent István és Szent László álló alakja látható, középiált Szent Miklóst ábrázoló oltárkép függ. A sekrestyébe vezető, eredetileg ajtószerkezettel le nem zárt nyílás és a diadalív közötti fa szószék a XVIII. század végéről, a XIX. század elejéről származik.

A templom tornya a XIX. században épült, 1832-ben öntött nagyharangját az első világháborúban vitték el.

A templom környezetében végzett ásatással körirtófalat nem találtunk, feltártuk viszont a templom közelében a délnyugati oldalon egy középkorinak meghatározható kőépület falmaradványát.

Összefoglalva az eddig írtakat, megállapíthatjuk, hogy a rábaszentmiklósi rotunda legkésőbb a XIII. század első felében épült. A boltozott, patkóíves szentély és az ugyancsak boltozott sekrestye egy időben, első periódusban készült. A középkort változatlan formában végigélő templom a XVII. században közel száz évig lakatlan faluban telő nélkül állt, falai erősen lepusztultak. Az 1720-ban befejezett helyreállításkor falkoronáit egy magasságra hozták, a hajóból lebontottak, a szentély és a sekrestye fölé közel másfél métert falaztak. A déli oldalon, kibontva a hajófalat, íves, boltozott kápolnát emeltek, amelyet nagy íves áttöréssel kapcsoltak a középkori hajó teréhez. A templomot kimeszelték és zsindelel fedték. A XVIII. század végén, a XIX. század elején új liturgikus berendezést kapott a templom, megfestették az oltárretablót. Nem zárhatjuk ki, hogy az új berendezést: szószéket, tabernakulumszekrényt, gyertyatartókat, padokat a felosztott szerzetesrendi templomok anyagából szereztek. A XIX. században emelték a harangtornyot, majd

Templombelső a restaurált szószékkel
The interior of the church with the restored pulpit
Fotók – Photos: Elstia Galacanu

utóbb, talán már a XX. század elején a karzatfeljáró toldalékot a torony déli oldalára. A templombelsőt 1927-ben belső díszítőfestéssel látták el, amelyet az 1950-es években lemeszelték. A padokat az 1960-as években kidobták, helyükre egy lebontott eklektikus kápolna padjait hozták. A múlt évben befejeződött helyreállítás során a román kori részeket lehetőség szerint visszaállították, új padok és bútorzat készült a püspökség igényei szerint. A falképet, oltárképet és az értékes megmaradó bútorzatot (szószék, oltártartozékok) restaurálták. A templom külső környezetének tervezett kertészeti rendezése részben megvalósult.

Lásd még – See also: Borító 2 – Cover 2

The Round Church in Rábászentmiklós

The little round church has been in the focus of interest for more than a century as its origin goes back to the 13th century. During the Turkish rule the village was abandoned and the church damaged. The new settlers rebuilt and enlarged the church in the 18th century. In the 1970s a new scheme was drawn up to reconstruct and renovate the church which was in a bad state of repair then. Surveys started in 1995 to find the original structures, but the reconstructions of the interior lasted until 2000. The sacristy and the choir were built at the same time in the first period. The building stood without a roof for almost a century. In the 18th century higher walls were erected, a new chapel was built, the walls were whitewashed and the roof was thatched. New furniture was made and a belfry was built in the 19th century. The decorative painting was made in the 20th century. The original Romanesque details were reconstructed where it was possible, new furniture was installed, the frescoes and some remains of furniture were restored. Now the environment of the church is in course of arrangement.

A kissikátori körtemplom helyreállítása és famennyezetének restaurálása

Máté Zsuzsanna – M. Veres Lujza

A Hangony-völgyi község temetőjében álló, Szent Miklós tiszteletére szentelt körtemplom valószínűleg egy romba dőlő román kori rotunda alapján 1764-ben épült. A kápolna alapításának legendája szerint Havi Boldogasszony napján (augusztus 8.) a temető egy részére kör alakú foltban hullott a hó. Ezen égi jelre rakta fel a lakosság a falakat a hó szélé mentén. 1865-ben a templom patrónája Havi Boldogasszony lett. 1966-ban a vakolatfelújítás előtti falkutatás a kápolna XVIII. századi eredetét igazolta. Csomor Ernő Szent Simon történetében írja, hogy a templom festett famennyezete a vakolat alatt megvan. Ennek tisztázására 1980-ban megbontották a mennyezetvakolatot, és megtalálták a festést.

A templom sok szempontból vitatható korábbi tatarozása, a mennyezet kazettáinak elbontása és restaurálásának kezdete 1980-83 között történt. A mennyezet festésének idejéről nincsenek adataink. Az egyetlen támpont erre vonatkozólag a templom építésének dátuma (1764), amely arra enged következtetni, hogy legkorábban a XVIII. század második felében készülhetett. A kör alakú festett famennyezet 68 táblából áll. A hat sorban elhelyezkedő táblák nem egyforma hosszúak. A két legkülső sarkon egy-egy kazetta található a táblán. Az ezt követő deszkasorban három betétrészt festettek egy táblára, nagyobb részben finom rajzos növénydísszel. Ezek változatossága az ismeretlen festőasztalosok fantáziagazdagságát dicséri.

Leggyakrabban a reneszánsz eredetű olaszorsós díszítéssel, tulipán-, rózsza- és liliomvirágok-

kal találkozunk, de a hitre, megváltásra utaló szőlőfürt és életfa ábrázolása is előfordul. Két középső, egymással szemben lévő deszkán, mely nem oszlik mezőkre, emblemikus díszítés látható. Az egyik szép rajzú, későbarokk ornamentikával övezett négyzet van Mária nevével, mely világospirossal, a szokásos monogramtól eltérően, betűkkel teljes mértékben kiírva jelenik meg. A mező felső részét kis kagylómotívum díszíti, tetején kereszttel. Egy másik

kazettán is megjelenik ugyanez a típusú kagylóábrázolás. Kagylóformájú Kissikátor ezüsből készült, 1312-es évszámmal ellátott keresztelő-edénye is, mely ma Domaháza plébániájának kincse. A kagyló többszöri feltűnése a kissikátori mennyezetten tehát aligha véletlen.

A monogramos mező alsó részét több színű, lángnyelvszerű barokk levéldísz egészíti ki. A kazetta felső részén lévő könyv, rajta az adakozás erényére utaló három aranygolyóval, felette püspöksüveggel és balra főpásztori bottal a títulás szent: Myrai Szt. Miklós püspök személyére utal. A másik osztatlan kazettán kör alakú

motivumát pl. a szatmári Kisrosvágy ref. templomának karzatmellvédjén láthatjuk viszont. Bár itt a mezők formája amorf, azonos a rácsok találkozási pontjain lévő kis virágok és a mezőket kísérő lendületes növénydísz alkalmazása is.

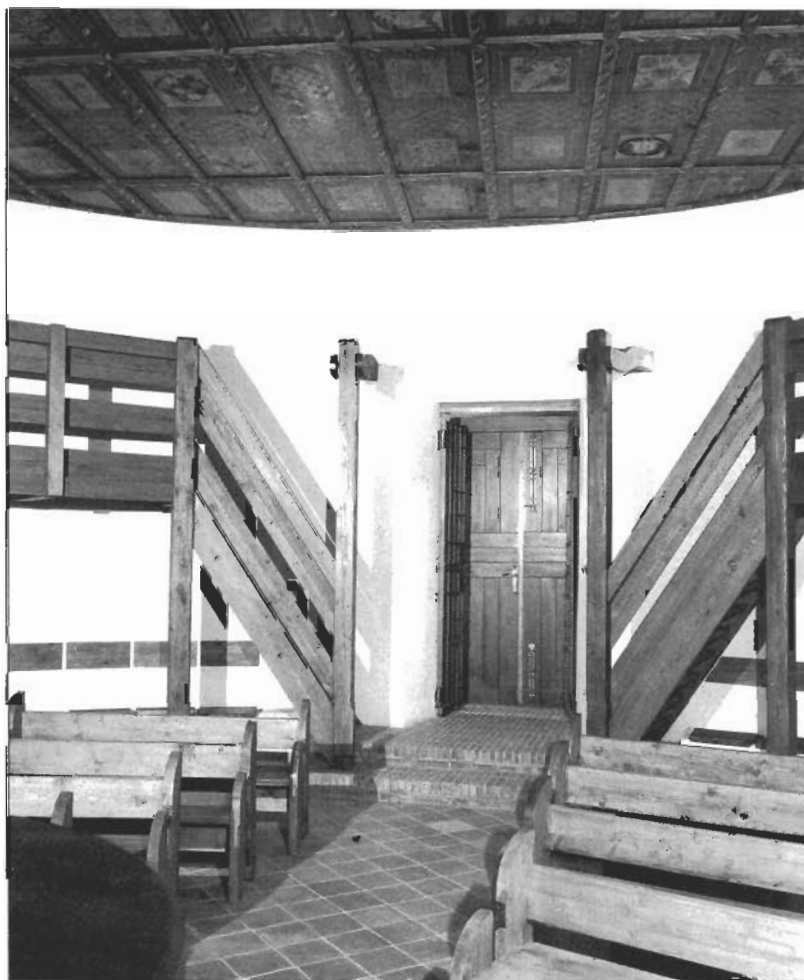
A mennyezet bal szélső deszkájának alsó mezőjében két templom vázlatos, rajzos ábrázolása látható. A baloldali biztosan a kissikátori kerektemplom, déli oldalánál toronnyal, a másik ábrázolás egy nagyobb háromhajós, bazilikális elrendezésű templomot mutat. Ez lehetne a falu által felépíteni szándékozott plébániatemplom, mely azonban mint tudjuk, anyagiak hiányában nem valósult meg.

A kazetta felső részén két ugró szarvas, feljebb madár ábrázolása látható, melyek a hívő lelkek ókeresztény eredetű jelképei. A középső sor egyik, két mezőre osztott kazettáján fent vörös sugárkoszorú-övezte medaillon található, közepén IHS-monogrammal. A monogramos ábrázolás alatt címer van. Barokk módra ívelt, kartus-szerű pajzsa közepén függőlegesen két mezőre osztott. A heraldikai baloldalon harántpólyák, jobbra országalma látható kettőskereszttel, melynek alsó szárai szarufásan megtörttek. A pajzstalp ívelt barokk elembe végződik. A szabad felületeken vörös bogvós és leveles térkitöltő elemek láthatók. Az egyházi és világi hatalom jelképe tehát ezen a táblán egymás mellé került.

A másik tábla felső mezőjében szemmel és orral ábrázolt holdsarló látható, a kozmosz, a világmindenség jelképeként. Lent szív alakú címerpajzsot kétfejű sasfigura tart, mely bal karmával pallost, jobbával jogart markol. A sasfigura felett

barokk záróelem látható, tetején gömbös talpú kereszttel. A széleken a már ismert vörös, pontszerű elemek helyezkednek el. A népies ábrázolású kétfejű sas legközelebbi analógiáit a Borsod-Abaúj-Zemplén / megyei Megyaszó (1735), Teresztenye (1743) és Rudabánya (1758) református templomainak famennyezeti és karzatszíró kazettáin láthatjuk.

A famennyezet restaurálásának előrehaladtával 1998-ban lehetővé vált annak visszahe-

A helyreállított templombelső bejárati része
The entrance of the restored church interior

medaillon látható kereszttel, alatta Krisztus szenvedésének eszközeivel.

A következő két sor deszkáit három részre osztja a festés. Ezeket két négyzet alakú, növénydíszes mező fogja közre a rövidebb oldalakon ívekkel bővített, harántirányú rácsdíszel ékesített téglalapokat. E motívum révén a kissikátori mennyezet egyes, főként a borsodi és szabolcsi református templomok jellegzetes díszítéséhez kapcsolódik. A rácsosított mező

lyezése. Azonban a jelentős műszaki problémák (erőtlen páralecsapódás és falnedvedés) megszüntetése nélkül a restaurált mennyezet visszahelyezését nem lehetett javasolni. A helyreállítás ezen problémák komplex megoldásán túl a hívek igényeinek figyelembevételével (ülő és állóhelyek számának növelése, fedett előtér) új liturgikus tér és belső enteriőr kialakítását irányozta elő. A templom megjelenéséhez méltatlan előtér elbontásával a fedett megközelítést és a templom famennyezetének megtekintését – zárható módon – egyaránt biztosító bejárati szellőző épült, melynek téglapillérei fix üvegezésű ablaksávként válnak el a falaktól. Az új liturgikus térhez szervesen kapcsolódó, a körtemplom fala mentén húzódó, a faltól kavicsfeltöltéssel elválasztott vasbeton padka nem csak az ülőhelyek számát növeli, hanem egyúttal biztosítja a kőfalazat belső tér felőli szellőzését is.

A templom falazatát a talajból felszívódó nedvességtől szivárgó lemez védi, amely egyben lehetővé teszi az eddig a kőfalba jutott nedvesség távozását is. Az utólagos falszigetelési tervnek megfelelően kívül-belül két méter magasságig pórusos légzövet készült. Az egyszerű tömegű templom homlokzata és belső tere fehér meszlést kapott. A rossz állapotú szarufás tetőszerkezetet – a toronytestet kivéve – elbontottuk, helyette íves talp- és ferde dúccokkal megtámasztott íves közbenső szelemenre szerkesztett, pallóból kialakított új tetőszerkezet készült. A helyén megtartott toronytest szerkezetét és borítását felújítottuk, a laterna zsalsus táblái helyett új, igényes kialakítású táblákat építettünk be. A templom és az előtér palafedést kapott, mely nagyrészt az óvatos bontásból származó korábbi fedés anyagából származik. A templombelsőbe beálló igénytelen karzat elbontása – melyen felállni is alig lehetett – szükségszerű volt. A bejárat két oldaláról váltófokos lépcső indul. Az új, keskeny, íves alaprajzú vörösfenyő karzat lehetővé teszi a visszahelyezést, szépen restaurált famennyezet megtekintését. Egyszerű formai és szerkezeti kialakítása révén vizuálisan alig csökkenti a belső térélményt. A karzat az új liturgikus tér felé fordul, lehetőséget biztosít a harmónium elhelyezésére és az állóhelyek számának növelésére. Az új térbe hívők kérésére a régi oltárkép és szobrok kerültek vissza.

A vörösfenyő ablakok és a bejárati ajtó a templom egyszerű megjelenéséhez alkalmazkodnak, melyek egyedi tervezésű, finom felületi játékkal visszafogottan megjelenő új nyílászárók. Az új vasrácson keresztül tárul fel a templombelső.

– jobban megmaradtak az eredeti színek, míg a nád közelinél elhalványodtak, kifehéredtek. Ennek eredménye lett az a csíkozottság, amely jellemző a többi, valaha nádstukatúrral borított, festett mennyezetre is. Ez a felület a későbbiek során igen megnehezítette a motívumok re-

konstruálhatóságát. A deszkákra ráakadt meszes vakolat elszívta a festék kötőanyagát, így az nagymértékben meggyengült, porózussá vált. A mennyezetdeszkák tisztítása, konzerválása, majd kiegészítése után következett a festékrekonstrukció. Ennek mértékét mindig az adott tábla állapota határozta meg.

Nagyobb mennyiségben voltak a rekonstruálható darabok, de voltak olyanok is, melyeknél kopottságuk folytán már nem voltak kikövetkeztethetőek a motívumok, ezeket minimális festéssel meghagytuk a maguk töredékességében.

A restaurált és újból eredeti helyén látható – európai viszonylatban is ritka – kör alakú festett kissikátori famennyezet a templom komplex műemléki helyreállításával, valamint új belső berendezésének kialakításával vált teljessé.

Lásd még – See also: Címlap – Cover; Borító 2 – Cover 2

Mennyezettábla restaurálás előtt és után
Ceiling-panel before and after restoration
Fotók - Photos: Kenéz Pál

A famennyezet tábláit osztólécek választották el egymástól. A betéteken kívüli rész, vagyis a mennyezet alapszíne téglavörös. A betétek vastagabb zöld és vékony fekete, illetve fehér csíkokkal kereteltek. A sarkokat kis kör alakú fehér vagy fekete formák díszítik. A betétek alapszíne fehér. A kazettákon belüli díszítés színei: világoskék, okker, narancs, vörös, zöld, szürke. Ezeket a színeket eredeti tónusukban már csak egy tábla szélén találtuk meg, ahol a pigmenteket a takarólécek megvédték az elszíneződéstől, kifakulástól. A motívumokat helyenként fekete színű vonallal kontúrozták.

A famennyezet eredeti faanyagának kb. 95%-a megvolt, azonban a takarólécek néhány töredék kivételével hiányoztak. A beázások miatt a fa 20-25%-a elkorhad, valamint korábbi rovarfertőzés nyomai is jól megfigyelhetőek voltak a felületen.

A mennyezet nem volt átfestve. A festék állapota igen változó képet mutatott. Voltak viszonylag jó, de nagyon rossz állapotú, kopott táblák is. A deszkák felületén erős nyomot hagyott a nádstukatúr, a felületre tapadt meszes, homokos réteg. A nád által fedett részeken – mivel az a mésszel közvetlenül nem érintkezett

The Reconstruction of the Round Church in Kissikátor and the Restoration of its Wooden Ceiling

The round church devoted to St. Nicholas was built in 1764 upon a ruined Romanesque church in the village cemetery in the Hangony valley. In 1966 a survey was initiated before restoring the exterior of the building. In 1980 a painted wooden ceiling was unearthed. Reconstruction and restoration started in 1980-83. The round wooden ceiling consists of 68 panels of different size and decorations. There are several motifs found on them: floral, conchoidal, ornamental patterns together with religious symbols. As restorations progressed, the wooden ceiling was set back to its original place in 1998, but it was vital to solve some technical problems (e.g. humidity) which meant a constant danger to the state of the church. It was necessary to create a new, larger space for visitors. The whole church was reconstructed and refurbished: the walls are water-proof now, the roof-timbers are replaced with new wood, the roof is slated using some of the old material etc. The new choir gives more space to visitors. It was a quite difficult task to reconstruct and restore the painting of the wooden ceiling as some patterns and colours disappeared and the wood itself was damaged by insects and humidity. The restored ceiling was replaced to its original place which was completely reconstructed and renewed as a unique part of European heritage.

A váci kálvária újjászületése

Szalay Ákos

Azt a Jeruzsálem melletti dombot, ahol Jézus Krisztust keresztre feszítették, Golgotának nevezték, ami magyarul Koponyahelyet jelent, utalva a domb koponya formájára. A későbbi hagyomány szerint ott volt eltemetve Ádám, az első ember. Ezért elterjedt szokás volt a koponya ábrázolása a kereszt tővében. A Golgota latin elnevezése a kálvária (calva = koponya). Építészeti szempontból kálváriának nevezzük azokat a többnyire dombon

A kálvária-építmény a felújítás előtt
The calvary before renovation
Fotó – Photo: Szikszay Ágnes

létesített építményeket, amelyek a keresztút egyes állomásait jelölik, és kálváriajelenet-höz, feszülethez vagy kápolnához vezetnek. Az évszázadok folyamán a legváltozatosabb kialakítású kálváriák épültek az egyszerű stációs kálváriáktól az igényes építészeti kialakítású építményekig. A kálvária-építmények többnyire centrális kialakításúak. A centrális, ill. kör alaprajzú épületek az építészet legősibb típusai közé tartoznak, és végigvonnak a szakrális és sirépitészetben.

A Via Crucis, a keresztet hordozó Jézus útja, a szenvedés jelneiteinek rögzítése és ábrázolása, a jeruzsálemi helyszín felidézése a keresztes háborúk után terjedt el Európában. Az egyes állomások előtti megállást és elmélyülést William Wey angol zarándok a XV. század közepén nevezte először *stációnak*. A stáció eredetileg római katonai elnevezés, jelentése: nappali órálás. Az őskeresztények így nevezték a heti böjtnapokat, amikor összegyűltek, misét mondtak vagy felkeresték a vértanúk sírheleit.

A váci kálvária ellipszis alaprajzú, erődszerű építménye is izgalmas, tagolt, minden nézetében változó keretét adja az evangéliumi passiónak, a keresztút stációsórának. A kálvária Johannes Schiek – vagy ahogy a váciak nevezték Csik János – 1723-ban tett alapítványából 1726-ban épült fel. Mint általában az útszéli keresztok vagy a váci Hétkápolna kegyhely kápolnasora, magánember kezdeményezéséből született. Csik János kereskedő volt, a császári seregek élelmiszerszállítója. Bajorországból jött Magyarországra. 1710-ben császári őrhelyet létesített Vácon, talán éppen a mai kálvária helyén. Szolgálatáért VI. Károly császártól nemesi címet kapott. Címere, mely a feljárt feletti kőtáblán látható, a csőrrel saját mellébe tépő pelikán. Csik János a hagyomány szerint felesége emlékére emeltette a kálváriát.

Berkes András nagyprépost 1727. március 28-án áldotta meg az elkészült épít-

„A hasznos maga támogatja magát, mert a tömeg előállítja és senki sem nélkülözheti, de a szépet támogatnunk kell, mert kevesen képviselik, bár sokan igénylik!”

(Goethe)

ményt. 1738-ban a felső teraszon a fa szobrok helyett kőből készült szobrokat helyeztek el. Három kápolna volt: 1727-ben szentelték fel a „Feltámadás”, 1739-ben a „Levétele a keresztről” és a „Szűz Mária fájdalma” tiszteletére ajánlott kápolnát. Az első (gyülekező) valamint harmadik kápolnát az 1930-as években elbontották, így a ma is álló (egykor második) kápolna lett a gyülekezőhely. A kálváriát az 1870-es években Tánács János kanonok plébános újította fel. 1934-ben helyezték el a műkö stációképeket, ekkor került az első két stációkép a Szent Sír kápolnába. Hanauer Á. István püspök 1934. március 23-án áldotta meg a felújított kálváriát.

A kálvária az 1990-es évek elejére kritikus állapotba került: a remetelaknak nem volt teteje, romokban állt a torony, hiányzott az összes kapu. 1987 óta indultak kezdeményezések a romos kálvária megmentésére. A Váci Városvédő Egyesület felhívására személgyűjtést és bozótirtást végeztek, majd Philipp Frigyes főépítész felmérte a remetelak épületét. Ez a felmérés tette lehetővé a későbbi felújítást. Keszthelyi Ferenc váci püspök 1994-ben hozta létre a Váci Kálvária Alapítványt, melynek feladata a műemlék kálvária és környezetének teljes felújítása volt. Még ebben az évben súlyosan megromgálták a kálváriát: kalapáccsal törték össze a stációképeket, a bábos korlátokat és a szenteltvíztartót. Vajon mennyit ér egy 274 éves vörösmárvány szenteltvíztartó? A felújítás nem tűrt további halasztást.

A kálvária-jelenet, XII. stáció – Calvary scene, Station 12. Fotó – Photo: Szalay Ákos

A váci az egyik legeredetibb és legteljesebb hazai barokk kálvária. A kálváriák minden eleme megtalálható itt: a gyülekezőkáporna, a remetelak harangtoronnyal és az erődszerű, ellipszis alaprajzú, felülhúzó omega jelet formázó ún. kálvária-építmény.

A gyülekezőkápornában a „Jézus az olajfák hegyén” című kép található, mely stációképekhez hasonlóan műkö öntvény. A remetelak földszintes, nyeregtetős épület. Terméskő burkolata a kálvária-építménnyel azonos. A bejárat fölé fa harangtorony magasodik.

A kálvária-építmény alsó szintjén található a Szent Sír kápolna, körje-föle szerveződik a stációk sora. Az első két stáció a Szent Sír kápolnában található a bejárat jobb- és baloldalán. A stációk sora a Szent Sír kápolna bejáratával szemben állva, az óramutató járásával ellenkező irányban haladva, az építmény földszinti kápolnáiban folytatódik (III-VIII. stációk). A VIII. stáció esetleges módon a lépcsőfeljárut utáni kápolnában van. A lépcsős feljáráshoz visszatérve, felfelé haladva az első pihenőnél van a IX. stáció. A felső teraszra kétoldali lépcsősoron lehet feljutni, melyeknek 2-2 pihenőjében további stációképeket helyeztek el a kialakított fülkékben. Jobboldalt felfelé haladva következnek a X-XI. stációk. A felső teraszra érve a körítő mellvéd fal magasságában kialakított oltárszerű pódiumon a város, pontosabban az egykori vár felé néz a kálvária-jelenet. A kálvária-jelenet hét alakos szoborcsoportja a három keresztből és a siratócsoport szobraiból áll. Krisztus balján van a gonosz lator, akit a hagyomány Gestasnak nevez. Nyelvet ölt Krisztusra és mindkét kezével fityiszt mutat. Krisztus jobbán van a bűnbánó lator, Dizmas, aki felnéz rá. Krisztus keresztje négyzet keresztmetszetű, a latroké megkülönböztetésül kör. A siratócsoport szoboralakjai szemben állva balról jobbra: Mária Salome, Szűz Mária, Mária Magdolna, valamint Szt.

János evangélista. A kálvária-jelenet után lefelé haladva a pihenőkben található a XI-II-XIV. stációk.

A hagyomány szerint Szent Ilona, Nagy Konstantin édesanyja elhozatta Jeruzsálemből Pilátus palotájának lépcsőfokait, és ezeket Rómában helyezték el. Ezeket a lépcsőfokokon a hívők csak térdepelve mennek fel. A római Scala Sancta mintájára a kálváriáknál is szokás Szent Lépcsőt

Újraöntött stációkép
A re-cast picture of the Station
Fotó – Photo: Robotka János

építeni, általában 28 lépcsőfokkal. A váci kálvárián a fel- és levezető lépcsősor $7+7+7+6=27$ fokból áll, a kálvária-jelenet előtt van a 28. Nézetem szerint ez nem lehet véletlen. A váci kálvária $27+1$ lépcsőfokból álló Szent Lépcső kialakítása érdekes és egyedi.

1994-ben hozta létre Keszthelyi Ferenc váci püspök a Váci Kálvária Alapítványt és 7

év múlva, 2001. március 23-án megáldotta a felújított kálváriát. Péntek délután volt. A Familia Gladiatoria passiót adott elő, Keszthelyi Ferenc váci püspök megáldotta a Kálváriát, Katona István püspök – aki 5 évig volt a Váci Kálvária Alapítvány elnöke – tartotta a keresztutat, melyen a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend tagjai kísérték. Az ünnepi beszédek következtek. Vártam, hogy mindenki visszaérjen a helyére. Csönd volt.

Néztem az embereket, az arcokat. Arra gondoltam, hogy ilyen lehetett az ünnepség 1727-ben, 1870-ben és 1934-ben is.

Számomra szép és szokatlan építésztervezői feladatot jelentett a műemlék kálvária felújítási terveinek elkészítése, majd később az alapítvány elnöki teendőinek ellátása. A felújítás 7 év alatt készült el.

Elsőként a gyülekezőkáporna újult meg, majd – az éppen ekkor épülő új elkerülő útnál feleslegessé váló földből – kiegészítésre került a kálvária-domb. A rekultivációhoz az UTIBER Kft. ingyen szállította a 3000 m³ földet. Ezt követően készült el a remetelak felújítása, melyet a HÓD Kft. kivitelezett. A kőkereteket és az ablakrácsokat a gödi piaristák ingyen készítették. A haragtoronyt a Műemlékvédelmi Hivataltól kapott faszindellyel fedtük. A kis harangot Szabadi Kálmán iparművész tervezte, anyaga 80% réz, 20% ón. 2000 októberében fejeződött be a kálvária-építmény felújítása. Az építőmesteri munkákat az AQUA-PILON Kft. végezte.

A kálvária-építmény felújításánál meghatározó szerepe volt a kőrestaurátor munkáknak, melyet Horváth Tibor és Kőrössi Antal végeztek. Restaurálták a 6 db földszinti stációkáporna szegmenstíves kőkeretét, a vízköpöket, a lépcsőfokokat, a stációfülkék előtti 5 db ballusztteres kőkorlátot, az ellipszis alakú bevilágító ablak kőkeretét és az előtte lévő ballusztteres korlátot, a felső szint kőburkolatát, a XI. stáció felett – a kálvária-jelenettel majdnem szemben lévő – kőpadot, a lépcsőkarok végén lévő 2 db, turbánszerűen végződő, nyolcszögletű oszlo-

pot, a hét alakos kálvária-jelenetet (XII. stáció), ennek kópódiumát, a kápolnában és fülkében elhelyezett 13 db műkö stációképet.

A kőelemek eredetileg naszályi kvarchomokkőből készültek. A helyreállítás a szennyeződések eltávolításával kezdődött, kisnyomású, finomszemcsés eljárással, eltávolították a korábbi szakszerűtlen kiegészítéseket is. A kőmegerősítés és konzerválás után következett a hiányzó részek pótlása. A kötést a meglévő kőszerkezet és a pótlás között réz vagy üvegszálalás műanyagcsapok biztosítják. A pótlás anyaga a szomszédos felületekkel azonos megjelenésű javítóhabarcs, mely kvarchomok és traszement 6:1 arányú keveréke, plectol és víz 1:10 arányú elegyében a bedolgozásnak megfelelő konzisztenciában kidolgozva. A végső formát az átfaragás adta meg. Ezt követte a földfestéssel történő retusálás és a hidrofobizálás.

A műkö stáció domborművek az 1934-es felújításkor kerültek a fa stációképek helyére. Olyan rossz állapotúak voltak, hogy kiegészítéssel nem lehetett restaurálni őket. Pusztulásuk oka részben a műanyagok hőerősebb korróziója, mely a térfogatnövekedés következtében szétrepesztette az öntvényeket. Jelentősebb volt a szándékos rongálás, amikor a kiugró elemeket, kezeket, fejeket verték le, ahogy ezt egykor Jákon is tették. Mivel tudtuk, hogy a stációképek sorozatban készült öntvények voltak, ezért ép példányokat kerestünk. Horváth Tibor restaurátorművész Tatbánya Alsógalla templomában talált rá egy teljesen ép, fakeretben lévő, 14 darab stációképből álló sorozatra. Varga János plébános úr engedélyezte a mintavételt, mely szilikongumival történt. A stációképek díszes keretét egy épen maradt példány alapján öntötték újra.

A Szent Sír kápolnában lévő szenteltvíztartó Klaniczay Péter ajándéka. A kápolna boltozatára helyeztük az ún. jeruzsálemi ötös keresztet, melynek egy nagy és négy kis keresztje utalás Krisztus öt szent sebére. A jeruzsálemi kereszt a Szent Sír lovagrend váci tagjai is támogatták a felújítást.

Az 1990-es évek elejére a kálvária-építmény minden kapuját ellopták. A felújítás során újra készült a 6 db földszinti kápolna barokk, rácsos kapuja, a lépcsőkarok alatti búvótér lemezkapui, a lépcsős feljárat rácsos kapuja. A Szent Sír kápolna kapuja az archív fényképek szerint idomacélok

összeállított, ipari jellegű szerkezet volt, melynek csak a kerete maradt meg. Úgy döntöttünk, hogy ezt nem állítjuk helyre, hanem az új évezredbe mutató, igényes és egyedül kovácsoltvas kapu készül. Ezt Seregi György kovács iparművész tervezte és készítette.

*A Szent Sír Kápolna kovácsoltvas kapuja
The wrought-iron gates
of the Holy Sepulchre Chapel
Fotó – Photo: Szalay Akos*

Kiépült a kálvária díszvilágítása és a környék térvilágítása. Az utak világítása HOFFKA-Korintosz Parkvil 03 típusú, 1,0 m-es fénypont magasságú lámpákkal történik. A kálvária-építmény díszvilágítása a próbavilágításkor alakult ki véglegesen. Ekkor döntöttük el, hogy a lépcsőpihenők mellvédfalába helyeztünk lámpákkal meg kell világítani az építmény magját jelentő belső falhengert is. A külső falsík ajtónyílások közti felületét földbe süllyesztett CRICKET 16 típusú 50 W-os halogén lámpák világítják meg. A stációkápolnák és a Szent Sír kápolna belső megvilágítása 60 W-os PAR lámpákkal, a felső teraszon lévő kálvária-jelenet megvilágítása 2 db 250 W-os fémhalogén fénycsővel történik.

A kálváriadombon és környékén ritka növények és madárfajok találhatóak, ezért a terület természeti védettséget kapott. Országosan is egyedülálló az építészeti és természeti értékek ilyen egymást erősítő kapcsolata és mintaszerű együttes védelme. A kálváriadomb és környezetének kertészeti

rendezése a város Környezetvédelmi Minisztériumi pályázatából valósulhatott meg.

Széles körű egyházi és városi összefogás, pályázatokon elnyert pénzek tették lehetővé a barokk műemlékegyüttes felújítását. Legjelentősebb támogatók voltak -- a sok egyéni adakozó mellett -- a Váci Püspökség, Vác Város Önkormányzata, a Dunakanyar Intéző Bizottság, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Donauschingen testvérváros, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal, a Duna-Dráva Cementművek.

Minden felújítás hozzatott valamit a kálváriához. A most befejezett millenniumi felújítás alkalmával készült el a kálváriadomb és környezete térvilágítása és a díszvilágítás. Új, keresztet formázó kapu került a Szent Sír Kápolna bejáratához. Ismét harang szól a remetelak tornyában. Keszthelyi Ferenc püspök úr elképzelése szerint készült el a XV. stáció, mely méltó lezárása a keresztúttnak: „Feltámadtam, és már veled vagyok.” A Szent Sír Kápolnában felragyog a Feltámadás finoman aranyozott képe, mint Tarkovszkij Andrej Rubljov című filmje végén az *„A feltámadás képe”* című képsorozat gyönyörű, színes képsor Rubljov ikonjairól.

Lásd még – See also: Képmelléklet II. és hátsó borító – Back cover

The Renewal of the Calvary in Vác

The Calvary, or Golgota was a skull-shaped hill near Jerusalem where Jesus was crucified. A Calvary is now a group of buildings usually erected on hills on which the stations of the Cross are represented symbolically, leading to a cross, a chapel or other religious object. The Calvary of Vác is one of the most complete and original Baroque calvary in Hungary including all the typical elements: a chapel, a hermitage with a belfry and an omega-shaped fortress-like elliptical calvary building. It was built in 1726 and renovated in the 1870s. By the 1990s the whole edifice had become severely deteriorated. In 1994 the Calvary of Vác Foundation was established for the reconstruction of the monument and its surroundings. Renovations lasted for 7 years, but not only the chapel, the hermitage and all their decorations, reliefs, windows and doors were reconstructed but also the Calvary's surroundings were renewed including lighting and the protection of rare species of plants and birds in the region. The reconstruction was carried out with the co-operation of the town and the church as well as with local, national, and even international contributions.

Muzeális kiállítóhely Jákon

A megvalósulás első szakasza az Apáti-házban

D. Mezey Alice

Ják. – A falu nevének hallatán a Szent György tiszteletére szentelt volt bencés apátsági templom képe kényelmes homlokzatával és monumentális nyugati kapuzatával minden írástudó magyar ember képzeletében fölmerül. Restaurálása, melynek során mai képét kapta az 1896-os évhez, a budapesti millenniumi előkészületek lezárultához és Schulek Frigyes építész nevéhez fűződik. Az újjáépítésnek is nevezhető munkát az a kőfaragó műhely végezte, amely a megelőző évtizedben a Mátyás templom újjáépítésekor verbuválódott.

A nyugati határszélén, a magyarországi román kori építészet európai kitekintésben is jelentős alkotása, az országba érkező idegenek első benyomásaihoz járul hozzá, bevezeti őket a magyarországi művészet és kultúra látható, hatásában szerteágazóan érzékelhető Árpád-kori gyökereinek megismerésébe. Az új múzeum az apátsági templom tövében ma már tanúskodik arról is, hogy az ezredforduló Magyarországa ezt az értéket mennyire és hogyan becsüli meg.

Az elmúlt évtized műemléki, művészettörténeti, és levéltári kutatásai kapcsán az apátságot alapító és felépítő Ják nemzetségről, az apátság és a falu történetéről, s a nagy restaurálás menetéről ismereteink jelentős mértékben gyarapodtak (A jáki apostolszobrok – Die Apostelfiguren von Ják, Szerk.: Szentesi Edit-Ujvári Péter; Balassi Kiadó 1999), a templomkert közel nyolcszáz éven át működő temetőjé-

nek régészeti feltárással (P. Hajmási Erika és Valter Ilona) pedig a falu történetének tárgyi emlékei szaporodtak értékes leletekkel. Mind ezek messzemenően indokolták az idestova tizenöt évvel ezelőtt megfogalmazott igény megvalósítását, – hogy a szaktudományokat másfél évszázada folyamatosan foglalkoztató műemlék környezetében egy, az egész együttest bemutató múzeum létesüljön (Marosi Ernő: A jáki apátsági templom műemlékvédelmi problémái 1987. Kézirat). Erre a célra legalkalmasabbnak az együtteshez tartozó műemlék épület, az Apáti-ház tűnt.

A templomkerttől nyugatra álló Apáti-házzal tudott volt, hogy XVIII. század végi felépítéséhez a templomtól délre fekvő középkori kolostorépületek helyén keletkezett rommező anyagát is felhasználták. A műemléki helyreállítást megelőző építéstörténeti kutatását e sorok írója és Szentesi Edit művészettörténész (MTA MKI) végezte, a régészeti feltárást dr. Valter Ilona, a helyreállítási terveket Káldi Gyula építész készítette. A lakóház bonyolult építéstörténetének feltárása közben a falak alapozásából és felmenő részeiből is számos, az apátsági templomból és a kolostorból származó XIII. századi kőfaragvány került elő, a régészeti feltárást pedig az apátsági templom felépítését megelőző időből származó épületalapisokat hozott napvilágra. Ez utóbbiaknak a környezethez alkalmazkodó, visszafogott bemutatása már a kiállítás részeként is felfogható.

Mivel a falkutatás során kiderült, hogy a nyolc lakószoba mindegyikében patronált, XIX. századi díszítőfestés volt, a hiteles helyreállítás

igényének megfelelően ezek rekonstrukciója mellett döntöttünk. A rekonstrukció a hat igényesebb mintázatú szobában készült el Rády Ferenc festőrestaurátor művész irányításával. A köznemesi-polgári enteriört idéző lakószobák lapidárium céljára nem, de a folyamatosan szaporodó régészeti leletek és az együttes történetének bemutatására igen alkalmassá váltak.

Ugyanis a múzeum alapításával eredetileg annak a több mint hatszáz, hányatott sorsú kőfaragványnak a megmentése volt a cél, amelyet a Schulek-féle restauráláskor bontottak ki az épületből és pótoltak újjakkal a restaurálás során. Az apátsági templomból így kikerült jó néhány szekerderéknyi XIII. századi kőfaragványt 1912-ben, kultuszminisztériumi költségen szállították Jákról a Vasvármegyei Múzeumba, ahol csak 1956-ban került egy részük a raktárból kiállításba. A múzeumépület 1970-es évekbeli felújítása miatt több mint tíz éven át raktárról raktárra hányódtak, mígnem a kőszegi Öreg bástyába, az úgynevezett Zwingerbe kerültek.

A restaurált empire kályha az ebédlőben
The restored empire stove in the dining room
Fotók – Photos: Mezey Alice

A helyreállított jáki Apáti-ház – The reconstructed Apáti-house in Ják

Egy itteni, helybenmaradási cézzal megrendezett tanulmányi kiállításukat követően ismét „útra keltek” s Jákon, az Apáti-ház telkén álló kukoricagőré földjén landoltak. Azóta már az Apáti házzal szemben, a számukra megépített tanulmányi raktárban leltározva és rendezetten sorakoznak a polcokon mindaddig, amíg kiállításukhoz a szükséges pénz össze nem gyűlik.

Hiszen a szakmai elképzelések és tervek szerint az Apáti-ház padlásterében, és hozzá kapcsolódóan egy tervezett modern bővítményben, némi túlzással „dómmúzeum”-nak nevezhető lapidárium készül a számukra. A bővítmény fogadja majd be az apátsági templom nyugati kapuzatáról 1902-ben készített természetes nagyságú gipszmásolatot és az apostolgaléria eredeti szobrait is. A szobrok addig a szombathelyi Savaria Múzeumban egy elhúzódó időszak kiállításán „vendégeskednek”.

*

A kúria déli homlokzatának közepén nyíló bejárati ajtón át jut a látogató a sávos díszítőfestésű előszobába, ahol először a kiállítást befogadó műemlék épület történetével ismerkedhet meg. Az egymásba nyíló egykori lakoszobák sorában helyiségenként és időrendben a műemlékegyüttes és a falu egy-egy történeti, építéstörténeti korszaka tárul föl. Az első kiállítási helyiség a Ják nemzetség és a templomdomb korai, az apátság alapítása előtti időszakát mutatja be. Egy rekonstrukciós rajz a Ják nemzetség itteni birtokközpontjának képét vázolja fel abban a korai időszakban, amikor a templomdombon még csupán egy rotunda (a falu plébániatemploma), és egy udvarház állt. Itt látható az Árpád-kori arisztokrata család – Rác György legújabb kutatásai alapján összeállított – családfája és a nemzetség birtokainak térképe az ásatás erre a korszakra keltezhető leleteivel kiegészítve. A harmadik helyiségben az apátsági templom építésmenetének rekonstrukciója és középkori története, a negyedikben újkori története tárul föl. Ez utóbbiban az ásatási leletek mellett, a restaurált Batthyány-kazula, Batthyány Ignác apát, a későbbi erdélyi püspök, a gyulafehérvári Batthyáneum alapítójának ajándéka lesz majd látható.

Az ötödik kiállítási helyiség mondanivalója a falu egykori plébániatemplomához, a Szent Jakab kápolnához kapcsolódik. A négykaréjos kápolnát és az alatta feltárt korai rotundát körülölelő, közel nyolcszáz éven át használt temető feltárása és igen gazdag leletanyaga látható a tárlókban. A templomkert ősi temetőjét Mária Terézia országos rendeletére zárták be, és nyitották meg az újat a falu nyugati határában. A teremben a falu mai temetőjének XIX. és XX. századi szép síremlékei és a faluból kivezető útmenti képszekek és emlékhelyek fotói is láthatók.

A kiállítás az ebédlő terem utáni helyiségben, a falu történetével folytatódik. Bemutatja a falu régi, ma is tekintélyes családait, hétköznapiakat és ünnepeiket. A céheket a szűrszabó és a híres jáki fazekas céh képviseli. Az északi, a nemesnép falurész tornácos, későbarokk köznemesi falusi kúriáinak és XIX. századi újabb lakóépületeinek látványát modern, – a déli, az apátnép falurészen álló XIX. századi Leidenfrost-kastélyt és lakóinak életét archív fényképek villantják fel.

Az épület közepén, a kiállítás megtekintése közben a látogatók egy enteriőrnek meghagyott helyiségen, az ebédlőn vonulnak át. Itt a falakon a címzetes jáki apátoknak szándékoznak emléket állítani a rendezők. Azoknak a híressé vált személyiségeknek, akik jáki apáti székükből

Kerámiaedények az apáti étkezésből, ásatási lelet – Ceramics from the Apáti table set, excavation finds
Fotó – Photo: Valter Ilona

magas egyházi méltóságokba emelkedtek, vagy kiemelkedő tudományos karriert futottak be. Az arcképek sora Vinkovics Benedek későbbi zágrábi püspök címerével kezdődik, majd Felnay Ferencével folytatódik, őt Zichy György, későbbi győri püspök címe. Erdődy Gábor, későbbi egri püspök arcképe. Batthyány Ignác, későbbi erdélyi püspök arcképe követi. A sorozatban még Széchényi Miklós kánonjogi doktor, győri püspök, pápai prelátus, az apátság első monográfusa, Kollányi Ferenc egyházjogász, a Magyar Nemzeti Múzeum őre, s Wenckheim Frigyes pápai prelátus arcképe lesz látható.

Az utolsó két terembe és a padlástérbe tervezett kiállítás berendezése sajnos pénz híján nem valósulhatott meg. Az akadályok elhárulása esetén az első teremben az apátsági templom XIX. század végi restaurálásának előzményei, a másodikban a restaurálás menete lesz majd látható. Ez utóbbi kiállítási tér szerepe lesz az is, hogy az installáció megformálásával lezárja a múzeum műemléki enteriőrökben berendezett történeti részét. A padlástéri lapidárium ugyanis, melyben a templom – kőtárban őrzött XIII. századi kőfaragványaiból összeállított – architektonikus részletei lesznek tanulmányozhatók, már modern kialakítású és a nyugati kapuzatot bemutató bővítmény új épülete is korszerű megformálást kap.

A muzeális kiállítóhely megvalósításához a Kulturális Örökség Hivatalának jogelődjei, az OMF és az OMVH minden, a hatáskörükbe tartozó segítséget megadott. A jogcím nélküli lakók kiköltöztetéséhez adott pénzügyi támogatással, az épület teljes műemléki kutatásával és helyreállításával, a kutatóbázis kialakításával, a tanulmányi kőtár felépítésével és berendezésével, a kőanyag és a régészeti leletek leltározásával, restaurálásuk finanszírozásával, végül a múzeum megalapítási gondjainak felvállalásá-

val járult hozzá. Az enteriőrökhoz alkalmazkodó kiállítási installáció költségei a szombathelyi megyéspüspök úr révén a Magyar Katolikus Gyűjteményi Központtól, Vas Megye Közgyűlésétől, a Jáki Önkormányzat Közgyűlésétől és a Jáki Egyházközségtől folytak be s a Millenniumi Kormánybiztos Hivatala is támogatta.

A Jáki Egyházközség és plébánosa dr. Rátkai László tisztelendő áldozatkészen és az ügy fontosságát felismerve a kiállítóhely fenntartását és gondnokolását vállalta. Jóllehet az együttes műemléki, művészettörténeti, művelődéstörténeti és építéstörténeti, nemkülönbön idegenforgalmi jelentőségét tekintve inkább országos, mint helyi fontosságú múzeumügynek kellene lennie, s reményeink szerint ki is fogja nőni magát azzá. Szakmai felügyeletét a Vas megyei Múzeumi Igazgatóság hivatalból látja el.

A kiállítási forgatókönyvet D. Mezey Alice művészettörténész (KÖH), P. Hajmási Erika régész-néprajzos (VMMI) és dr. Valter Ilona régész (KÖH) készítették. A fényképeket Hack Róbert (KÖH) és Galacanu Efstatia (KÖH) készítette, az ebédlőkályhát az Sk. Bt. Szebényi Judit és Soós László restaurálta, a kiállított tárgyak Edöcs Judit, Kiss Ernő Csaba és Varga Bernadett tárgyrestaurátorok munkáját dicsérik. Az installációt Sára Ernő grafikus és Somogyváry Mihály belsőépítész tervezte.

The Exhibition Building in Ják The first stage of realization in the Apáti House

Ják is a village famous for its Benedictine abbey devoted to St. George, restored in the framework of the millennial celebrations in 1896. It is a remarkable creation of Romanesque architecture. In the last few decades several research projects have been carried out to discover and learn more about the history of the village, the abbey and their founders. The findings were intended to be shown in a museum. The so-called Apáti House near the abbey seemed a suitable place for a future exhibition. Some materials from the ruins of mediaeval monasteries were used in its building in the 18th century. The walls, the carved stones and the foundations of the building were uncovered and restored. The stone carvings from previous excavations and the current project have been cleaned, organized, taken into inventory and they are ready to be exhibited. The exhibits in the rooms of the house are arranged in chronological order, representing the early history of the area, the abbey, the St. Jacob Chapel, old cemeteries of the village, typical houses of the region and the life of people living here. There is a section dedicated to the history of the restoration of the church, and some famous personalities connected to the abbey. Most of the documents are copies but the archaeological findings are real and very colourful. The exhibition hall was established with the full support of the National Bureau of Monument Protection, some clerical organizations and other local and national authorities. The maintenance and curatorship of the museum is taken on by the parish of Ják and its vicar, although the collection is of nation-wide importance in terms of its artistic, historic and touristic values.

Áttelepítés és fenntartás a szabadtéri néprajzi muzeológiában

(Vas megyei példákkal)

Nagy Endre

Népi műemlékeink védelmét a 13/1949. Tvr. írta elő. A műemlékek körét kiterjesztette mindazon építményre, objektumra, amely kiemelkedő történeti, régészeti, képzőművészeti, iparművészeti vagy néprajzi jelentőséggel bír. Ezen elvi állásfoglalással – a népi műemlékek fogalmának bevezetésével – régóta megfogalmazott igény valósul meg. A két világháború közötti néprajztudomány egyre inkább elmélyülő vizsgálatai a népi építészetre is kiterjedtek. A topográfiai hitelességű történeti-néprajzi, építészettörténeti, műszaki vizsgálatok során a kutatók szorgalmazták a kiemelkedő jelentőségű népi építészeti alkotások fenntartását, esetleges áttelepítését. Ez a kor a szabadtéri néprajzi múzeumok szervezésének második – hazánkban csekély eredménnyel járó – szakasza.

Az 1949-es törvény életbelépése után a kutatás legfontosabb feladata a műemléki emléktanyag feltárása, számbavétele, a műemléki topográfiai összeállítás volt. Topográfiai igényű népi műemléki vizsgálatok az 1950-es évektől indultak, és egy-egy építészeti területen is jól körülhatárolható – tájegységre korlátozódtak. Az MTA Építészettörténeti és Építészettelméleti Bizottsága keretében végzett kutatás a Boldva-völgyét, az Erdőhátat és a Kis-Balaton térségét érintette. Az egész országra kiterjedő népi építészeti kutatás tematikáját az Építésügyi Minisztérium 1958-ra dolgozta ki. Az ország faépítészeti emlékei rohamos pusztulásának megakadályozása érdekében először a faépítkezésben gazdag területek átvizsgálását rendelte el. A kutatás így Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár, Zala és Vas megye területén indult el. Külön figyelmet kapott néhány kisebb tájegység, a faépítészetben oly gazdag Őrség és festett házoromzatai miatt a Vasi Hegyhát.

A falukutatók során az adott területen lévő nagyszámú műemlék, az épületekkel harmonizáló környezet világított rá a műemléki jelentőségű területek védelmére. Így merült fel Vas megyében, elsősorban a tájjal alkotott páratlan harmóniája miatt – a petőmihályfai és a cáki pincesor, valamint településszerkezeti ritkasága miatt – az Őrség legszebb szeres településének, Szalafőnek védelme. A népi építé-

szeti kutatást építészek és muzeológusok végezték. A vasi anyag jelentős részét Bárdosi János, B. Dorner Mária, Gazda Anikó és Négrádi Géza készítette. A kutatás irányítását 1960-tól az Országos Műemléki Felügyelőség vette át. Vas megye kutatása az 1960-as évek közepére befejeződött.

Az OMF a falukutatókkal párhuzamosan elkészítette a legveszélyeztetettebbnek ítélt népi műemlékek műszaki felmérését, és kivitelezési munkába is kezdett. A pankaszi harangláb és a szalafői emeletes kástu 1958-ban a Győri Tervező Vállalattal mérte fel. A megye első népi műemlékének helyreállítását 1963-

*Pornóapáti ház a Vasi Múzeumlaluban
House from Pornóapáti in the Vasi Museum
Village
Fotó – Photo: Székely Anikó*

64-ben az OMF Szombathelyi Építészvezetősége végezte. A hegyhátszentpéteri faragott-festett oronozatú ház falai átmedvesedtek, az épület összedőléssel fenyegetett. A helyreállítás során vert falának egy részét téglára cserélték, aláalapozták és szigeteléssel látták el. 1964-ben a szalafői emeletes kástu telőszerkezetét újították fel. Kicsérélték elkorhadt szarufáit és új zsúptetőt készítettek rá. A pankaszi harangláb helyreállítására 1964-65-ben került sor. Mendele Ferenc tervei alapján kicsérélték talpgerendáit és aláalapozták az építményt. E korai felújítások a műemlékvédelem kritériumai alapján készültek. Helyi megőrzésnek tekintendők. Az épületek nem voltak és a felújítás után sem kerültek múzeumi kezelésbe.

A szabadtéri néprajzi múzeumok létesítésének gondolata az 1960-as évektől került ismét előtérbe. A népi műemlékek helyszíni fenntartásának nehézségei, a rohamosan pusztuló

emléktanyag indukálta szervezésüket. A népi műemlékek fennmaradásának gyakran egyedüli alternatívája a szabadtéri múzeumba történő áttelepítésük. A műemlékvédelem támogatta az országos és regionális szabadtéri néprajzi múzeumok megvalósulását, hogy a helyszínen fenn nem tartható építmények a skanzenekben megmenthetők legyenek.

A szabadtéri muzeológia irányelvei azóta változtak. A pusztán építészeti szempontok alapján létrehozott gyűjtemények helyett az életmód került előtérbe: az adott régió településszerkezetének, népi építészetének, lakáskultúrájának, az ott élők életmódjának térben és időben történő mind teljesebb bemutatása.

A Vasi Múzeumlaluban az országban másodikként létesült szabadtéri néprajzi múzeum. Építését a zalai tapasztalatok felhasználásával 1968-ban kezdték. A megye területén még két szabadtéri múzeumként működő, helyszínen megőrzött épületekből álló műemlék-együttes (Szalafő, Cák), és néhány tájházként berendezett népi műemlék (Magyarszombatfa, Hegyhátszentpéter, Rábagyarmat) található. A múzeumi szervezet a tájházak kialakításánál is közreműködött. A felújítások, helyreállítások során a műemlékvédelem és a

szabadtéri muzeológia normái egymás mellett érvényesültek, hiszen a helyreállított épületek nemcsak népi műemlékek, hanem muzeológiai szempontból műtárgyak, a szabadtéri néprajzi kiállítás részei.

A magyarszombathelyi fazekasház műemléki helyreállítás, de a muzeológiai szempontoknak megfelelően füstöskonyhájában rekonstruálták az 1963-as felmérésnél még meglévő tüzelőpadkás kemencét. Az elmúlt években a ház telkére áttelepített veleméri fazekasműhely és a rekonstruált (lemásolt) égetőszín a századforduló utáni időszak fazekasságát reprezentálja, de megépítésüket inkább csak idegenforgalmi szempontok motiválták. Az áttelepített épületeknek nincs eredeti berendezésük, kézműves bemutatóknak adnak helyet.

A Rábagyarmat Fő út 13. számú lakóház, eredetileg hajlított-háznak épült, de helyreállításakor már csak szobája és konyhája volt meg. Az 1850-es datálású épület hegyvidéki faépítkezésünk talán legszebb példánya. Füstöskonyhájában fennmaradt tűzpadkás ke-

A cáki pincesor – The row of cellars from Cák
Fotó – Photo: Nagy Endre

mencéje, a deszka füstterelő, a szoba kívül fűtős táblás kályhája, a faragott gerendavégcek páratlan értéket képviselnek. Az épület helyreállítása során az arányok visszaállítása érdekében rekonstrukcióra került sor. Az eredeti részhez kamra + istálló egységet építettek, de a telekadottságok az eredeti hajlított alaprajz visszaállítását nem tették lehetővé.

A hegyhátszenpéteri tájház (szabadtéri gyűjtemény) alapja a Vasi Hegyhát utolsó festett-faragott oronzatú háza, valamint a szomszédságában lévő községi kovácsműhely. Az áttelepített eredeti épületekkel szerettek volna bemutatni egy hegyháti portát, illetőleg egy jellemző településrészt. Így került áttelepítésre egy talpas-vázás szerkezetű torkospajta, a porta szomszédságában pedig az ún. „szolgahívó harangláb”, valamint a petómiályfai hegyről egy présházasi pince. Az áttelepítések a szabadtéri néprajzi múzeumok építésének megfelelően történtek.

A Cáki Pincesor és az Őrségi Népi Műemlékegyüttes múzeumi kezelésben lévő szabadtéri néprajzi múzeumok. Épületeiket eredeti helyükön őrizték meg, de mindkettőnél további épületek áttelepítésével településrekonstrukciót hajtottak végre. A korábban elbontott (elpusztult) épületek helyére a település távolabbi pontjáról az eredetihez hasonló épületeket telepítettek át. A rekonstrukció alapját a szájhagyomány és a korabeli térképek adták. Így került a Cáki Pincesor szűk parcelláinak foghíjába két áttelepített pince, Szalafő Pityerszerén pedig az 1859-es térképen még szereplő pásztorház helyére a Papszerről áttelepített füstösház.

A Vasi Múzeumfalunak nincsenek helyszínen megőrzött épületei. Áttelepített objektumai tudományos koncepció (programterv) és az ennek felhasználásával készült ún. beépítési terv alapján kerültek elhelyezésre. Az áttelepítéseket pontos műszaki felmérések előzték meg. A bontások során rajzos, fényképes és szöveges

dokumentációk készültek. A múzeumba került elbontott épületelemek konzerválás után kerültek újbóli felépítésre. Az áttelepítések a szabadtéri muzeológia alapelveinek megfelelően történtek. Minden épületelem – ami technikailag lehetséges – áttelepítésre került. A károsodott, korhadt elemeket az eredetivel megegyező anyagból, azzal azonos technikával pótolták.

Az áttelepítés gyakorlata a boronafalú épületek esetén járt a legkevesebb problémával. A talpas-vázás szerkezetű, sövényfalú háznak a vázszerkezete került áttelepítésre. A vesszőfonás minden esetben új anyagból készült. Történetek próbálkozások a karóváz újbóli felhasználására, de az erősen károsodott elemek a fonás készítése során gyakran elpattantak. Az elmúlt években a szőlőhegyi pincesor áttelepítésénél a nagy mennyiségű fonásanyag beszerzése okozott gondot. A XVIII–XIX. század folyamán készült falakat az akkori erdőben gyakori nyírfafa felhasználásával fonták.

A Vasi Múzeumfaluban is tettek kísérletet arra, hogy kisebb léptékű borona-, sövényfalú épületeket szétbontás nélkül áthelyezzenek. Így került áttelepítésre a szomszédos Sé községből egy méhes. Újabb épülettel nem próbálkoztak. A daruzás és szállítás költségei, az utólagos szerkezeti megerősítések és elemcserék nehézségei indokolatlanná teszik az ilyen épületek szétbontás nélkül történő áttelepítését. A legnagyobb nehézség a földalapú szerkezeteknél jelentkezik. Földfalakat nem lehet, nem is érdemes átszállítani. Megyénk területén a kalodák közé dőngölt verifalat építettek. A verifalak a múzeumfaluban az eredeti technikának megfelelően készültek, ügyelve az anyagösszetételre, az egyes területek közé elhelyezett kötőanyagra. Az eredeti technológiának megfelelően készül a szalmával kevert sárgombócokból rakott karóközös sárfal, de az épületek padozata vagy a falak sártapasztása is. A kő- és téglafalak általában az eredeti anyag felhasználásával készültek.

A Vasi Múzeumfalun eddig megvalósult épületei népi építészetünk legarchaikusabb rétegét képviselik. Épületei hitelesek. A helyreállítások tervezésénél a bontáskori állapotot vették figyelembe. A korábbi állapotra utaló nyomokat felhasználó rekonstrukciót általában a tüzelőberendezések visszaállításánál használták. Rekonstrukcióval készült a Szalafő Papszerről származó kerített ház, hiszen annak bontásakor már csak lakórésze állt. Az elbontott (elpusztult) részek helyén régészeti feltárás történt. A rekonstrukció tervét a szájhagyományra, meglévő analógiákra és az ásatási dokumentációra támaszkodva Tóth János készítette.

Megvalósult épületeinket áttelepítettnek kell neveznünk, hiszen azok tartalmazzák az eredeti épület fő szerkezeti elemeit, illetőleg mindazt, aminek áttelepítése technikailag lehetséges volt. A károsodott elemeket az eredetivel azonos anyaggal, technikával cserélték.

A papszéri kerített ház nagy részben rekonstruált hiteles másolat. Építésénél az eredetinek megfelelő anyagot, azzal azonos építési módot, technológiát alkalmaztak. Most van előkészítés alatt a felsőszőlőki füstösház építése. Műszaki és bontási dokumentációja részletes, de eredeti építőanyagát már nem lehet felhasználni. Az alkalmazásra kerülő rekonstrukció mértéke csekély, egy korábban kivágott boronafal visszahelyezésére korlátozódik. Az új anyagból felépítendő épületet elkészülte után eredeti hiteles másolatnak kell tekintenünk.

A megvalósítás előtt álló második építési ütem területén a másolatban készült épületek nagyobb számban fognak megjelenni.

Lásd még - See also: Képmelléklet III.

Relocation and Preservation in Hungarian Museology (with Examples from Vas County)

The protection of Hungarian folk monuments was regulated by the 1949/13 act, which expanded the circle of monuments to all those buildings, which had historical, archaeological or ethnographical significance. After the ratification of the act the most important tasks of research were to record and register folk monuments all around the country. The said research brought to light the importance of the preserving of whole regions with great number of monuments. The research in Vas county was completed by the mid 1960s and that was when the work of reconstruction and preservation started. Many buildings, houses and abodes were renovated, but they were not taken under the museums' care, nevertheless the idea of establishing open-air museums became popular during these years and eventually, the construction of the Vasi Museum Village started in 1968. Since then two groups of monuments functioning as open-air museums, and a few country houses have been established in the county. The Vasi Museum Village has no buildings preserved on the site, all the houses were relocated from other settlements according to thorough and highly detailed plans. The buildings of the museum village represent the most archaic layers of Hungarian folk architecture, the houses are authentic, the original condition of the buildings served as the basis of the reconstruction.

A Vasi Múzeumfalu az építész szemével

Rónai Károly

A helykiválasztás

„Egyre erőteljesebben jelentkezik az a gondolat, hogy a szabadtéri múzeumot Szombathelyen kell kiépíteni, mivel a legértékesebb népi műemlékek szétszórtan helyezkednek el a megyében..... Minderre legalkalmasabb terület Szombathelyen a Rigóvölgyi út melletti változatos terepű gyümölcsös (Felsőhegy). Itt a síkvidéki és a lejtős részekben az őrségi épületek jól telepíthetők” – írta Tóth János 1963-ban a Vasi Szemlében.

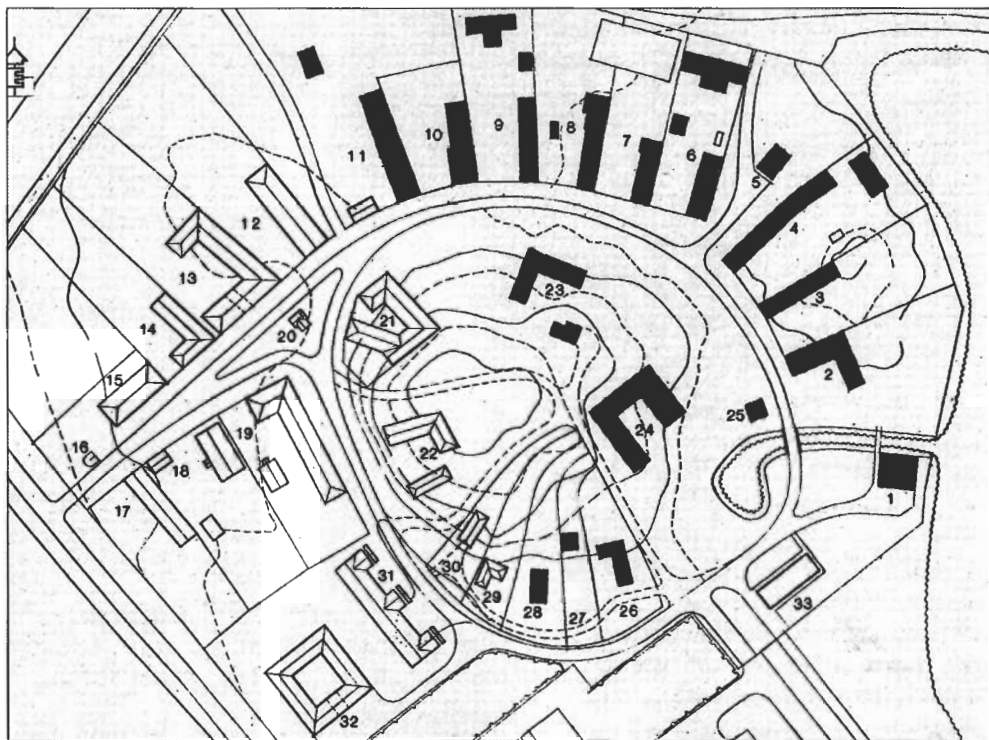
A felszíni tagoltság és a növényzet megfelel a vasi táj jellegének. Az illetékes tanácsi döntés szerint azonban újabb területeket kellett javasolni. Ezek közül: a végleges hely a Felsőhegy és az Aranypatak közötti sík terület, amelyet az Árpád sétány két részre tagol. Először pedig csak a sétány és a patak, valamint a horgásztó közötti területet lehetett felhasználni. A szakbizottság a sík terepet hátrányának tekintette, de a megvalósítás érdekében elfogadta, azért is, mert a tó szomszédsága viszont előnyös (1965). A helyválasztást Szombathely város Általános Rendezési Terve „törvényesítette”. Városszerkezeti szempontból az elhelyezés kedvező volt. A Felsőhegy alatti egykori téglagyár helyén és közvetlen környékén ezekben az években alakították ki Szombathely új zöldövezetét.

A múzeumfalu programterve, 1967

Dr. Barabás Jenő, Bárdosi János és dr. Tóth János készítette. A programtervi elhelyezés alapja az épületek néprajzi tájegységek szerinti csoportosítása volt. Az Árpád sétány felőli oldalon osztatlan telekre tették a szeres és szórvány településekből (Őrség, Vend-vidék) való épületeket, s ezt a részt félkaréjban övezte a fésűs beépítésű utcáson. A porták sorrendje a topográfiai helyzetüknek megfelelően alakult. A legjelentősebb házak a fő helynek minősített bejárati részre kerültek. A sík terepet, mint sajnálatos adottságot vették tudomásul, a bővítést (II. ütem) pedig csak távlati lehetőségnek tekintették, s ezért az Árpád sétány, Arany patak, Horgász-tó által határolt területre helyezték el a lehető legtöbb emléket.

A múzeumfalu beépítési terve, 1968

A programterv alapján a VASITERV kapott megbízást a műszaki tervek elkészítésére. Településtervező építészként kötelességemnek éreztem a falukép formálását. Tetszett a prog-

A Vasi Múzeumfalu helyszínrajza: **1.** vizimalom, Szombathely -Szentkirály; **2.** hegyháti porta: lakóház, Sárífmizdó; **3.** horvát porta: lakóház, Szentpéterfa; **4.** kemenesalfai porta: parasztpolgári lakóház, Alsóság; **5.** kovácsműhely Cákrol; **6.** völgyesgi porta: füstökonyhas lakóház Nemeskolltáról, torkospajta Bozzaiból 1770-ből; **7.** kisalföldi porta: szegényparaszti lakóház, Lócs; **8.** rábavölgyi középparaszti lakóház Sótönyből; **9.** német telek: füstökonyhas lakóház Pornóapátiból; **10.** kemenesalfai szegényparaszti lakóház Vönöckről; **11.** kisalföldi kismemesi lakóház Nemesládonyból; **12.** iskola, tanítólakás Harasztifaluból; **13.** kőszeghegyaljai kapuszínes lakóház és jegyzőség, Gencsapáti; **14.** mezővárosi lakóház, Vép; **15.** cselédlház Zsedenyből; **16.** kápolna, Csénye; **17.** lakóház, Csepreg; **18.** gazdag paraszti porta, Bögöte; **19.** bolt „árgyulus” nemes portája Meszlenből; **20.** harangtorony tűzoltó-szerházzal, Gutatöltős; **21.** kocsmá és a kocsmáros lakása, Csehimindszent; **22.** szlovén porta: füstös ház, Felsőszőlőnk; **23.** hajlított ház, Farkasfa; **24.** kerített ház, Szalafő; **25.** szoknyás harangláb, Molnaszecsőd; **26-30.** szőlőhegyi pince Petőmihályfa, Velem, Cspikerek, Döbörhegy, Vaskeresztes; **31.** kiállítási épület; **32.** fenntartási épület; **33.** porta, gondnoki lakás. Tervező: Rónai Károly

The building-in plan of the Vasi Museum Village. Designed by Károly Rónai

ramterv körutas koncepciója, nem tudtam viszont elfogadni a porták sorrendjét és a zsúfoltságot. Ennek feloldásában az esztétikai szempontok mellett a tűztávolság követelménye segített. Így a tervezés közben sikerült elérni, hogy a Városi Tanács hozzájáruljon a délnyugati bővítéshez, ha az I. építési ütem befejezéséhez közeledik. Ez az ígéret tette lehetővé, hogy a kijelölt épületek egy részét áttehettem a bővítési területre. Még így sem lehetséges a tájegységekre jellemző porták növényzettel elválasztott elrendezése a külföldi példák szerint, de ez nem is volt célom. A magányos épületek sorolásánál többet jelent a régi településmódot, utcaképet, faluképet visszaidéző együttes létrehozása. Ezért a fő épületeket formai alakításuk, tömegképzésük, tornácelrendezésük alapján csoportosítottam. A környezetből kiszakított és különböző megjelenésű épületekből akartam harmonikus faluképet tervezni. A lakóházak sorát harangláb, malom,

kovácsműhely egészíti ki egységes faluképpé. A sík terep az utcás aprófalvakból bekerült házak nagy részénél kifejezetten előnyös. A szeres és szórványtelepülések épületegyüttesei és a szőlőhegyi pincék számára mesterséges dombot javasoltam, amelyet a kiválasztott házak eredeti lejtéviszonyaihoz igazodva terveztünk. A domb egyúttal szinte felmutatja a Vas megyére jellemző épületfajtaikat.

Vasi Múzeumfalu II. ütem programterve, 1987

A programterv készítői: Horváth Sándor és Nagy Endre. A terv újdonsága a valódi, két oldalt beépített utca, és a faluközpont a középületekkel. Az új beépítésnek azonban nem volt szerves kapcsolata a megépült részekkel. Bekapcsolódva újra a tervezési munkába, a legnagyobb gondot ez jelentette számomra. Tetszett a faluközpont gondolata, a kiválasztott

épületek csoportosítása, ugyanakkor az eredeti körülről sem mondhattam le, a félkaréjban megépült házsor folytatásáról, az Árpád sétány mellett rézsűvel félbemaradt domb kiegészítéséről.

1988-ban elkészítettem saját javaslatomat a beépítésre. Kiseb változtatásokkal, a terület elcsúsztatásával az új koncepció hozzá illeszthető a megvalósult részhez. A szőlőhegyi

pincék kedvező tájolású déli fekvésű domboldalra kerülnek. Az építés itt folytatódik.

The Vasi Museum Village from the Architect's Point of View

The idea of establishing a museum village in the town of Szombathely was already born in the early

1960s, the programme plan of the museum village and that of the building over was completed by 1968. The group of buildings were positioned according to the features of the regions, the row of the buildings inside the groups were parallel with their topographical significance. A second plan was made in 1987 on the expanding of the village. It differed from the previous one in its design about the street built over on either side and the village centre with the community buildings.

Rekonstrukcióban készült épületek a Sóstói Múzeumfaluban

Páll István

Magyarországon (és Európa-szerte úgyszintén) a szabadtéri múzeumok épületeik nagy részét áttelepítés révén „szerzik be”. Ez azt jelenti, hogy a kiválasztott objektumokat szétszedik, s kisebb-nagyobb pótlások után – az eredeti anyagok felhasználásával – más helyen visszaépítik azokat. Rekonstrukcióra csak kivételes esetekben kerülhet sor:

A magyar szabadtéri múzeumok építésének kezdeti szakaszában – az 1960-as években s a 70-es évek elején – a szakemberek között igen sok vita folyt arról, hogy a múzeumokba áttelepített épületek visszaépített anyagainak hány százalékáig tekinthető eredetinek maga az újra felépült épület, s lehetséges-e rekonstrukcióban felépíteni valamely épület másolatát, vagy rekonstruálni már nem létező épületet. Azóta a szakma túljutott e vitákon, bár néha-néha egy-egy műemlékes szakember újra felteszi a fenti kérdést.

A kezdeti, merev elzárkózáson a gyakorlat túllépett. Túllépett, mert a szükség erre kényszerítette. Jó példa erre a szentendrei Szabadterei Néprajzi Múzeum, ahol a több mint 30 éve átszállított és ott napjainkig raktározott épületek közül többnek az anyaga annyira tönkrement, hogy azokat már nem lehetett beépíteni, s szinte az összes alkotóelemet újjal kellett pótolni.

A Sóstói Múzeumfalú gyakorlata nem ezen az alapon indult el, de a végeredmény ugyanaz. A lakó- és gazdasági épületek bontás után egy-két éven belül újra felépülnek, így az átszállított anyagoknak nincs arra idejük, hogy a deponálás során tönkremenjenek. A közösségi épületeknél azonban erkölcsi és anyagi megfontolások is közrejátszottak abban, hogy a múzeumban épületrekonstrukciók épüljenek fel. Arra azonban mindig vigyázunk, hogy a rekonstruált épületeket ne eredetként, hanem *másolatként* lüntsük fel prospektusainkban,

A kisdobronyi templom építése – The construction of the church from Kisdobrony

hiszen nem szeretnénk félrevezetni a látogatókat. Vegyük sorra, hogy a múzeum közel száz népi objektuma közül melyek azok, amelyek másolatként épültek fel, s milyen indokok alapján készültek rekonstrukciók, s nem az eredetieket hoztuk át a múzeumba.

A faluközpontba tervezett *templom*ot először Tákosról kívánták áthozni, hiszen csak ez az egyetlen vesszőfalú, tapasztott épület áll már a Felső-Tisza vidékén ebből a fajtából. Éppen egvedisége miatt maradt eredeti helyén, hiszen nem szerettük volna a települést (s más, hasonló falut sem) megfosztani egyetlen jelentős műemlékétől. Így került képbe az 1970-es árvíz után építési tilalom alá vett, s lakatlanná vált szatmári település, Nagygyéc Árpád-kori temploma. Ez utóbbi áttelepítése kísérlet is lett volna, hiszen hazánkban ilyen méretű kőépületet még soha nem vittek más

helyre. Ez a környékbeli ellenálláson bukott meg, amikor is a múzeumot a Ceausescu-féle faluromboló társasággal azonosították. Ugyancsak elvetélt ötlet volt egy másik középkori templom, a paposi átszállítása is. Így nem maradt más választásunk, mint a rekonstrukció. S ha már rekonstrukcióban kellett valamit megépíteni, akkor azt az utat választottuk, hogy a valamikor állt, de ma már nem létező építmény másolatát készítettük el. Azt ugyanis szerettük volna elkerülni, hogy az épület eredetijét és másolatát egyaránt meg lehessen nézni. Így esett a választás a Bereg megyei kisdobronyi templomra, melynek tervrajzát Domanovszky György közölte (Magyarország egyházi faépítészet, Bereg megye, Budapest, 1935). Szerencse, hogy a ma Ukrajnához tartozó magyar település paticsfalú református templomának XVIII. századi tervrajza fennma-

*A templom sövényfalának tapasztása
The pasting of the church's wicker-wall*

radt az Országos Levéltárban, így annak alapján – természetesen metrikus rendszerbe át-
telve az adatokat – Sisa Béla megszerkesztette és Bálint János közreműködésével kidolgozta a kiviteli terveket. A romániai magyar ácsok által felépített templom elkészültéhez az Európai Unió PHARE Kísérleti Alprogramja nyújtott támogatást. Belső berendezése részben eredeti, részben másolat. A padok nagy része a nyíregyházi görög katolikus templom újakra cserélt régi darabjaiból került ki, s azokat egészítettük ki hasonló újakkal. A mennyezet jelenleg még csak ideiglenes, de ha sikerül, akkor helyette a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeumba az 1920-as években átszállított tiszaiásványi (a kárpátaljai magyar falu ma ukrainai, de akkor éppen csehszlovákiai település) református templomnak a legutóbbi hírek szerint jelenleg külső raktárban őrzött festett famennyezeté másolatát helyezzük majd el.

Hasonló megfontolások játszottak szerepet a harangtorony esetében is. A mai felső-tiszai fatornyok jelenlegi helyükön vannak otthon, így a Sóstói Múzeumfaluban az 1930-as években lebontott XVIII. századi tivadari (Bereg megye) harangtorony másolatát építettük fel. A szintén Domanovszky könyvében lévő rajzvázlat és a fennmaradt fényképek segítettek abban, hogy Sisa Béla a középkori szerkesztési mód szerint elkészítse a torony metrikus szerkezeti rajzát, Bálint János pedig a kiviteli terveket. A kivitelezést egy szatmárnémeti cég vállalta, s a román ácsok három hónap alatt készítették el a torony rekonstrukcióját. Szerkezetében, a felhasznált anyagok tekintetében tökéletesen illeszkedik a Felső-Tisza vidéki harangtoronyok sorába, s az építésnél alkalmazott archaikus technika még a toronyépítés

gyakorlatába is beavatta az érdeklődő kutatókat.

A harmadik nagyobb méretű rekonstruált épület a matolcsi épület mintájára készült *szárazmalom*. Ez is az 1930-as években pusztult el, de az eredetiről készült fotók és a debreceni Déri Múzeum Évkönyvében Sőregi János tollából megjelent leírása jó támpontokat adott a rekonstrukcióhoz. A másolat készítésének szükségességét indokolja, hogy a XIX. század közepén még több ezerre rúgó szárazmalom mára annyira eltűnt, hogy területünkön csupán egyetlen áll belőlük eredeti helyén, a beregi Tarpán. A múzeum telepítési tervének

ső megjelenésében hasonlít az eredeti, fele olyan hosszú boltípujletre. A benne berendezett mézeskalácsos, suszter és csizmadia, kalapos, kékkfestő, kerékgyártó, kádár és borbélyműhelyek felszerelési tárgyai eredetiek, s a hajdan volt észak-tiszántúli kisparosoknak és kézműves mestereknek állítanak emléket. Néhányukban – nagyrendezvények idején – munka is folyik, a látogatók legnagyobb öröme.

Úgy hiszem, a rekonstruált épületekkel nem csapjuk be a közönséget. Ezek jól illeszkednek az áttelepített építmények közé, kiegészítik azokat, s általuk válik teljessé a valójában so-

*A matolcsi szárazmalom – The horse-driven mill from Matolcs
Fotók – Photos: Páll István*

készítésekor szó volt a már akkor is csak a kerengősátorból álló malom áttelepítéséről, de végül is azt eredeti helyén rekonstruálták (egyetlen gerenda sem maradt a hajdani épületből). A megye másik szárazmalomát – a vámosoroszi – Szentendrére telepítették át. A 2000-ben elkészült épületrekonstrukció Buzás Miklós tervei alapján nyíregyházi ácsok munkája. A berendezésben eredeti tárgyat – egy vámtartó hombárt – sikerült elhelyeznünk, mely hajdan a barabási malomban szolgált az őrlési díj természetbeni fizetésének tárolására.

Még egy rekonstrukcióban készült épületről kell említést tennünk: ez az egykor Nyíregyházán állt *üzletsor* épülete. Még állt, amikor felmérés készült róla. Az eredetileg négy helyiségből álló épületet a kiviteli tervek azért „nyújtották meg” nyolchelyiségessé, hogy ott a megye kismestereinek műhelyeit egy épületben be lehessen mutatni. Az impozáns méretű (közel 40 méter hosszú), kirakatportálokkal tagolt épület valójában nem ilyen volt, de kül-

ha nem létezett, de formájánál fogva mégis egy XIX-XX. század fordulója körüli Felső-Tisza-vidéki falut bemutató Sóstói Múzeumfalun.

Lásd még – See also: Képmelléklet III.

Building Reconstructions in the Sóstó Museum Village

The open-air museums in Hungary "collect" most of their buildings by relocating. This means that the chosen objects are taken to pieces and - by using original material as well - put together again in another place. At the Sóstó Museum Village the dwellings brought there are erected in a relatively short time, thus there is only a small chance that the panels of a certain building get damaged. There are some cases when the original buildings cannot be taken apart, so an authentic copy will serve as a substitute in the Museum Village. These structures fit well into the group of original but relocated buildings, in fact they make the collection complete, presenting a village in the Upper Tisza-region on the turn of the 19th and 20th centuries.

A tájházak létesítésének, működtetésének és berendezésének tapasztalatai Magyarországon

Cseri Miklós – Berényi Marianna

A népi építészet emlékeinek védelmét a XIX. század utolsó harmadától datálhatjuk. A XIX. század romantikus szemléletű tudománya feltűnő érdeklődést mutatott az európai paraszti kultúrák iránt, hiszen a falvakban vélték megtalálni az elveszettnek hitt ősi, nemzeti kultúra maradványait. A népi építészet felfedezését is ennek köszönhetjük, a parasztházak vizsgálata alapján szerették volna megtalálni azt az alapítást, amiből a nemzeti építészet kinőtt.

A XIX. század végén a világiállításokon – elsősorban szociálpolitikai céllal – kissé idealizált parasztházakat állítottak ki, azonban ezeket az épületeket lebontották. Az azóta eltelt időszakban először Észak- és Nyugat-Európában, majd a kontinens keleti részében is egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a népi építészeti emlékek megóvására. Védelmüknek két alapvető módszere alakult ki: szabadtéri néprajzi múzeumokba telepítik át az arra érdemes építményeket, vagy helyben megőrzik, műemlékké nyilvánítják és bemutatják. Ez utóbbi csoportba tartoznak a tájházak.

Magyarországon a második világháború után oldódott meg országos szinten a falusi műemlékek védelme, 1949-ben törvényerejű rendelet szabályozta megóvásukat. Az 50-es években tisztázták a népi műemlékek fogalmát, és nagyarányú feltáró munka kezdődött. Létrejött az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség, a 60-as évektől sorra alakultak a szabadtéri néprajzi múzeumok. Elkészült az országos műemlékjegyzék, amely 1971-ben csaknem ezer népi műemléket rögzített.

1974-ben a Minisztertanács határozatot hozott, hogy azokat a népi műemlékeket, amelyeket másként nem tarthatnak fenn, állami tulajdonba veszik, majd erre a célra 30 millió forintot különített el. Az így megvásárolt épületek túlnyomó többségében múzeumot, elsősorban tájházat rendeztek be. Az állami támogatásnak köszönhetően „tájház alapítási hullám” futott végig Magyarországon, jelenleg 242, szakmai szempontból eltérő színvonalú és jelentőségű tájházat számlálunk. A tájház fogalma azonban problematikus, mert sok helyen ezt a nevet kapták az egyes helytörténeti gyűjtemények, falumúzeumok is.

Tájháznak nevezzük azokat a múzeumokat, amelyek a népi építészet szempontjából jelentős, esetleg műemléknek minősített épületekben berendezett hagyományos lakás- vagy műhelybelsőket mutatnak be. A jól ismert definíció a tájház fogalmának két alapvető kritériumát jelöli meg: a vidékre jellemző, fontos épületet és

annak hagyományos berendezését. Egy-egy település népi építészetét tükröző, szakszerűen felújított épület csak akkor nevezhető tájháznak, amennyiben berendezése, külső képehez hasonlóan, a falu egy adott korszakának, bizonyos társadalmi helyzetű lakójának életmódját, vagy egy jellemző mesterség képviselőjének munkáját szemlélteti.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum épületeinek felépítésekor és berendezésekor mindig elsőrendű szempont a *történeti – néprajzi hitelesség*. Az épületért felelős muzeológus szemelőtt mindig az a cél lebeg, hogy ha az ábrázolni kívánt korszakból hirtelen megjelenne egy család vagy egy mester, akkor abban a pillanatban munkához láthasson, és folytathassa megszokott életvitelét. Ezt persze könnyű megoldani egy olyan múzeumban, ahol a lakóházak és az ahhoz kapcsolódó életmód bemutatása a cél, és az épületek lebontását és a berendezési tárgyak kiválogatását szakképzett muzeológusok végzik, akik korábban alapos történeti és néprajzi kutatásokat folytattak.

Egészen más a helyzet a levéltáraktól távol eső faluban, ahol egy lelkes pedagógus ösztönzése nyomán, a helyi honismereti szakkör lázas

körében, akik nagy mennyiségű tárgyat hordtak össze a tanya udvarán. Ezek után megkértek egy bácsit, hogy rendezze be a házat úgy, ahogy azt gyerekkorában látta. A berendezés kiválóan sikerült, a tanya hitelesen tükrözi a környékbeli tanyasi lakosság 1920-30-as évekbeli életmódját.

Az ehhez hasonló spontán akciók azonban nem mindig ilyen sikeresek, a tájház nem felel meg a fent idézett definíció kritériumainak, működése során rengeteg tudományos és gyakorlati jellegű gond léphet fel. A problémák legtöbbször a létesítés időszakában elkövetett hibákból fakadnak. A tájház létrehozásának spontán körülményei miatt hiányzik a tudatosság, a *tudományos koncepció*. Az adott település építészeti, néprajzi feltárása, illetve a Magyar Népi Építészeti Archivum adatainak felhasználása helyett, „ahol, amit, akinek sikerül” elven alakítják ki a tájházakat. Gyakori probléma, hogy rossz a kiválasztott épület állapota, vagy egy jellegtelen épületet felújítanak, miközben a szomszéd községben egy építészeti kuriózum elpusztul. Előfordul, hogy a lakóház megfelelő, de nincs berendezés és berendező, esetleg egy közeli tájház kiállítását ismétlik korban

tárgygyűjtés és minimális történelmi kutatás után, tájháznak akarja berendezni a falu egyik megüresedett házat. Természetesen a spontán módon, helyi kezdeményezésre létrejött tájházak közül is tudunk jó példával szolgálni. A Pest megyei Nagykátán az egyik TSZ megszerzett egy 1900 körül épült tanyát, amit ünnepi összejövetelek alkalmából használt. Amikor felmerült a gondolat, hogy tájházzá alakítják az épületet, a TSZ vezetősége gyűjtést hirdetett a dolgozók

vagy berendezésben. Békés megyében 8 tájház mutatja be ugyanazt, az 1890–1900 közötti időszak nagygazda építészetét és életmódját.

Tájház létrehozásába csak akkor kezdünk, ha tudjuk, mit akarunk elérni. Legjobb példát a Heves és Veszprém megyei tájházak adják, ahol szabadtéri néprajzi múzeum kialakítása helyett, széles körű néprajzi kutatás után tájházak láncolatát hozták létre, bemutatva a legkülönbözőbb társadalmi rétegek életvitelét. Ezek a fel-

tételek azonban csak kevés helyen adatnak meg, a tájház tervezőinek mégis el kell dönteni, miért akarnak pénzt és energiát nem kímélve (utódaikra is gondolni kell) tájházat létrehozni. Idegenforgalmi vonzerőnek szánják, oktató-nevelő céllal építik fel vagy közösségi funkciót kapnak (a múzeum mellett működhet klub, szakkör: alkotóház, stb.). A tájháznak elsősorban a népi építészet védelmét kell demonstrálni, meg kell mutatni, hogy lehet megőrizni a régi, elavultnak hitt házak állagát. Ugyanakkor szerepet kell játszani a helyi identitás ápolásában, és meg kell felelni bizonyos tudományos, szakmai szempontoknak.

Ahhoz, hogy a tájház építészeti és néprajzi szempontból is megfeleljen az igényeknek, az építész és a néprajzos szaktudásának egyeztetése szükséges.

Első és legfontosabb feladat, hogy a tájház berendezői alaposan megismerjék a kiválasztott épületet, körültekintő kutatómunkába kezdjenek. Nagyon fontos, hogy feltárják a ház különböző korszakait, átépítésének időpontjait, tudják, melyik időszakban kik éltek a házban, hányan használták a lakást, milyen társadalmi réteghez tartoztak, milyen vagyoni állapottal bírtak. Amennyiben ipari létesítményt, műhelyt

Ezek után el kell dönteni, hogy az épület melyik korszakát szeretnék bemutatni. Ha a döntés megszületett, tudjuk milyen vagyoni és társadalmi állapotú család életmódját mutatjuk be, nem marad más hátra, mint az épület szakszerű rekonstruálása, a berendezési tárgyak összegyűjtése, valamint a lakásbelső kialakítása.

Az épület rekonstruálásakor nem csak a hitelesség, az eredeti szerkezetek megőrzésére kell törekedni, hanem a ház korának meghosszabbítására és a látogathatóság, használhatóság biztosítására is. Meg kell oldani az épület szigetelését, a falak és az épületelemek konzerválását. Gondolnunk kell a tűz-, villám- és gőzvédalomra, és arra, hogy a tájház hasznosításakor szükség lesz villanyra, vízre, WC-re, esetleg gázra, telefonra. Ha nagyobb látogatottságra számítunk, nem árt, ha kiszolgáló helyiségek (ajándékbolt, büfé) kialakítására is gondolunk.

Természetesen nem szabad megfeledkezni az épület környezetének kialakításáról. A tájházat be kell illeszteni a településrendezési tervbe, másrészt udvarának, közvetlen környezetének tükrözni kell azt a korszakot, amely bemutatásra kerül.

jét, és az egyik sarokban vitrineket, tablókat helyeznek el, amiktől a tájház elveszíti hiteles belső arculatát.

Lehetőleg az épület korához illő, egykorú bútorokat kell kiválogatni. Elég visszatetsző, ha túl sok különböző évszámot és monogramot viselő tárgyat látunk egy tisztaszobában. Ha lehetőség van rá, érdemes egyazon asztalosműhelyben készült bútorokat elhelyezni a tisztaszobában, mert nagy valószínűséggel az elképzelt háziasszony stafingjába egy mestertől vásárolták a bútorokat. Ha nem túl régi korszakot választunk, akkor még arra is fényt deríthetünk, hogy melyik társadalmi réteg hol szerette beszerezni a bútorait. Ha szűkösek a lakberendezésről szóló források, akkor is minden esetben törekedni kell arra, hogy egy faluból származó tárgyakat állítsunk ki.

Gyakran előfordul, hogy a tájház épülete és a benne látható tárgyak kronológiai szempontból ellentmondásosak. A tüzelőberendezés mellé gyakran olyan konyhai eszközök kerülnek, amelyek vagy már nem, vagy még nem voltak használatban. Egy-egy család történetében természetes, hogy szülei, nagyszülei bútorait, textilait, edényeit használják. Az egyes berendezési tárgyak lehetnek idősebbek az épületnél, azonban ügyelni kell arra, hogy ne kerüljenek túlsúlyba a megjelölt korszaknál régebbi bútorok. Ennél sokkal fűrészebb az, amikor fiatalabb tárgyakat láthatunk az enteriőrben. Itt nem a gyorsan elhasználódó fakanalakról, sütőlapátról, esetleg gereblyéről van szó. Ezek a tárgyak hosszú időn keresztül azonos technikával, ugyanarra a célra készültek. Inkább az olyan típusú tárgyakra gondolunk, mint a kávédaráló, amely az 1940-es években vált általánossá, épp ezért nem lehet elhelyezni egy 20-as évekbeli konyhában.

A szabadtéri múzeumok berendezési gyakorlatában több példát találhatunk arra, hogyan lehet különböző korszakból származó tárgyakat egy lakásban bemutatni. Legáltalánosabb az, amikor több generáció együttélését elevenítik meg. Az első szobában élnek a fiatalok divatosabb bútorokkal, a hátsó helyiségben a szülők, ódonabb holmijuk között. Ha sok szép, korábbi időszakból származó tárgy összegyűlik, bemutatathatjuk a tárgyak vándorlását, hogy alakult át funkciójuk a lakáson belül. Jó példa, amikor az egykor becsben tartott tulipános láda kikerül a kamrába, vagy – ahogy a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum bemutatja a bagladi lakóházában – már csak a tüzelésre szolgáló fát tartják benne.

Amennyiben túl sok tárgy összegyűlik, nem szabad figyelembe venni, hogy melyik adományozó fog megsértődni. Ha az adatközlők szerint 5-6 tányér volt a falon, nem tehetünk fel 12-t. Ha valaki adományoz egy szövőszéket, de a faluban csak 1-2 szegényparaszti sorból származó asszony szőtt, akkor nem állíthatjuk ki a szövőszéket a módos gazda házában.

Az életszerű berendezés érdekében jó, ha ügyelünk a részletekre, mert ezzel a falu tárgyi kultúráján kívül a szellemi hagyományokra is

A lakószoba berendezése a zamárdi tájházban
The furnishings of the living room in the Zamárdi country house

Tájház, Zamárdi – Country house, Zamárdi

rendeznek be, a szóban forgó mesterséget alaposan tanulmányozni kell, utána kell nézni, honnan jöttek a mesterek, hol értékésítették portékájukat. Hogy mindez a faluban elhelyezhető legyen, a néprajzi gyűjtőmunka mellett a környékről szóló néprajzi és történeti szakirodalom ismerete elengedhetetlenül szükséges. Érdekes korabeli fotókat keresni, a levéltárakban utánanézni, hogy maradt-e fenn a faluból inventárium, végrendelet.

A tájház építészeti rekonstruálása mellett, az épület berendezésekor történik a legtöbb hiba. Mint említettük, a sikeres berendezéshez pontosan meg kell jelölni a bemutatásra kerülő korszakot és társadalmi réteget. Gyakori, hogy a berendezők senkit sem akarnak megbántani, ezért az összes beérkezett tárgynak helyet keresnek, ezért figyelmen kívül hagynak minden szempontot, és összehatásában az eredeti céloktól elütő tájházat alakítanak ki.

Előfordul, hogy a berendezők nem csak tájházat akarnak létrehozni, hanem a község történetét, híres szülőitjeik életútját, a bőkezű adományozók nevét is be akarják mutatni. Ezért megbontják az egyes helyiségek enteriőr-

felhívjuk a figyelmet. A falu fazekas mesterének, takácsának munkái, a községben divatos lúzmésminták mind megjeleníthetők. A község vallási életét jól tükrözik a búcsújáráshelyekről származó emléktárgyak, a közeli kolostorban készült apácamunkák mind utalhatnak a falu vallási kapcsolataira, illetve protestáns helyeken a falon lógó történelmi képek az ott élők történelmi tudatára. Régi fényképeket is kiállíthatunk a községben egykor működött legényegyletről, olvasókörről.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban egy-egy életkép megjelenítésével szeretnénk a közösségi hagyományokra utalni a berendező muzeológusok. A betlehemezők, húsvéti locsolókódók várása, a karácsonyi előkészületek, a születéshez, házassághoz, halálhoz kötődő helyi hagyományok közül kis fantáziával bármelyik helyi népszokás bemutatható. Ilyenkor gyakran tapasztalható a „berendezési naturalizmusnak” nevezett jelenség. A tájházakban műanyag gyümölcsök, sonkák, bábuk, kitömött állatok tűnnek fel, ami rombolja az életkép hitelességét, esetleg megmerevíti az ábrázolt jelenetet.

Ezek után feltehetjük azt a kérdést, mi történjen azokkal a tárgyakkal, amelyek kinaradtak? Mit tegyenek a berendezők, ha a község önkormányzata ragaszkodik hozzá, hogy a falu történetét is bemutassák? Hová tegyék a szponzorok és az adományozók névsorát?

Válamennyi kérdésre megoldást jelenthet, ha nem rendezik be az egész lakóházat. Az egyik kamrában elhelyezhetik a felesleges tárgyakat, amelyekkel a későbbiek során felcserélhetik a kiállítottakat, mondjuk, ha új életképet akarnak kialakítani. Továbbá ott vannak a gazdasági építmények, vagy a lakóházhoz tartozó istálló. Itt bátran kiállítható a község helytörténelmi gyűjteménye. A csúrt gyakran arra használják fel, hogy mezőgazdasági eszközökből, gépekből rendeznek kiállítást. A lehetőségek határtalanok, csak arra kell ügyelni, hogy a tájház korához illő természetes környezetet ne bontsuk meg.

A tájház épületének hiteles rekonstrukciója és berendezése mellett vannak olyan feltételek, amelyek azért elengedhetetlenek, mert az épület és a berendezési tárgyak műtárgynak tekintendők. Ezért kiállítás előtt állapotuktól függően restaurálni vagy konzerválni kell a tárgyakat, majd be kell leltározni. Ha a leltárkönyv is elkészül, akkor az egész tájház múzeumnak tekinthető. A leltári számokat lehetőleg a műtárgy nem látható oldalán kell elhelyezni. Találkozunk már olyan tájházzal, amikor a honismereti szakkör annyira komolyan vette a leltári számok feltüntetését, hogy minden tárgyon a lehető legfeltűnőbb helyen helyezték el. A restaurálás során oda kell figyelni, hogy a tárgy ne essen helyi czeremesterek áldozatául, legalább a megyei múzeumok tanácsát kérjük ki. Érdemes figyelni arra, hogy a korábban említett módon a kamrába kiszorult tulipános ládát ne a legújabb állapotában mutassuk be. Legyünk világossá,

*Szobasarak a magyarszombattai tájházban
Corner of a room in the country house
in Magyarszombatfa
Fotók – Photos: Kulcsár Géza*

hogy a használati tárgyakkal koruk is van, némelyik idősebb, némelyik fiatalabb.

Már említettük, hogy a tájháznak a közösségi igényeket is ki kell elégítenie, elektromos áramra, mosdóra, fűtésre ma már mindenütt szükség van. Azonban egyik sem ronthatja a tájház berendezésének hitelességét. A lopások miatt ki kell kötni a tárgyakat, mindezt úgy, hogy ne zavarja az enteriőr hangulatát. Úgy kell elhelyezni a teremőr holmiját, a tűzoltókészüléket, a riasztót, a villanykapcsolókat, hogy ne bántsa a látogató szemét.

A tájház átadásakor nem szűnnek meg a gondok, nem szabad elfelejtenünk, hogy egy lakóház vagy egy műhely mindig több mint egy műtárgy, fenntartót és gondozót igényel. Egy ház akkor marad tartós, ha lakják és ápolják. Híába hiteles az enteriőr, ha porosak a használati tárgyak, ha dohos a levegő, az egész tájház elveszíti életszerűségét. Szellőztetni kell, a falakat évente meszelni kell.

A tájház fenntartása, ápolása költséges dolog, ha nincs olyan szervezet, amely vállalja, a múzeum pusztulásnak indul. Az 1990-es évek költségvetési, gazdasági problémái, a sokféle tapasztalható érdektelenség egy sereg tájház bezárásához vezetett. Az épületek állaga kárt szenvedett, és a kallódó műtárgyak a megyei múzeumok raktáraiba kerültek. A tájház fenntartása, ápolása közben fellépő gondok (tetőfedés, falrepedések) megoldása érdekében továbbra is érdemes szakmai szervezetekkel tartani a kapcsolatot. A megyei múzeumok, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és az Országos Műemlékvédelmi Hivatal segítségét bárki kérheti. Magyarországon a Szabadtéri Néprajzi Múzeum látja el a tájházak szakfelügyeletét, az egyes megyékért felelős muzeológusok évente kötelesek jelentést írni a rájuk bízott tájházak állapo-

táról. Ez a rendszer hozzájárul az épületek állagmegőrzéséhez és a tudományos szempontok érvényesítéséhez.

Az állagmegővőshöz szükséges egy olyan személy, aki a ház gondját viseli és akinél a kulcs mindig megtalálható. Személyének kiválasztása kulcsfontosságú lehet, hiszen idegenvezetőként is szerepelnie kell, mindent tudnia kell a házról. Számítani kell külföldi vendégekre is, ezért nem árt, ha legalább angol és német nyelvű tájékoztatót kezébe vehet a látogató.

Végül, de nem utolsósorban a faluba érkező vendégeknek meg kell találniuk a tájházat. Ezeknek a múzeumoknak a látogatottsága mindig alacsony. Néhány hirdető plakáttal, út menti táblával, szórólapokkal azonban segíthetünk ezen. Nemcsak a falun átutazók érdeklődését kell felkelteni, hanem a helybelieket. Egy tájház akkor válik igazán élővé, ha a település kulturális életében kiemelkedő szerepet játszik, a község lakói magukénak érzik és szeretik.

Lásd még – See also: Képmelléklet III.

Establishing, Operating and Furnishing Ethnographic Collections in Country Houses – Experiences in Hungary

Rural culture and architecture got into the centre of attention in the last decades of the 19th century when Romantic scholars turned to folklore and ethnography in the belief to find the remains of the ancient national culture. The idea of presenting the values of rural architecture was spreading from Northern and Western Europe towards the eastern part of the continent. The two traditional methods to do this are either to establish open-air ethnographic museums (skansen) or to preserve valuable buildings in their original place, restoring and opening them to the public. The Hungarian Country House (Tájház) belongs to the latter category.

Research and presentation of rural monuments started after World War II, and since the 1960s a great number of ethnographic collections have been opened. A lot of important buildings have been bought by the Hungarian State in order to establish ethnographic museums in them. Currently there are 242 museum houses which differ in professional importance and standards, even more so that some local collections are also classified as Country House, which they are not.

Country House is then a museum situated in a building which is a remarkable piece of rural architecture or is a protected monument, in which we find traditional interiors of dwelling-houses or workshops. Another characteristic feature is that both the inner and outer arrangement are typical to one well defined period of the village as well as to a certain segment of society or a trade, that is, historic-ethnographic authenticity.

Establishing a Country House can be a spontaneous initiative starting from the village itself, which can be problematic from professional and conceptual viewpoints, where ethnographers' and architects' professional support is indispensable. Research, conservation and furnishing all need professional management to avoid mistakes that impair the aesthetics or authenticity of the collection.

A general problem is financial support and maintenance which lead to the closing of some houses. Since these museums attract a lot of tourists it is important to advertise and provide them with suitable facilities as well.

Visszatekintés

Egy gyűjtemény révbe ért!

Gerencsér Emil

Ma már nem lehet letagadni – gondolom, nem is akarja senki –, hogy a tíz évvel ezelőtt lezajlott gazdasági változások veszélybe sodorták a kulturális élet jónéhány területét. Különösen bizonytalanná vált azoknak az ipartörténeti gyűjteményeknek a sorsa, amelyek a különböző iparok rég- és közelmúltját dolgozták fel, és amelyek – legalábbis létrehozóik szándéka szerint – hivatva voltak emléket állítani egy-egy ágazat, gyár tevékenységének. Az összegyűjtött emlékek a praktikus okokra hivatkozva hamar kikerültek megszokott helyükről, jó esetben visszabújtak dobozokba, ládáikba és várták a jobb időket.

A tények akkor elég elszomorító képet mutattak, és az elkövetkező idő sem biztatót sok jóval. A iparágak helyzetét, méginkább jövőjét sok tényező befolyásolta. Az események mozgatórugói, motivációi sok helyütt tisztázatlanok voltak, a belföldi és a külföldi befektetők, az új tulajdonosok szándékai sem voltak mindenhol egyértelműek.

Ez a sors jutott osztályrészül a likőripari emléktárnak is.

Akkortájt magam is szaporítottam azok számát, akik gyakran és makacsul kongatták azt a bizonyos vészharangot. Az a gazdag gyűjtemény, amelynek magját valamikor a hatvanas-hetvenes években a Szeszipari Kutató Intézet, jelesül annak igazgatója, dr. Sólyom Lajos vette el, és amely 1986-ban, az Angyalöldi Likőrgyárban szökkenett szárba, 1997-re alaposan elhervadt. Akkor úgy tűnt, hogy az anyag beláthatatlan időre kényszerpihenőre vonul.

Amilyen elkeseredett hangulatban adtam korábban hangot véleményemnek (Magyar Múzeumok IV. 1998. 1. szám 40), tartozom a sportszerűségnek azzal, hogy most legalább olyan lelkesen számoljak be arról, hogy a Zwack Unicum Rt. vezetésének döntése nyomán elhatározás született, mely szerint az idén – egyszerismind tisztelegve a millenniumi év előtt – a páratlan anyagot kiállításra rendezik. Gondoskodnak mind a gyár életét, tevékenységét demonstráló anyagok, mind az egyetemes magyar likőripar történetének, rekvizitumainak bemutatásáról, megővéséről, gyarapításáról. A kiállításnak a Zwack cég ad otthont, és ez nem véletlen. A vállalat hosszú évtizedeken át mind a mai napig a likőripar reprezentánsa, egyedül mondhatja el magáról, hogy ismét családi tulajdonba került. A patinás gyár jelenleg is ugyanazon falak között tevékenykedik, ahol a cégalapító elődök dolgoztak, és ha valamilyen csoda folytán a századforduló embere köztünk

teremne, meglepve találkozna a cég ugyanazon italaival, elsősorban is az Unicummal, amelyeket már egy évszázaddal ezelőtt is szerettek és kerestek.

A kiállításon minden látogatót az emlékek és – nomen est omen – az unikális látványok sokasága fogadja: a gyár, a termékek és a család több mint két évszázados történetének illusztrációi. A legelső vitrinben, többek között a legendás ital alkotójának, II. József császár udvari orvosának képe látható, aztán a cégalapító Zwack József és azok a helyek, ahol a mindenkor üzem létezett, míg végül 1892-ben a gyárrá nőtt vállalkozás jelenlegi helyén, a Ferencvárosban meglepedett. Persze közben számtalan iratot, fényképet, dokumentumokat és természetesen termékeket, italokat lehet szemügyre venni. Megtekinthető a kezdetben fehér alapon piros keresztrel megjelölt Unicum első védjegyének hiteles okirata és maga az ital. Látható az 1895-ben elnyert „Császári és Királyi Udvari Szállítók” kitüntető cím használatára jogosító okmány is.

A századforduló már ereje teljében találta a céget, amely több mint kétszáz féle gyártmányával színesítette az akkori választékot. Ezek igényes beltartalommal és tetszetős külsővel jelentek meg. Yvette- és Cherry Brandy likőrök, Szilvórium és Törkölypálinka, Casino- és Polgár rum, Tokay brandy és megannyi finom ital szerepelt a palettán, ám mindenekelőtt a már akkor híres és közkedvelt Unicum volt a slágerital.

1915-ben az utca embere megismerkedhetett az úgynevezett „Vizesember” plakátfigurájával, amely nem csupán reklámértékkel bírt, hanem mind a mai napig az alkalmazott grafika leghíresebb alkotása, amely a képzőművészetben is korszakot teremtett.

Kevesen tudják, hogy a harmincas évek közepén a cég engedélyt kért és kapott izzólámpák, fénycsövek gyártására. 1933-tól pedig az egyetlen olyan szeszesitalgyártó vállalkozás volt, amelyik a tengerentúlra is szállított kiváló termékeiből.

Közben a család felnövekvő fiatal tagjai vették vállukra időről-időre a cég vezetésének nehéz feladatát.

Külön figyelmet szentel a kiállítás a Fütyülős Barackpálinkának. Ismert tény, hogy az ital világhírének kialakításában hervadhatatlan érdemeket szerzett VIII. Edward, a saját magát detronizáló angol trónörökös. Láthatók budapesti látogatásának képei, korabeli palackok és a reklámnak is felhasznált híres mondásának dokumentuma, mely szerint: „Szóddával jobb, mint a whisky, teában jobb, mint a rum”. Az egyenletesen felfelé ívelő sikersztorit a másod-

dik világháború vége kettétörte. Néhány évnyi bizakodás után 1948-ban a gyárat államosították, ami után aztán az események két szálon futottak tovább. Egyik az itthoni gyár tevékenysége, a másik az emigrációba kényszerült család története. Mindkét témában tartogat a gyűjtemény anyagot és meglepetéseket.

1989-ben a történetnek új fejezete kezdődött. Zwack Péter az elsők között tért haza és megalakította a Zwack Unicum Budapest Kft.-t, 1992-től pedig a Zwack Unicum Rt.-t. Ettől kezdve a legendás italt hosszú évtizedek után ismét az eredeti recept szerint gyártották. Az itt kiállított anyag olyan gazdag, hogy szinte lehetetlen válogatni, de legalábbis nagyon nehéz. Termékek, díjak, társadalmi események, közéleti szereplések, szponzoráció – mind-mind a vállalat sokoldalú tevékenységének elemei, csak győzőn eligazodni a szemlélő a sok nézivaló között.

Látható egy nem mindennapi ritkaság, a Zwack Unicum Részvénytársasággal üzleti kapcsolatban álló Moët & Chandon cég különleges pezsgője. Az óriáspalack az Esprit du Siècle (az Évszázad Szelleme) nevet viseli, a 2000. év tiszteletére készült 323 db-ból egyet hazánk akkori köztársasági elnökének felesége, Göncz Árpádné kapott, akinek gesztusa nyomán az ital hagyományteremtő karitatív célt szolgál. A palack első árverésén befolyt összeget a Kézénfogva Alapítvány javára ajánlotta fel.

Bár tengernyi szál fűzi szorosan egymáshoz az ipart és a gyárat, a magyar likőriparról alkotott kép nem lenne teljes a többi létesítmény bemutatása nélkül. A következő helyiségbe lépve a látogató elé tárul az italospalackoktól roskadozó polcok csillogó látványa. A nagyobb cégek – a Braun Likőrgyár, a Gschwindt-féle likőrgyár, a Hazai Likőr-, Rum- és Szeszgyár – köré gyűjtve láthatók a kisebb likőrgyárak, üzemek produktumai. Sikertől az évtizedek viszontagságain átmenteni e gyárak termékeiből is egy-egy eredeti példányt, régvolt sikeritalt, Kissé viseltes állapotban, de látható a Schrank gyár Meggy-lelke likőre, egy palack Dreher brandy, aztán Hobé Triple-sec és Gessler Altwater, a Meini-féle Klastromlikőr és még számos korabeli italféleség.

És látni sok-sok tárgyat, eszközt, amely ma talán mosolyt vált ki, de volt idő, mikor ezek is forradalmian újak számítottak. Egy refraktométer például akkora, mint egy közepes televízió, míg a ma használatos eszköz tenyérben elfér.

Porüvegekben látható mintegy százféle gyógyivó, mely felhasználásával készül sok csodálatos ital.

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibition
Fotó – Photo: Nagy Géza

Aztán cégjelzéses levélpapírok. Egyik-másik olyan díszes fejléccel büszkélkedik, hogy képzőművészeti alkotásnak is beillik. Felmerül a kérdés: vajon miért nem alkalmazzák ma ezeket a szemet gyönyörködtető, barátságosabb megoldásokat az amúgy sokszor rideg, hivatalos kapcsolatteremtések alkalmával?

A kiállítás három helyiségét egyszer körbejárni csak arra elég, hogy kedvet teremtsen a további szeméztetéshez, netán inspiráljon: ezt még egyszer alaposabban meg kell nézni.

Aztán kiderül, hogy ami eddig volt, csupán a látnivalók egyik része, mert fölpillantva a körbefutó galérián, több tucat vitrinben miniatűr italospalackok czei, pontosabban mintegy 14 ezer darab béklyózza meg a tekintetet. Az ita-

lok színe, a palackok formái, a címkék rajzai – megannyi látni és felfedezni való, s mindez több ezerszer. Ha a polcokat egymás mellé raknák, azok hossza több mint fél kilométer lenne. Van itt mindenféle ital, mindenféle alakú, színű, címkéjű lilliputi palackban. Van szőlőfürt, hajóforma, cipő, autó, gollabda, táncosnőt formázó, kicsiny befőttes üvegre emlékeztető, görög amfórat idéző és még felsorolhatatlanul sokféle csöppnyi üvegecske. Némelyik nem is üvegből van, hanem porcelánból, égetett agyagból, s nem egy műanyagból. Jószerével nincs olyan világmárka, olyan híres ital, amelynek apró mása ne szerepelne a gyűjteményben. A látogatás végén sok vendég – bár nem ivott senki egy kortyot sem – bizony szédeleg. A látogatók

elégedettségénél és az élmény okozta jó hangulatnál mindenképpen fontosabb, hogy az eddigiek mellett egy újabb ipartörténeti gyűjteménnyel lettünk gazdagabbak, és a kultúra e speciális területének palettájára felkerült egy újabb szín.

A kiállításához méltó installáció terveit és a kivitelezést a már több múzeumi színhelyen is bizonyított Gémes Éva magas színvonalon oldotta meg.

A Collection Found its Place!

When, some ten years ago, a large wave of economic changes started in Hungary, several fields of culture became endangered, among them a special area – collections of industrial history, dedicated to certain branches, factories and trades. The collection of liqueur-manufacture is a typical example of this situation. This once rich collection was founded in 1986 by the Angvállföld Liqueur Factory but the idea dates back to the 1960s, and unfortunately it had to be closed in 1997. As a part of the millennial celebrations the Zwack Unicum Corporation decided to re-establish the collections and organised an exhibition to represent the history and relics of the factory and Hungarian liqueur-manufacture.

The Zwack Corporation is a traditional Hungarian company in the field which was returned to the family after being owned by the state for decades. The history of the factory goes back to the 1800s so the collection is really plentiful: documents, photos, tools and of course the famous products can be seen there. The history of the family which left the country after the war and the other well-known liqueur factories were impossible to leave out from the exhibition. A 14000-piece selection of miniature bottles is a colourful side-show of the voluminous and attractive collection.

Galamb Józsefre emlékeztek Makón

Halmágyi Pál

120 éve, 1881. február 3-án született Makón Galamb József, aki a Ford-T modell megtervezésével írta be nevét a világ autógyártásának történetébe. Szülővárosában nagyszabású ünnepséggel emlékeztek meg az évfordulóról. A színház pódiumtermében Galamb József életét bemutató kiállítást rendezett a makói József Attila Múzeum. A nagyteremben a Csongrád Megyei Mérnöki Kamara által szervezett tudományos emlékülésen emlékeztek a zseniális magyar mérnökre, a több mint 15 millió példányban eladott Ford-T modell és az ugyanilyen népszerű Fordson traktor tervezőjére. Itt mutatta be Nigel Sharp, a Ford regionális igazgatója az ezen alkalomra megjelentetett „Magyarok Ford-

országban” című legújabb kiadványukat. A megemlékezés csúcspontjaként a város főterén Brian Guss, az Amerikai Egyesült Államok magyarországi kulturattaséja felavatta Galamb József mellszobrát, Széri Varga Géza alkotását.

Térjünk vissza szűkebb szakterületünkhöz, és ismerkedjünk meg az eseménysorozatot megnyitó kiállítással, illetve az ott bemutatott Galamb József relikviákkal. A makói múzeum több évtizede gyűjti a Galamb József életéhez kapcsolódó tárgyakat, fényképeket, iratokat. Nagy segítséget jelentett e körben a magyarországi hozzátartozók, néhai özv. Galamb Ferenéné (Orosháza), dr. Galamb Sarolta (Budapest) és Galamb Erzsébet (Pécs) nemes adománya. Újabban az Egyesült Államokból kapott anyagokkal is gazdagodott a makói múzeum gyűjteménye,

hála a várossal élő kapcsolatot kialakító unokának, Barbara Bauernek.

A múzeum kiállítását a rendező, dr. Halmágyi Pál igazgató nyitotta meg, ráirányítva a figyelmet Galamb József életének kevésbé ismert szakaszaira. Galamb József szüleinek második gyermeke volt, és még öten (négy fiú és egy lány) követték őt a sorban. A sokgyermekes Galamb család a feltörekvő makói református kishagyományos mindennapjait élte. Rengeteg munkával, küszködéssel jutottak előre, s az eszes, jó fejű fiúk nagy akarással és szorgalommal tanultak. Sándor, a legidősebb, jogász lett. Józsefet érdeklődése a műszaki pálya felé vonzotta. 1896-tól a Szegedi Állami Ipari Szakiskolában tanult, majd Budapesten, az Állami Felsőipariskolában fejezte be tanulmányait 1901-ben, s lett – mai fogalmaink szerint – üzemmérnök. E rendkívül jó hírű in-

tézetben korán kitűnt társai közül remek rajz-készségével, szerkesztői, tervezői tehetségével. Két fiatalabb fiútestvére – János és Ferenc – szintén a műszaki pályák iránt rajongott, így mindketten géplakatos végzettséget szereztek. Az 1898-tól apa nélkül maradt Galamb testvérek diákkoruktól megtapasztalták az önállóságot és megtanulták az önfenntartást. „Hazulról nem kért egy fillért sem soha”, emlékezett vissza 1962-ben Ferenc, a legfiatalabb testvér Galamb József-re.

A húszéves fiatalember, zsebében a felsőipariskola végbizonyítványával, katonai szolgálatát letöltve 1901-ben a haditengerészethez vonult be Polába. A monarchia hajóhadában két kézzel kaptak a kitűnő műszaki ember után, és elméleti képzettségét itt igazán hasznosíthatta. A fiatal tengerészújoncot gépkezelői tanfolyamra irányították. A polai katonai szolgálatig nyúlik vissza az a kapcsolat, mely Galamb József és a Horthy család között szövődött. A későbbi kormányzó ekkor a flotta I. osztályú sorhajóhadnagya volt. A kiváló tengerésztisztnek elismert, 33 éves Horthy 1901 őszén vette át a „Kranich” torpedónaszád parancsnokságát. Ezen a hajón képezték ki hajógépészeknek az újoncokat. Itt a gépkezelő-iskolahajón, a gyakorlati kiképzés során találkozott először a két alföldi magyar: Horthy Miklós és Galamb József. Horthyt korábbi beosztásaiban megismert gyakorlati érteke, szakmai kvalitásai miatt nevezték ki az iskola hajóparancsnokának. Galamb József kiváló elméleti képzettsége és jó gyakorlati érteke alapján gyorsan haladt előre a ranglétrán. A gépészeti tanfolyam után műszaki altisztként szolgálta le önkéntes évét a haditengerésznél.

Leszerelése után Galamb József előbb szülővárosához közel, rövid ideig Hódmezővásárhelyen, a mai Mérleggyár jogelődjénél, a Mér-

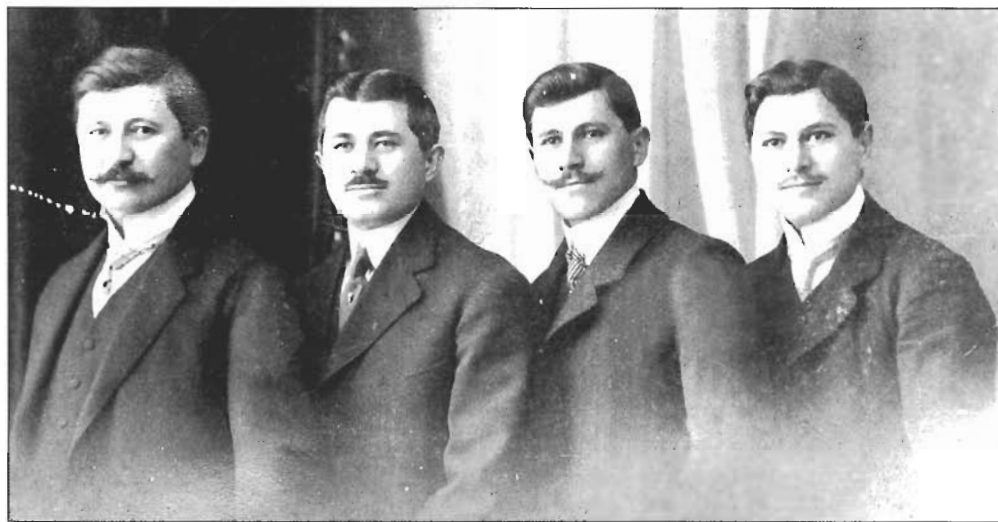
Galamb József. A felvétel 1904. december 6-án, Pittsburgh-ben készült

József Galamb. The photo was taken on the 6th of December 1904 in Pittsburgh

legHITELESÍTŐNÉL, majd hamarosan Németországban dolgozott. Drezda, Berlin, Hamburg, Bréma Düsseldorf után a frankfurti Adler autógyárba került, s itt hallotta a hírt, hogy autó-világkiállítás lesz 1904-ben az amerikai Saint Louis-ban. Elhatározta, hogy megnézi. Amikor összegyűlt a jegy ára, Hamburgban hajóra szállt és 1903 október elején megérkezett New Yorkba.

Először itt vállalt munkát, de néhány hónap múlva már Pittsburgh-ben a Westinghouse-nál dolgozott. 1904. december 6-án itt készült a

A Galamb testvérek 1911-ben Makón (Sándor, József, János, Ferenc), Homonnai műterem
The Galamb brothers in Makó, 1911 (Sándor, József, János, Ferenc), Homonnai Studio

cikkben közreadott legkorábbi fényképfelvételről. A fekete öltönyben, hófehér keménygallér- és kézelőben, világos nyakkendővel, kackiás bajusszal előttünk álló fiatalemberről látszik, hogy kiegyensúlyozott és sikeresen halad előre – a lehetőségek hazájában – kitérőt célja felé. Az autókiállítás oly nagy hatást tett rá, hogy elhatározta, Amerikában marad. Cleveland és Niles városok után – ekkor már tudta a nyelvet és jó fizetésért, mint tervező dolgozott – 1905 végén Detroitba érkezett. Véletlenül került e városba, de úgy megtetszett neki Detroit, hogy állás után nézett. Három ajánlat (Cadillac, Silent Northern, Ford) közül a Ford gyárat választotta, s 1905. december 11-én belépett a céghez.

A Ford Művek és Galamb József neve a Ford T-modell révén kapcsolódott elválaszthatatlanul össze. E sikertörténet – akár vázlatos – ismertetése is szövegszerűen e cikk kereteit. Kimerítően megtette ezt Terplán Zénó professzor.

A T-modell tervezése 1907-ben kezdődött és 1908. október elejére készült el az autó. Az egyszerűen kezelhető és megbízható konstrukció, ill. a kedvező ár annyira megnyerte a vevők tetszését, hogy a típust 1927-ig gyártották. Erről az autóról írta Jurek Aurél professzor 1963-ban: „A Ford-T modell egyszerű konstrukciójával, kis súlyával és aránylag nagy teljesítményű motorjával tűnt ki. A négyhengeres, termoszfion hűtésű motor löktérfogata 3 liter. ... teljesítménye 1450/min fordulatszám-

nál 20 LE, sebessége 65-70 km/óra. A gépkocsi kétfokozatú bolygóműves sebességváltója igen egyszerűen volt kezelhető. Az egész konstrukció sok szellemes megoldást tartalmazott.”

Ugyanilyen sikert aratott a farmerek között, a szintén Galamb József által 1917-ben tervezett Fordson traktor. Ebből is több milliót gyártottak, és az egész világon elterjedt. Magyarországon is közkedvelt lett, és még a 40-es években is használták a Fordson traktorokat szerte az országban. A Szovjetunió is több

ezer Fordson traktort vásárolt, s az amerikai traktor a kollektív gazdálkodás alapgépevé vált. A kiállításon több színes korabeli katalógus mutatja be a T-modell különböző variációit, illetve a traktorkezelési utasítások között még orosz nyelvű példány is akad.

Galamb József 1911 őszén látogatott haza először. Édesanyja és testvérei nagy szeretettel fogadták a nyolc éve nem látott fiút. Ekkor készült a Homonnai műteremben a négy Galamb fiút ábrázoló híres kép. Legközelebb 1913-ban, a tüdőbajban fiatalon elhunyt leánytestvére temetésére jött haza. Ekkor a sorban utána következő János öccsét kivitte Amerikába, és két évig ő is a Fordnál dolgozott.

Galamb József 1915-ben lett amerikai állampolgár, és ugyanebben az évben új hazájában megnősült. Felesége a szép Dorothy Beckham, s 1920-ban megszületett első kislányuk Clair, majd 1933-ban második kislányuk Glória. A kiállításon látható az eredeti esküvői kép, illetve a büszke apa első leányával.

A világháború után, 1920 őszén Galamb József 6 db Fordson traktort, 2 db ekét, 1 láda pótalkatrészt, illetve 6 hordó gázolajat küldött Makóra testvéreinek, hogy a gépekkel dolgozzanak és propagálják a Ford termékeket. Ezekkel a traktorokkal kezdődött meg a makói Ford lerakat megalapítása. Galamb József 1922 őszén az üzletet beindítani ismét Makón járt, s megszületett a családi cég, melyet a két fiatalabb Galamb testvér, János és Ferenc vezetett.

Az autók, traktorok, alkatrészek hajóval érkeztek Fiumébe. A makói telephely a Deák Ferenc utca és Vásárhelyi utca sarkán állt. A modern szerelőműhely külső falára ekkor festették fel a színes (piros-sárga-zöld) autókat, melynek nyomai a mai napig megtalálhatók az épületen.

Az 1922-es látogatása alkalmával a Pénzvilág című lap hosszabb interjút közölt vele. Ugyanekkor a frissen megalakult Mérnöki Kamara elnöke, dr. Zielinszky Szilárd professzor előadásra kérte fel Galamb Józsefet. A Mérnök és Építész Egylet Reáltanoda utcai szék-

Galamb József 1932-ben Budapesten, Angelo fotó
József Galamb in Budapest, 1932, Angelo Photo
Reprodukciók – Reproductions: Dömötör Mihály

házának dísztermében megtartott előadáson a Ford gyár történetét és a futószalag bevezetését ismertető előadását filmmel is illusztrálta Galamb József.

1926-ban ismét temetésre kellett a családnak összegyűlnie. János testvérüket kísérték ki az újavárosi református sírkertbe. A világhírű amerikai mérnök ekkor találkozott ismét Horthy Miklóssal. A kormányzó kihallgatáson fogadta a Várban a Budapesten tartózkodó Galamb Józsefet. Amint a kormányzó meglátta vendégét, meglepődve megszólalt: „Én ismerem a főmérnök urat. Hol volt katona főmérnök Úr? Amerikában, vagy itthon?” Pillanatok alatt kiderült, hogy 25 évvel azelőtt a gépészképzőiskolahajón találkoztak először. A protokoll ezzel véget ért, s Horthy Miklós meghívta és átvezette Galamb Józsefet magánlakosztályába. Megismerkedett a kormányzó családjával és több mint négy órát beszélgettek. Szóba került István fia – ekkor III. éves mérnökhallgató – rendkívüli érdeklődése a technikai újdonságok és Amerika iránt. Megbeszélték, hogy az egyetem elvégzése után Horthy István tanulmányútra megy Detroitba. Horthy István, a kormányzó idősebb fia, 1928-ban szerezte meg a

budapesti József Nádor Műszaki Egyetemen gépészmérnöki oklevelét. Az angolul, németül, franciául kitűnően beszélő fiatalember készült az amerikai tanulmányútra. Az autózás és repülés iránt érdeklődő fiatal mérnök a Ford művek munkáját szorította volna megismerni. A kormányzó 1929. szeptember 29-én avatta föl a világháborús hősök emlékművét Makón. Itt magához hívatta Galamb Sándort, és megkérte, írjon testvéreinek, hogy István végzett és mehet Amerikába. Az ügy ezzel jó kezekbe került és minden tökéletesen sikerült, bár Galamb József közismert szerénységével a hát-

Galamb József mellszobra Makó főterén.
Széri Varga Géza alkotása
The bust of József Galamb on
the main square of Makó
Fotó – Photo: Halmágyi Pál

térben maradt. Közbenjárása nyomán Henry Ford saját kezűleg írt a kormányzónak, hogy jöhet a fia, szívesen fogadja Detroitban. A későbbi kormányzó-helyettes értékes hónapokat töltött a Ford Művekben. 1929 őszétől előbb egyszerű munkásként dolgozott, majd a traktorszerelési osztályra, s végül a kísérleti tervező osztályra került. Horthy István összesen 18 hónapot töltött a Ford Művekben. Az Autó című budapesti lap 1930-ban címlapon hozta Galamb Józseffel közös fényképét és nagy cikkben számolt be a két magyar mérnök, ill. a Ford Művek munkájáról. 1931 tavaszán a gyakornoki hónapok végén, Horthy István vett egy kis Fordot, s azon indult bejárni Amerikát. A világ egyik legmodernebb üzemében töltött másfél év, és az Egyesült Államok megismerése jelentősen befolyásolta gondolkodásmódját, munkáját, s egész későbbi életét – írta nemrég megjelent könyvében felesége, gróf Edelsheim Gyulai Ilona.

Galamb József 1932-ben volt utoljára itthon. A kormányzó – a visszaemlékezések szerint – garden partit adott tiszteletére. A két egykori tengerész pezsgőspohárral a kézben, sok érdekes dolgot mesélhetett egymásnak. Talán megérezte, hogy mind a ketten fiatalkori álmukat

valósították meg. Szorgalommal, kitartással és tehetséggel elérték azt, amire vágytak.

Galamb Józsefnek ez volt az utolsó magyarországi utazása. 1944-ben egy szívrohamból felépülve kérte nyugdíjazását. Négy évtizedes munkássága az amerikai karrier és érvényesülés szép példája. 1905-ben a Ford cég még egy 300 főt foglalkoztató kisüzem volt, s 1944-re az USA óriásvállalatainak egyik legnagyobbja lett. Az 1910-es évek közepén napi 250 autót gyártottak, húsz évvel később a termelés napi 10 000 kocsihoz emelkedett. A világ egyik legnagyobb autógyártó konzernjének rendkívüli fejlődésében és sikereiben országnrészre volt Galamb József zseniális terveinek. 1955. december 4-én, 74 éves korában hunyt el Detroitban.

Emlékét szülővárosában a második világháború után – a közismert okok miatt – nem ápolták. Testvéreit, amerikai kapcsolataik miatt zaklatták. A céget persze államosították, s az Amerikából érkező pótalkatrészeket az ávosok foglalták le. Csak 1981-ben, születésének századik évfordulóján tört meg a jég. A centenáriumon emléktáblát avattak az egykori Ford-lerakat falán, egy évvel később pedig emlékkiállítás nyílt a múzeumban. 1990-ben a makói Szakmunkásképző Intézet felvette Galamb József nevét. Most, születésének 120. évfordulóján ismét Galamb Józsefre emlékezett Makó. A tavalyi posztumusz díszpolgári cím adományozását követően az idén mellszobrának felavatásával, tudományos emléküléssel, dokumentumkiállítással, illetve a Makói História ünnepi számával tisztelegünk emléke előtt.

Commemorating József Galamb in Makó

József Galamb, who was born in Makó, is a prominent personality in 20th-century technical development. The Ford-T Model designed by him played a remarkable role in the high-speed revolution in motorization. The 15 million cars which were made between 1908 and 1927 set America "on four wheels". As a very important machine in modern agricultural production and in the motorization of farming, the Fordson tractor was also designed by him in 1917. Again, millions of this machine were produced and sold all over the world. The engineer from Makó was working for Ford between 1905 and 1944. The son of Hungary's governor, István Horthy worked in the Ford factory for 18 months between 1928 and 1931. The organization of his field trip was possible through the friendship of governor Miklós Horthy and József Galamb dating back to the time at the Navy during the Monarchy. Galamb's hard work of four decades is a great example of an American career and self-assertion. In 1905 Ford was a small factory with 300 employees, but by 1944 it had become one of the biggest American enterprises. In the middle of the 1910s 250 cars were produced a day, while 20 years later production rate raise to 10.000 cars a day. The brilliant designs of József Galamb, a Hungarian engineer took the lion's share in the extraordinary development and success of one of the world's largest automobile producers. On his 120th anniversary he was commemorated with sculptures, exhibitions, publications and a scientific session in his hometown.

Számvetés

Az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ Kutatási Osztályának tevékenysége

László Csaba

A magyar műemlékvédelem hivatalos szervezete több mint három évtizeden át az Országos Műemléki Felügyelőség volt. Nemzetközileg is elismert rangját annak a komplex műemlékvédelmi, helyreállítási gyakorlatának köszönhetette, amelyben azonos súllyal vettek részt régészek, művészettörténészek, építészek, restaurátorok és kivitelező szakemberek. Az előbb felsoroltak nem csupán a kiemelt, államilag, egyházilag finanszírozott emlékek felújításában tevékenykedtek, hanem napi munkakapcsolatban álltak a több ezer megővendő emlék megtartásáért dolgozni hivatott hatósági felügyelőkkel. A jobbára építész végzettségű felügyelők szakhatósági jogkörben értékelték a műemlékre vonatkozó építési kérelmeket. A közös és eredményes munkát nagy mértékben segítette, hogy az OMF székházban egykor együtt „éltek” a különböző szakterületek szakértői.

Az 1980-as években meginduló gazdasági változások eredményezte kihívásokra az intézet vezetése megpróbált reagálni. Megkísérelték a szakembereket területi szervezetekbe fogó kirendeltségek felállítását. A XIX. század vége óta főváros-centrikus országban megoldhatatlannak bizonyult a műemlékes szakmákban dolgozó kevés számú szakember kihelyezése a nagyvárosokba. Ennek számtalan oka volt, így a nagy gyűjtemények fővárosi léte mellett hiányzott a szakmai képzés, továbbképzés. A frissen végzett fiatalok tapasztalt kollégáik mellett tehetnek szert az ismeretekre, szakmai magabiztosságra, amely képessé teszi őket megfelelő színvonalú önálló munka végzésére. Az ún. „dekoncentrált” szervezet kialakítása akkor nem sikerült.

Az 1990 után bekövetkezett politikai-gazdasági változások ismét kihívások elé állí-

tották a műemléki szervezetet. A műemlékek tulajdonosi körének, a pénzügyi szabályzóknak a változása a hivatalban megválaszolandó kérdések sorát vetette fel (kutatások finanszírozása, támogatási rend, hatósági ügyintézés szabályai). Elsődleges és meghatározó kérdéssé vált az építés-igazgatás ügye, nevezetesen a műemléki hivatal elsődleges építési hatóságként avagy szakhatóságként vigyázza, őrizze-e a mintegy tízezer műemléket. Az intézmény akkori vezetői, megfelelő politikai támogatás birtokában, az elsődleges építési hatósággá „előlépés” útját választották. Ebből következett, hogy minden olyan, a műemlékekkel össze nem függő hatósági tevékenységet: kutatást, tervezést, helyreállítást, restaurálást – vagyis ami addig a műemlék helyreállítást jelentette – leválasztottak az Országos Műemlékvédelmi Hivatallá átkeresztelt egykori OMF-ről. Az építészeti tervezést és a restaurálást végző osztályokat egy új intézménybe szervezték, amelynek elnevezése az 1993 tavaszán kelt alapító okirat szerint Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ lett. Az ÁMRK az Országos Műemlékvédelmi Hivatal intézményeként, az ún. „operatív” műemlékvédelmi tevékenységet végzi.

A korábbi évtizedekben a kutatók a tudományos osztály keretében tevékenykedtek. Az időközben főosztállyá átalakult szervezeti egységnek az 1992-ben felvázolt koncepció szerint a továbbiakban már nem feladata – a megkezdett kutatásokat kivéve – az épületek helyszíni vizsgálata, kutatása. Az addig ezt a tevékenységet végző kutatók közül mintegy 10 főt áthelyeztek az ÁMRK-ba. Ezzel – kettészakítva a művészettörténészek, régészek alkotta egységet, az országban egyedülálló kutatói bázist – létrejött az ÁMRK Kutatási Osztálya. Az osztály tevékenységének alapját a továbbiakban is a korábban megszokott tevékenység adja. Feladatuk a műemlékek helyreállítását megelőző

helyszíni kutatások, szondázások (ásatás, falkutatás) elvégzése. Noha a szervezeti szabályzat napjainkig sem rögzíti, továbbra is az osztály kiemelt feladata az OMVH Műemlékfelügyeleti Igazgatóságáról érkező kérések teljesítése. Mindez szemlélet, kisebb szondázásokat, szakvélemények készítését jelenti.

Véleményünk szerint a Kutatási Osztály munkatársainak utóbbi, a hatósági, felügyeleti munkát segítő tevékenysége nélkül nem lehet eredményes műemlékvédelmet folytatni, hiszen a napjainkra közel 11 ezer műemlék csupán kisebb hányadánál kerülhet sor a korábbi évtizedekben megszokott, szakmánk rangját kivívó és megtartó műemléki helyreállításra és az azt megelőző teljes körű épületkutatásra.

The Activities of the Research Department of the National Centre for the Reconstruction and Restoration of Monuments

The official organization for the protection of Hungarian monuments had been the Hungarian Inspectorate of Monument Protection for three decades, involving the whole range of experts - archaeologists, architects, art historians etc. - in its work to study and restore thousands of monuments. The economic changes of the 1980s and then the political and economic changes after 1990 brought a great challenge for the organization. It became a chief authority in matters of architecture and reconstruction which led to the establishment of the National Centre for the Reconstruction and Restoration of Monuments. This organization took over research, planning, reconstruction and restoration, that is, the operational activities. Researchers do not have to deal with local surveys and investigations any longer, apart from ongoing research projects. They prepare surveys, reports, reviews for the National Bureau of Monument Protection, thus contributing to the efficient, prestigious protection and research of Hungarian monuments.

A vajai Vay-kastély

Juan Cabello

A történeti Szabolcs és Szatmár megye határán fekvő falu központjában – a középkori eredetű templom mellett – áll a XVI-XVII. század

fordulóján épült 30 x 10 m alapterületű, alapincézett, kétemeletes, átellenes sarkain még a XVII. század folyamán egy-egy toronnyal bővített kastély. A főépületet kontyolt nyeregtető, míg a tornyokat sátozott fedő. A téglalap alaprajzú főépület harántfalakkal négy helyiségre

osztott tereit az első három szinten fiókos, illetve élkereszt dongaboltozatok fedik, mint ahogy a tornyok első két szintjének terei szintén boltozatosak. Az 1950-es évektől egészen 1960-ig az épületben iskola, napközi és orvosi rendelő működött. Az épülettel idegen funkci-

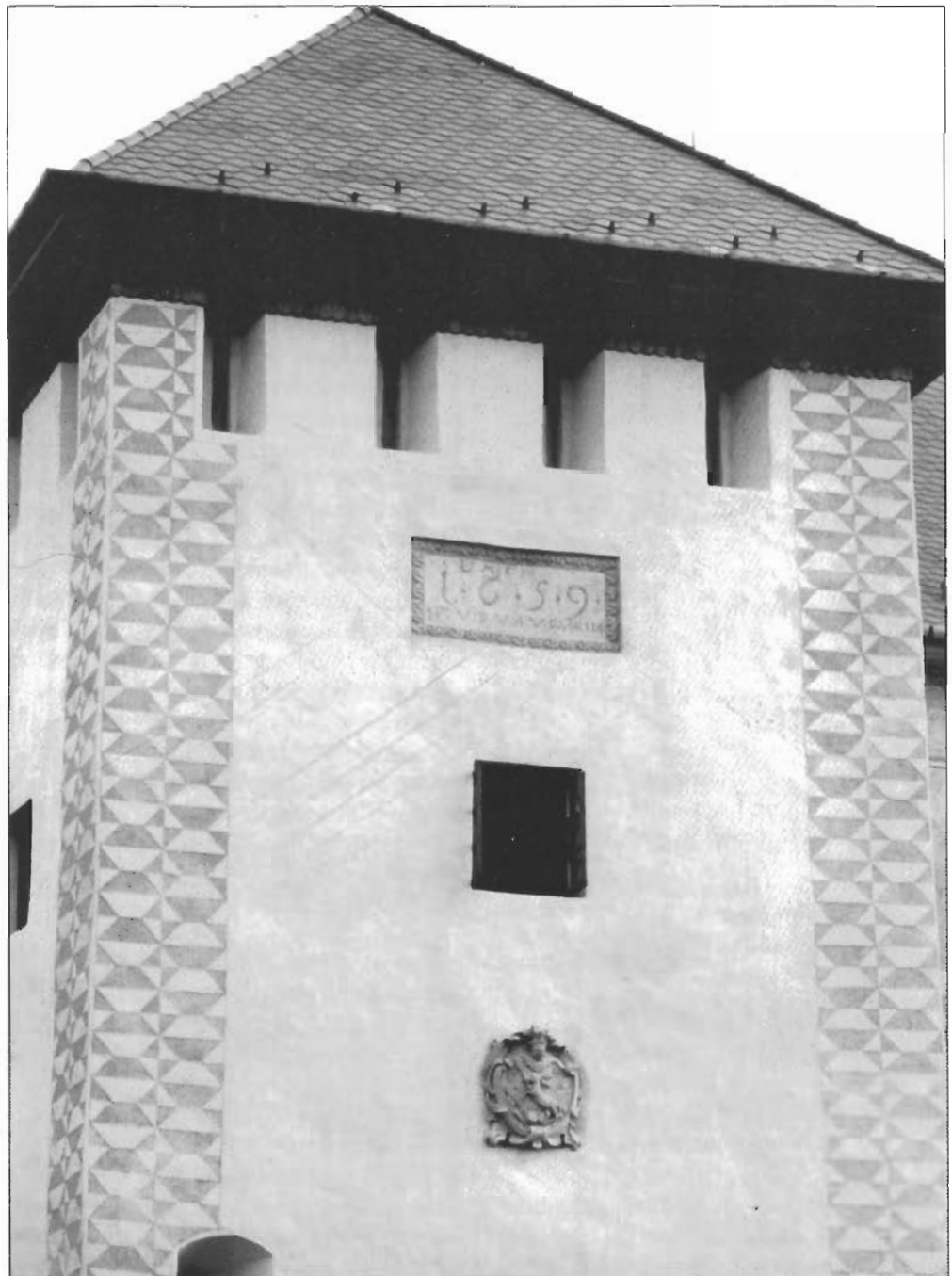
A kastély délnyugat felől a kutatás után
The castle from South-west, after the research

*A helyreállított északi torony
 nyugati homlokzata*
*The western façade of the restored
 eastern tower*

ók befogadására és azok kiszolgálására számos beavatkozás történt (új ajtónyílások és válaszfalak kialakítása, konyha és vizesblokkok elhelyezése stb.), amely következményeként tereinek eredeti elrendezése szűnt meg. A beavatkozásoktól eltekintve az épület nyílásrendszerét, homlokzatai vakolatarchitektúráját és belső tereinek kifésztését döntően a XIX. század második felének romantikus (gótizáló stílusban történt) átalakítása határozta meg. A esücsíves ablakok, a zömök pártázatokkal lezárt tornyok, a vakolatból formált hangsúlyos, ám keskeny öv- és főpárkány, valamint a merev sarokarmirozás valóban minden ízében romantikus kastély képét vetítette elénk, melyet a keleti homlokzat első emeleti szintjén másodlagosan kialakított külső – felhúzó kisméretű híddal felszerelt – kökeretes bejárati ajtó és a (homlokzat előtt álló) 1960-ban elbontott rampás feljártat még inkább hangsúlyozott.

Az elhanyagolt kastélyt az OMF 1960-62-ben Ágostházi László tervei alapján újíttotta fel. Az épület jelenlegi nyílásrendszerét és az ablakok formai megjelenését, valamint homlokzati architektúráját alapvetően az 1960-62. évi műemléki (a kutatók, Krámer Márta és Pámer Nóra szerint is korlátozottan minősített) kutatás és helyreállítás határozta meg. Beavatkozásuk következményeként a kastély XIX. század második felében kialakult (romantikus) homlokzati megjelenése szűnt meg, valamint az újkori osztófalak eltávolításával és néhány, szintén másodlagos nyílás befalazásával a belső terek eredeti elrendezését állították helyre. (Megje-

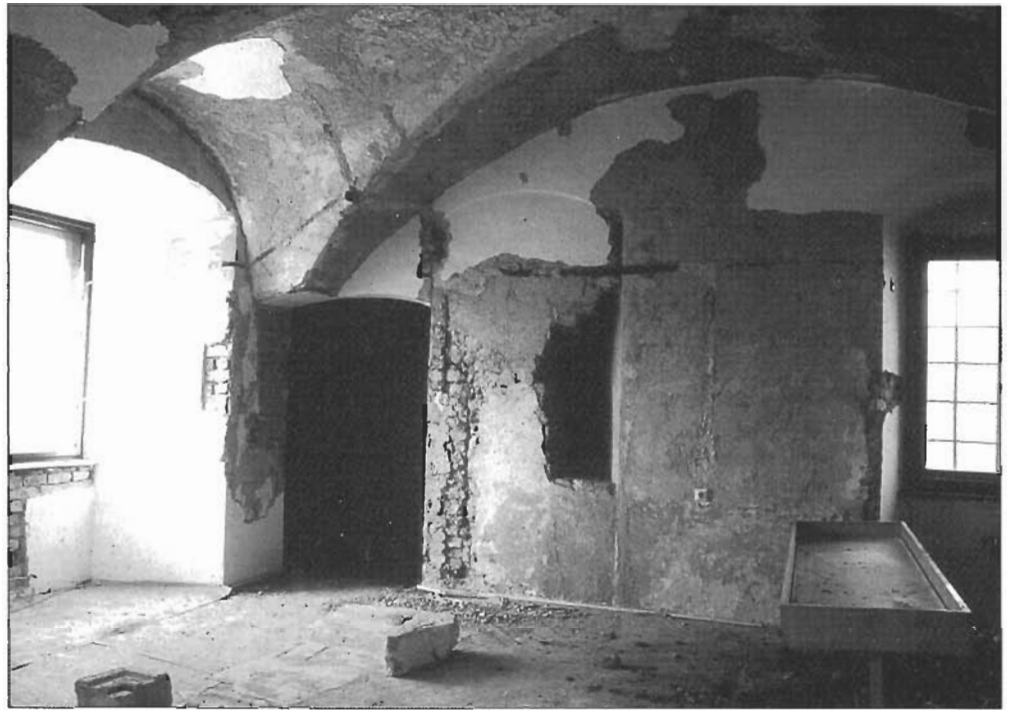
gyezzük, hogy a XIX. század második felében kialakított ajtónyílások és a szintén ugyanekkor készült lépcsőház tulajdonképpen megsemmisítette a korábbi reneszánsz szerkezeteket. Így azok helyreállítására gondolni sem lehetett.) Nem kétséges, hogy az 1960-62. évi helyreállítás a XIX. század második felében „chronotoll” reneszánsz ablakok visszaállítását tűzte ki célként, melynek alapját az épület északi falának második emeletén kibontott „in situ” ránk maradt osztó nélküli, reneszánsz profilos kökeretes ablakot teremtette meg. (A helyreállítás során megszüntették a csücsíves ablakokat. A nyílások egy részében a kutatás során előkerült, műkövel kiegészített reneszánsz kökereteket helyezték el. Azon ablaknyílásoknál, ahol hiányzott a kökeret, mészalapokat alkalmaztak. A könyöklőt és a szemöldökpárkányt, valamint a szárkövek szélességét vakolatba karcolt vonallal jelölték ki. A tekintélyes felületen megmaradt reneszánsz vakolatot megtartották, csupán a hiányzó részeket pótolták ki.)

A tetőszerkezetet lényegében megtartották, csak zsinclýfedését cserélték ki cseréppel.

Összgezésképpen elmondhatjuk, hogy az 1960-62. évi helyreállítás – az akkori kutatási módszerek kialakulatlanságának és Északkelet-Magyarország XVI-XVII. századi reneszánsz kastélyépítészetiével kapcsolatos nem túl bőséges ismeretanyag ellenére is – eredményesnek volt mondható. A helyreállított kastélyban kapott elhelyezést a Molnár Mátýas alapította Vay Ádám Múzeum.

Az 1990-es évek közepén újra szükségessé vált a kastély felújítása. Az 1996-ban megkezdett és 2000 őszén befejezett épületkutatás célja az 1960-62. évi kutatás eredményeinek (kritikai) felülvizsgálata, folytatása és befejezése, valamint a megvalósított helyreállítás hitelesítése volt. Ennek eredményeként (hála a kifinomultabb falkutatási módszereknek) ma már nem csak egy összehasonlíthatatlanul gazdagabb, ha úgy tetszik mozgalmasabb és színesebb homlokzati képet tudunk felvázolni, hanem a belső terekkel kapcsolatos információink is megsokszorozódtak. Ilyen például a keskeny vörös sávval keretezett festett sarokarmírozás, és az ugyancsak vörös színű sávval határolt öv- és fópárkány. A kutatás során újabb, konkrét ablaknyílásokhoz köthető reneszánsz kőkeretek kerültek elő. Hasonlóan fontosnak véljük az eredeti – feltehetően visszaállítható – kőkeretes főbejárat felfedezését is. A belső terek kutatásának eredményei döntő többségükben az eredeti ajtónyílásokkal és a teljesen elbontott fedett lépcsőházzal, a helyiségek eredeti funkcióival, az egymást váltó vakolatrétegek színezésével, a tüzelőberendezések típusaival és nem utolsósorban az első emeleti nagyterem boltozatán húzódo és most

*Az első emeleti nagyterem északi fele – The northern part of the great hall on the first floor
Fotók – Photos: Juan Cabello*

feltárt (reményeink szerint rekonstruálható) vakolat-stukkó maradványával kapcsolatosak.

Ma már elmondhatjuk, hogy az 1960-62. évi, majd a több mint három évtizedre rá elvégzett újabb kutatás eredményei nyomán biztosabb kézzel, kétségtelenül árnyaltabban rajzolható meg a kastély építéstörténete.

The Vay Castle in Vaja

The Vay Castle was built in the centre of the village Vaja on the border of the earlier Szabolcs and Szatmár counties next to a mediaeval church on the turn of the 16th -17th centuries and two

turrets were erected in the 17th century. There are three floors in the building, each divided into four vaulted rooms. In the 1950s the castle was used as a school, day-care and surgery, which changed the original layout. The major changes however were made in the 19th century when everything was modified according to the Romantic trends of the time. The neglected castle was renovated in 1960-62, leaving some of the Romantic features intact, but fortunately some of the original Renaissance windows could be reconstructed. Roofing was renewed retaining the original structure. The restored castle hosts the Ádám Vay Museum. In 1996 research and reconstruction started again to revise, complete and verify the projects of 1960-62.

A veszprémvölgyi apáca kolostor

Fülöp András – Koppány András

A veszprémvölgyi apáca kolostor egyike legkorábbi kolostorainknak, alapítását a történeti adatok és a hagyomány Szent Istvánhoz és családjához köti. Görög nyelvű alapítólevele, melynek keletzése nem ismert, Könyves Kálmán 1109-es átiratában maradt ránk. A történeti kutatás során felmerült, hogy az alapítás kapcsolatba hozható Szent Imre herceg kiskorú menyasszonyával, aki bizánci hercegnő volt, vagy Géza nagyfejedelmhez és feleségéhez, Sarolthoz köthető. A hagyomány szerint itt készült az a misceruha, mely a koronázási ékszeregyüttés része lett,

ez azonban művészettörténetileg nem igazolható. A XIII. századtól a monostort ciszterci apácák lakták egészen a török hódításig. A monostor átépítéséről tanúskodik az 1387-es szerződés, melyben az apácák megbízták Konch mestert, hogy igényeiknek megfelelően bővítsé az épületegyüttést. A monostort 1552-ben, a török közeledtének hírére az apácák elhagyták. Birtokaikat és a romokat 1625-ben a győri jezsuiták kapták meg, akik 1749 körül kezdték építeni a mai templomot. Az épület teljesen sosem készült el, és a rend II. József korában történt feloszlása után hosszú ideig üresen állt.

Az 1930-as években a templom környezetében Rhé Gyula végzett feltárásokat, ennek

során az épületegyüttés egyik kései periódusát hozta felszínre. Ennek alaprajzi összefüggései – további feltárások hiányában – nem voltak értelmezhetőek. A romok konzerválására azóta sor került, ám a rendszeres karbantartás hiányában a falak szétfagytak és pusztulásnak indultak. Az 1960-as években sor került a jezsuita templom tetőszerkezetének helyreállítására.

1996-ban fogalmazódott meg az igény a romterület rendezésére és a jezsuita templom helyreállítására, így Veszprémvölgy bekerült a millenniumi műemlék helyreállítások programjába. A munka elkezdésére az anyagi feltételek 1998 őszére teremtődtek meg. Ekkor ásatásra előkészítettük az igen elha-

A jezsuita templom a feltárás idején – The Jesuit church during the uncovering

nyagolt állapotban lévő romterületet. Elkészült a rom és környezetének geodéziai felmérése is.

1999-ben, a kutatásra szánt pénzügyi keret felszabadítása után, augusztusban kezdhettük el az ásást. A november közepéig tartó időszak alatt megkezdjük az 1930-as években feltárt romok hitelesítő ásását, a

*Feltárt sír a templombelsőben
Uncovered tomb in the church*

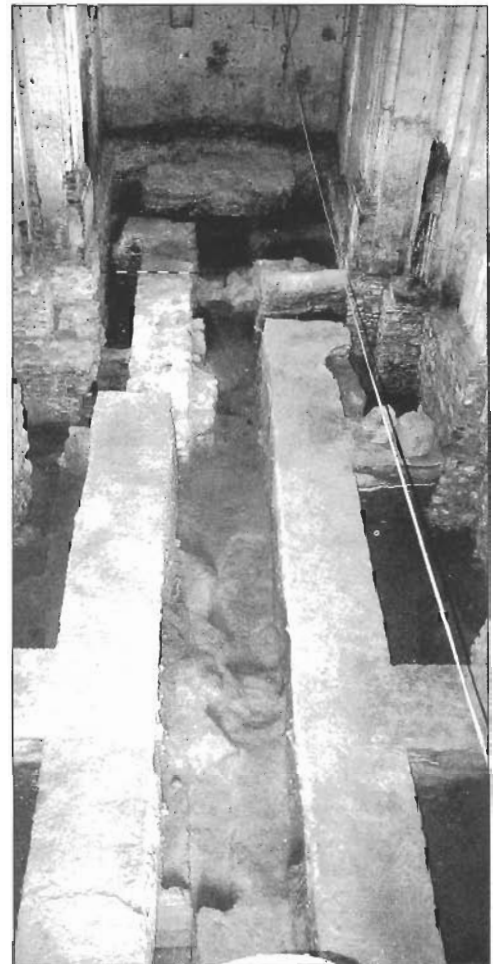
terület szelvényezésével. Ezzel párhuzamosan szondázó feltárást kezdtünk a jezsuita templom közvetlen környezetében. Szándékunk az volt, hogy áttekintő képet kapjunk a terület rétegvizonyairól, és megpróbáljuk lehatárolni az épületgyűtest. Megállapítottuk, hogy a késő középkori kolostortemplom a jezsuita templom alatt található. A barokk templom építésekor alapfalként használták fel a korábbi épület maradványait. Sikerült meghatározni a késő középkori templom északnyugati sarkát, nyugati falát és déli falának egyes szakaszait. Az 1930-as években feltárt romterület – az eddigi ásási adatok alapján – nem korábbi a XIV. század végénél, a XV. század elejénél. Ezen a területen és a jezsuita templomtól északra, a XIV. századnál korábban használt középkori telepobjektumokra (házak, tárolóvermek) bukkantunk, melyek megszüntetésére az 1387-es átépítés kapcsán kerülhetett sor. Egyelőre nem eldönthető, hogy ezek egy korábbi település részei (melyet a történeti adatok alapján feltételezhetünk, akár a monostorral azonos időszakban is), vagy a kolostorhoz tartozó melléképületek. Ezeket egy kerítésfal rekesztette el a kolostor-együttestől, e kerítéstől délre a templom körüli temető sírjai kerültek elő.

Az 1999. évi kutatások folytatásaképpen 2000-ben lehetőségünk volt a XVIII. század második felében épült jezsuita templom belsejének feltárására. A templom felújítását megelőzően a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum faragott kőanyagát egy ideiglenes kőtárba helyeztük át. A belsejében végzett kutatásokkal párhuzamosan a templomtól délre újabb szelvényeket nyitottunk, melynek célja a monostor templomának azonosítása és feltárása volt. Megállapíthattuk, hogy a terü-

let legkorábbi középkori objektumai a templomtól délre egy kora Árpád-kori település gödrei és cölöplyukai voltak, ám ezek alaprajzi elrendezésére a későbbi (szintén középkori) beépítettség miatt nincs adatunk.

E településnyomok megszüntetésekor egy planirréteget terítettek szét, ebbe mélyedtek az eddig legkorábbinak tartható kolostortemplom alapfalai és néhány felmenő kő-sora. A közel 15 m belső hosszúságú, hosszházas elrendezésű templom egyenes szentélyzáródású volt. Déli felét, Rhé Gyula 1930-as évekbeli ásatásának köszönhetően, már ismerjük. A templom padlószintjét és egy öntött mészhabarcspadló részletét is feltártuk.

Később a templomhoz északról egy szintén egyenes szentélyzáródású, 7 m belső

*A templombelső a feltárás után
The interior of the church after uncovering
Fotók – Photos: Fülöp András*

hosszúságú oldalkápolnát építettek. A kis oldalkápolna szentélye és hajójának keleti szakasza alatt egy kriptát találtunk a jezsuita templom belsejében, a déli hajófal mellett. Ennek lejárati lépcsője a kápolna északi hajófal mellett vezetett le, innen dél felé fordulva egy profilálatlan, négyzet átmetszetű szárkővel rendelkező ajtó nyugati szárkőve és küszöbkőve maradt meg. A kriptá öntött mészhabarcspadlója közvetlenül a sárga agyag allalajon feküdt. A kriptá törmelékben rengeteg falfestéstörödéket ta-

láltunk, melyek részben megegyeznek a kápolnahajó északi falán megmaradt szürke lábazati festéssel. Az egyik freskótöredéken látható gótikus minuszkulás feliratrészlet betűtípusa alapján a XIV. század vége felé készült, talán ehhez tartozott egy figurális ábrázolás is. A freskótöredékek egy másik csoportja különböző ornamentális díszítőmotívumokat mutat. A kápolna alapfalába korábbi sírokat vágtak. A kápolna bontási rétegéből I. Lajos 1371-72-re keltezhető obulusa került elő, mely azt bizonyítja, hogy az oldalkápolna és a kriptá rövidebb életű volt. A kápolna déli felét a jezsuita templom déli hajófalával teljesen elbontották, a kolostortemplomhoz való csatlakozásával együtt, így a két templomrész közli átjárása nem ismert. Az oldalkápolnától északra a templom körüli temető részletei kerültek feltárássra, a temető körülfalát a jezsuita templom keleti, íves fala alatt figyeltük meg, ettől keletre a temető-árok egy részlete is előkerült. A temetőhöz tartozó plébániaegyházról egyelőre nincs adatunk.

A XIV. század végén, a XV. század elején nagy átépítés zajlott a kolostor területén. Ennek keretében elbontották az oldalkápolnát, használaton kívül helyezték a régi apátsági templomot. Az új kolostortemplom 25 m hosszú volt és a nyolcszög három oldalával záródó szentéllyel rendelkezett, ennek részletei a jezsuita templom keleti homlokzata előtt dél felé vezető út alatt kerültek elő.

A hajó északi alapfala a jezsuita templom északi hajófalával egyezik meg, déli fala a barokk déli fallal párhuzamosan, attól délre található. A nagy tereprendezés során megszüntették a korábbi, a jezsuita templombelső terében is megtalálható temetőt. Az 1999-es ásatás adatai szerint a kolostortól északra fekvő földfelszínre épített házak is ekkor kerülhettek megszüntetésre. Az új templom öntött mészhabarcs-padlóval rendelkezett, ebbe számos apácásírt vágtak, melyeket el lehetett különíteni a megszüntetett templom körüli temető sírjaitól. Megállapíthattuk, hogy a templom nyugati fala északkelet-délnyugat irányban részütösen húzódik, igazodva a tőle nyugatabbra szintén a XIV. század végére, a XV. század elejére keltezhető, ám ekkor már meglévő kolostoregyütteshez. Úgy véljük, a közismert 1387-es Konch mester-féle szerződés e hosszan elhúzódó építkezés egyik szakaszára vonatkozik, ám ma még nem tudjuk azonosítani a forrásban említett épületeket. Szondázásainkból kiderült, hogy számos korábbi épületből már csak a legalsó kősor van meg (a rétegződés az 1930-as években elpusztult), emiatt egyelőre nem tudunk közelebbit mondani a korai apátsági templom nyugati fala előtt álló négyzetes toronyépületről sem. A 2001. évi ásatásnak kell eldöntenie, hogy a feltárt kolostortemplomtól délnyugatra húzódó kolostorfalak milyen viszonyban vannak a most feltárt templomrészletekkel.

(Ásatásvezető: Fülöp András, konzulens: Juan Cabello, régész munkatársak: Bodó Balázs, Koppány András. Építészek: Sedlmayr János, Máté Zsuzsanna.)

Convent in Veszprémvölgy

The convent in Veszprémvölgy is one of the oldest Hungarian monasteries. Its foundation is said to be connected to St. Stephen and his family in the 11th-12th centuries. From the 13th century the convent was inhabited by Cistercian nuns, until the Turkish conquest. The monastery was rebuilt and enlarged in the 14th century, before, in 1552 the nuns left it. In the 17th century the properties were granted to the Jesuits from Győr, who started to build a church that exists even today but it has never been finished completely and it had been uninhabited for a long time. The first excavations on the site were carried out in the 1930s, which brought up a later period of the building. In 1996 another series of research and reconstruction was drawn up in the framework of the millennial reconstruction programme. Excavations started in 1998. The mediaeval church was found under the Jesuit church as the earlier walls were built in the Baroque edifice. The ruins unearthed in the 1930s were of 14-15th century origin while the other buildings and pits found around them were made before the 14th century. The Jesuit church was under research in 2000. The buildings around it were found to be parts of an early mediaeval settlement. A chapel, some crypts and tombs and lots of fragmental paintings were uncovered. The aim of the excavations in 2001 is to reveal the relations between the monastery walls and the church fragments that have been uncovered.

Veszprémi házak kutatása

László Judit

Az 1990-es évek második felében – a kiemelt millenniumi program, a veszprémvölgyi apácakolostor ásatásán kívül – a város területén egyre több lakóház felújításában vesznek részt a Kutatási Osztály szakemberei, a műemlékfelügyeleti tevékenységgel összhangban. A felújításokhoz szükséges műemléki kutatásokhoz azonban a város nem tud megfelelő fedezetet biztosítani, az utóbbi években pedig az ÁMRK-tól is megvonták a műemlékfelügyeleti kérésre végzett szondázó feltárások költségvetési fedezetét. Így elsősorban a tulajdonosok anyagi erejétől és hozzáállásától függ tevékenységünk.

A város által kezdeményezett kutatást végeztünk az egyik legszebb barokk épületen, a Vár utca 29. számú házon, melyet 1751-ben emeltetett Dubniczay István kanonok. A fő-

homlokzat oromzatos lezárású középrizalitját a kanonok családi címere és jelmondata díszíti. A palota az utcától a várfalig tartó telken áll. Az L alaprajzú főépület és a kétfelől hozzá csatlakozó gazdasági, valamint kiszolgáló épületek U alakban zárják közre a bensőséges hangulatú udvart.

A palota sajátos, fűrészfogas beépítése elárulja, hogy történeti szempontból fontos stratégiai ponton helyezkedik el: homlokzata előtt állt egykor a külső várat a belső vártól elválasztó védmű és várkapu. A Kralóvánszky Alán által 1980-ban végzett ásatások során több periódust mutató várfalakat tártak fel a ház telkén, közöttük az 1500 körül épült rondellához tartozó széles külső várfalat is.

1966-ban műemléki kutatást végeztünk az udvari homlokzatokon és az épület belsejében. A festés- és vakolatrétegek, a falazat anyaga és a befalazott nyílások vizsgálatával rekonstruálható a ház és melléképületeinek

képe a különböző periódusokban. A korábban rejtett részletek feltárása nemcsak gyökeresen megváltoztatta az építéstörténetet, hanem támpontokat is ad a felújítás tervezőinek és a tulajdonosnak a megfelelő funkció és gazdagabb összkép kialakításához.

A XVIII. század közepén Dubniczay kanonok egytraktusos, egyemeletes házat építtetett, aszimmetrikus, rövid oldalszárnyú U alaprajzú. A kocsihajtós kapualjából nyílt a lépcsőház bejárata. A kétkarú lépcső egyenesen a középső tengelyben lévő emeleti terembe vezetett. A lépcsőházban láthatóvá váltak az elbontott lépcsőkarok nyomai, és az egykor közvetlenül a szobába nyíló befalazott ajtó. Az utcai homlokzat kialakítását ehhez a periódushoz köthetjük, az udvari kép pontosan nem ismert. A házat manzárdtető fedte a XX. század elejéig. A telek déli oldalán egy fázissal később épült meg az emeletes barokk magtár, azzal szemben a

A Vár utca 29. számú ház utcai homlokzata
The facade of the house at 29, Vár Street

földszintes, később megtoldott kiszolgáló épület. A középkori rondella maradványait koeszszínek használták.

A helyiségek egymásba nyíló sorából álló egytraktusos alaprajzi elrendezés nem volt praktikus, ezért még a XVIII. század második felében nagy, nyitott ívekkel áttört folyosó készült az udvar felőli oldalon. Ennek következtében a lépcsőház is átalakult. A második barokk háromkarú, kétpihenős lépcső már a folyosóról nyílt. A lenyomatok tanúsítják, hogy a jelenlegi, XX. század elején készült lépcső kialakításakor átfordították az indulási és az érkezési pontot.

A XVIII-XIX. század fordulóján az udvari homlokzathoz előreugró, egyenes záródású rizalitot toldottak, a földszinti folyosó továbbra is nyitott árkádives maradt. Az udvari homlokzat mai külsejét a XIX. század közepén nyerte el. A várfal előtt kis földszintes klasszicista szárny zárta körbe az udvart, melyet ma már csak fotókról ismerünk.

Az ÁMRK restaurátorai, M. Nagy Éva és Bán Bea az emeleti hét szoba mindegyikében

két réteg barokk díszítőfestést találtak. Minden szoba kifestése eltérő, van közöttük brokáttapéta utánzat, márványlábazatos, fal-tükrökkel díszített, esíkos mintázatú. A középtengelyben lévő szoba falain a XVIII. század második felében igen divatos egzotikus madaras tájkép ábrázolása található pálmával, sással, liliommal. A jelenlegi állapot még csak a szakemberek számára árulkodik a díszítőfestések magas színvonaláról, de restaurálásuk esetén kibontakozna egy gazdagon kialakított barokk városi palota világa, jelentősen gyarapítva a Veszprém műemlékeinek sorát, s a magyar kulturális örökséget. Reméljük, hogy a bizonytalan sorsú épületnek jó funkciót találnak, s a felújítás előtt sor kerülhet majd az utcai homlokzatok falkutatására is.

A felújítások során szerzett ismereteink fontos adalékkul szolgálhatnak a várostörténet számára, s célunk, hogy a készülő megyei topográfia-kötet már tartalmazza azokat. Kis szondázás kapcsán figyelhetjük meg, hogy a Rákóczi u. 6. számú lakóépület

Az udvari homlokzat részlete a befalazott barokk árkádokkal
A section of the facade at the backyard with the bricked-in Baroque archway

A Toborzó u. 10. sz. ház homlokzatának részlete a feltárt falképpel
A section of the facade at 10 Toborzó Street with an uncovered wall-painting
 Fotók – Photos: László Judit

földszintje részben középkori; a Jókai u. 48., a volt káptalani intéző épület feltárásakor pedig kiderült, mennyire hitelesek a Berken János 1818-as látképén ábrázolt apró részletek. Ugyanitt barokk díszítőfestések részleteit dokumentálhattuk. A telkek fokozatos, fésűsből U alakúvá módosuló beépítését tapasztalhattuk a Sziklai u. 8., a Szent István u. 1. és a Jókai u. 44. számú házaknál. Az egyedileg nem védett Toborzó u. 10. számú egyemeletes lakóépület XIX. századi homlokzata alól teljes egészében előkerült a barokk hőbörösös simított vakolat-architektúra. A feltárt földszinti és emeleti nagy árkádok alapvetően megváltoztatják, egyedivé teszi majd a ház képét. Veszprémben egyedülálló a főhomlokzat emeleti ablakai között a Novák Judit restaurátorral (ÁMRK) feltárt két barokk falkép. A Sziklai u. 8. udvari homlokzatán különleges, indigóllila fugákkal festett, kőfelületet imitáló homlokzatfestés került elő. A városban élő Felhőssy István restaurátor is partner abban, hogy az egyébként jelentéktelennek látszó díszítőfestés-töredékek felkutatá-

sával egyre teljesebb ismeretekre teheszünk szert az egykori polgári lakáskultúra területén.

The Study of Houses in Veszprém

The researchers of the National Centre for the Reconstruction and Restoration of Monuments have been working on more and more reconstruction and renovation projects concerning dwelling houses in Veszprém, although there is insufficient financial support, their activity depends on the owners' attitudes and contributions. One of their project is a beautiful Baroque building from 1751 in Vár Street. There were surveys carried out in 1966 to uncover the facade and the interior of the house. The history of the building can be revealed after a thorough research of paintings, plaster, walls and other facets. The findings can change the history of architecture and they contribute to the general image of the house as well as it becomes easier to find new, suitable functions for the buildings. The dwelling house belongs to local heritage, providing us with more information about citizens' lifestyles and the history of the town as well.

Régészeti és falkutatások Kőszegen

Mentényi Klára – László Csaba

A Jurisics tér 1. számú lakóház mindig magántulajdonban volt. Amikor jelenlegi tulajdonosai még a vásárlás előtt jelentkeztek az ÁMRK-nál, azt hittük, ez lesz az a mintaértékű együttműködésen alapuló felújítás, amelyet számtalan hasonló követ majd. A műemlék kiemelkedő értékeit tekintve intézményünk – helyesen – úgy döntött, hogy a kutatás és a tervezés költségeit átvállalja a tulajdonos.

1995-ben végeztünk kutatásokat a belváros egykori piactérén álló, eredeti telekosztást őrző, feltételezhetően XVI. századi eredetű lakóházban. A földszinti utcai (tér felé eső) helyiségben és a kapualjban, illetve az udvaron folytatott régészeti feltárások arra a kérdésre kerestek választ, hogy a jelenleg álló épület helyén volt-e középkori beépítés? Az ásás során feltörő nagy mennyiségű talajvíz megakadályozta a teljes rétegvizsgálatot, a megfigyelt sajátosságok alapján mégis tehettünk következtetéseket. A korábbi falazatok és alapozások teljes hiánya, valamint az előkerülő tömérdek paticsdarab arra utalt, hogy a városnak ezen a pontján a török

ostromot (1532) megelőzően, valószínűleg egy favázás szerkezetű tapasztott ház állhatott.

Feltételezzük, hogy az ostrom idején az egész – talán egységesen ilyen romlékony anyagból készült – házsor elpusztult, egészen a Jurisics tér 11-ig. Ezekben az igen hasonló alaprajzú és felépítésű épületekben ugyanis a kutatás (már ahol volt) sehol sem talált középkori falazatokat.

A XVI. század második felében a telek nagysága megegyezett a maival, de csak az északi részét építették be. Az első itt álló, talán még földszintes épületet már a XVI. század végén, a XVII. század elején ismeretlen okokból visszabontották, és ugyanazzal az alaprajzzal újból felépítették. Ehhez az első periódushoz tartozó, téglával kevert török falazat és sárgás habarcs a tér felőli homlokzaton és az épület egykori déli falán megfigyelhető. Azt, hogy a hozzá tartozó járószint legalább egy méterrel alacsonyabban volt a mainál, egy dél felé néző, téglány alakú, egyenes záródású, kőkávájú résablak elhelyezkedése jelzi. Ugyanitt találtunk egy szabályos ajtókávét, továbbá a tér felőli falban egy földig futó falelválást, ami szintén bejá-

ratra utal. Ezek a későbbi nyílásrendszerbe már nem illeszkedtek be.

Az előzőnél tehát valamivel később keletkezett ház a tér vonalára merőleges beépítésű, egy traktusos, három helyiségből és mintegy 40 cm-rel mélyebb szinten kialakított „pincéből” állt. Egyébként a helyiségek járószintje kb. 35-40 cm-rel mélyebben volt, mint jelenleg. Ennek az emeletes épületnek az alsó részén minden bizonnyal a piactérrel összefüggő bolt, pontosabban a külső árusításhoz szükséges raktár helyezkedett el. A kutatás során megtaláltuk a szomszédos kereskedőházakra jellemző ún. íves üzletajtót is, amelyet azonban inkább árusítópultként kell elképzelnünk, mintsem bejáratként. A hátsó szakaszt az ún. présház-pince foglalta el, míg az emeleten volt a lakószoba, a konyha és a kamra.

A helyiségek boltozata jelenleg mind másodlagos, eredetileg síkmennyezetek lehettek. Érdekes módon ez alól nem kivétel a tér felőli földszinti helyiség és a „pince” sem. Az előzőnél a pillérekhez csak falerősítő boltívek csatlakoznak – az elbontott boltozat, amelyhez a feltárt lenyomatok tartoznak már XVIII. századi – az utóbbinál pedig a

A Jurisics tér felőli homlokzat felmérési rajza a falkutatás eredményével
 Rajz: P. Samu Viktória
 The survey drawing of the facade with the result of the wall-research
 Drawing by Viktória P. Samu

boltozat a másodlagos bejárathoz tartozó fiókokkal szintén későbbi a fölmenő falazatoknál. Az emeleti boltozatok egységesen a XVIII. század második felében készültek. A felső szintre vezető egykori falépcső a jelenlegivel megegyező irányú volt és az egykori konyhába érkezett. A hozzá tartozó bejáratot megtaláltuk.

Ezt a XVI. század végi, XVII. század eleji épületet vette meg Dávid Tamás kereskedő özvegyétől Szvetics András az 1640-es évek elején. Bizonyára ő volt az, aki a ház déli oldalához emeletes loggiát építtetett, amelyben a lépcsőt is elhelyezte. Ez az egykori udvar felé színesre festett homlokzatú loggia egészen a tér felőli homlokzatig húzódott. Egy teljes ívnyílás és további két ív levésett indítása a kutatás során előkerült. A lépcső-feljárótól keletre eső szakaszba a kamrából lehetett kijutni. A loggia hátsó, keleti falát alul egy nyitott ív alkotta, az emeleten egy ablak nézett az udvar felé.

A telek déli része két különböző időszakban épült be. A kapualj boltozatában mutatkozó váltás és a Kelcz-Adelffy utcai oldalhomlokzaton talált falelválás egyértelműen jelzi a két szakasz határát.

A kapualj fölé első ízben két síkmennyezetes helyiség épült a XVII. század végén, a

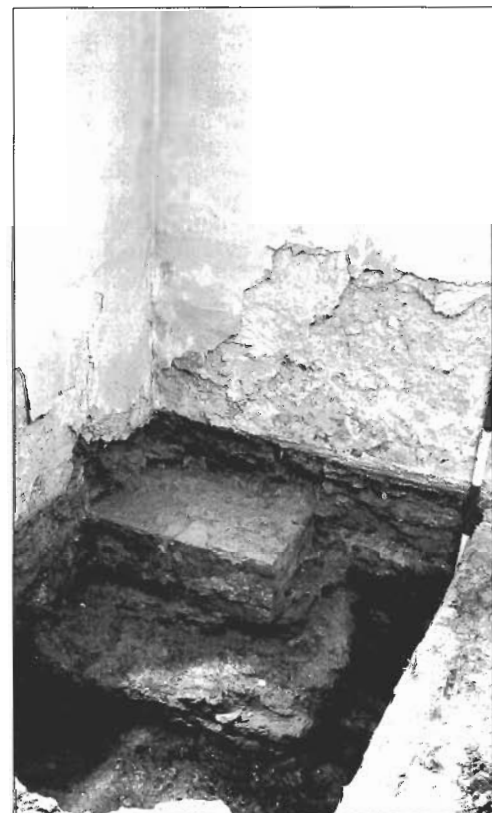
XVIII. század elején, amely bizonyára még figyelembe vette az itt álló loggia déli falát. Erre utal az a tér felőli ablakáthidaló, amely a két emeleti ablak közötti tengelyben került elő. Az ide tartozó udvari végfal maradványát a durvább szürke, külső vakolattal és egy simított keretelésű ívindítással az emeleten megtaláltuk. A Kelcz-Adelffy utcai homlokzaton egy ehhez a periódushoz tartozó, szintén glettelt keretű kis négyszögletes ablakot tártunk fel.

A XVIII. század közepe táján a déli tengelyt még egy szakasszal megtoldották. A meghosszabbított kapualj fölé két oldalról nyitott ívekkel kialakított kis teret, hátsó loggiát, hűsölőt építettek. A nyílások félkörívei gazdagon profilált vakolt vállakról indultak, a homlokzatok felől pedig gyémántmetszéses, apró motívumokkal kialakított sgraffitto keretelte őket.

Az 1770-es–80-as években jelentősen megváltoztatták az épület külső-belső képét. Ekkor jött létre a jelenlegi homlokzat a kőkeretes ablakokkal. Az egyenes záródású kapuzat nyílása és szerkezete későbbi, a XIX. század végéről származik. Az emeleti hátsó kamrák kivételével minden helyiség boltozatot kapott – az utcai emeleti szobák díszes stukkókeretekkel gazdagított boltozatot –,

továbbá növelték a „komfortfokozatot”. Befalazták a déli tengely emeleti hátsó helyiségeinek nyitott íveit, s az eddigi szabad kilátást helyettesítő, bonyolult ikonográfiát hordozó, tájképi és mitológiai jeleneteket ábrázoló festés került a falra. Ugyanekkor a déli utcai helyiség mögött – behúзва egy vékony válaszfalat – létrehoztak még egy kisméretű, apró töredékei alapján talán egzotikus növényeket mutató festett szobát. Talán említésre méltó a mögöttes helyet kapott illemhely, amelynek utcai szellőzőnyílása és rendeltetése a mai napig él.

A XVIII. század végén, majd még később, a XIX. század második felében az épület északi szakaszát hátrafelé több ütemben megtoldották. A földszinten mosókonyha, az emeleten egy kisebb lakás kapott helyet. A helyiségek önálló megközelítésére emeletes fa folyosó készült az udvari homlokzat hátsó szakasza elé. Az istálló, a kocsiszín, illetve a más gazdasági funkciókat betöltő, földszintes melléképületek szintén az északi oldalon húzódtak, egészen a keleti kerítésfalig.

A földszinti szobában végzett régészeti feltárás
 The archaeological uncovering in the ground-floor room
 Főto – Photo: Mentényi Klára

Az épület a XVII. század közepétől gazdag polgárcsaládok kezén volt. Az 1640-es évektől egészen az 1790-es évekig tulajdonos Szvetics család a város előkelő, eleinte protestáns, majd katolikus rétegéhez tartozott. Tagjai a XVII-XVIII. század folyamán többen viselték a bírói tisztelet.

Nem akármilyen épület tehát az, amelynek felújításába a tulajdonos és az ÁMRK

1995-ben bekezdett. Az itt együtt dolgozó szakemberek (László Csaba régész, Martos Tamás építész statikus, Mentényi Klára művészettörténész, P. Samu Viktória építész, Várbai Ilona festő-restaurátor) nem kevés lelkesedéssel álltak neki a feladatnak. Elmondhatjuk, hogy nem rajtuk, rajtunk múlt, hogy a ház még ma is félkészzen áll. (1998-99-ben elkészült az új tetőzet, 1999-ben a kapualj és az emeleti utcai helyiségek, illetve a folyosó egy részének restaurálása – G. Horváth Erzsébet festő-restaurátor, valamint az emeleti festett szoba egy részének teljes feltárása – Haraszti Margit festő-restaurátor munkája). Elsősorban pénzügyi hiány, rossz és lassú hivatali döntések, időnként körülményes tulajdonosi hozzáállás és nem kielégítő kivitelezői munka vezetett oda, hogy a helyreállítás lelassult. Kezdetben az ÁMRK, jelenleg az

Az emeleti hátsó szoba XVIII. század végi festésének feltárt részlete

The uncovered detail of the late 18th century paint in the room upstairs

Fotó – Photo: Hack Róbert

OMvH mindennek ellenére jelentős összegekkel támogatta, illetve támogatja az épület felújításának befejezését, amelyet tulajdonosa továbbra is lakóházként használ.

Archaeological Studies in Kőszeg

The building on the site under survey has always been in private ownership but there is a promising co-operation with the National Centre for the Reconstruction and Restoration of Hungarian Monuments which took the expenses of investigation and planning upon itself. Surveys were started in 1995 to discover buildings probably from the 16th century on the earlier market place and they found that before the Turkish siege there has been a mud-and-daub frame house here. Buildings of this type around the square must have been destroyed during the siege. The house under survey was demolished and rebuilt from brick and stone with mortar. The original floor-level of these buildings was much lower than today. There was a store downstairs opening to the market square. The living-room, the kitchen and pantry were upstairs and there was a wine-cellar and press at the back part. The building has been modified during the past few centuries: a new, arched ceiling, wooden stairs, a balcony, more rooms in the southern part etc. The exterior of the house was changed at the end of the 18th century getting a new facade and painted walls. The reconstruction of the houses owned by the richest families of the town for centuries began in 1995 with the co-operation of architects, art historians, archaeologists and other experts but due to lack of money, wrong attitudes and bureaucracy it has not been completed yet. The house is used as a place of living by its owner.

A csongrádi halászház

Szűcs Judit

Csongrád a Tisza jobb partján, a folyónak keltre vetett kanyarában, a „Körözs” torkolatánál fekszik. A szabályozás előtt a több ágra szakadt Tisza, a Körös és a Vidre vízében sok hal élt, sok halászt ellátott munkával. A csongrádiak a Tiszán Alpárig, Csanytelekig és Szentesisig jártak el. A Körösön is felmentek, a közeli Kurcát is halászták. Csongrád-Belsőváros halásza a török idők után Szegedről jöttek Csongrádra. XX. századi le származottaik még megtartották ő-ző nyelv-járásukat.

A vízi és földműves foglalkozások között szabad átjárás volt. Egy-egy ember és az egymást követő generációk tagjai családi-

társadalmi lehetőségeik és egyéni adottságaik alapján halászkok, hajóácsok és molnárok, kiscgazdák, majd a XIX. század közepétől kubikosok lettek.

Többgenerációs halászcsaládok voltak a Benke-Tatárok, Borik, Dávidok, Hajdúk Pozsárok, Maszlagok, Mészárosok, Szárazok és Törökök. De került ki halász például az Ūrmös és a Dinnyés családból is.

A halászkok az 1920-as, 1930-as években még használták a tölgyfa vagy fűzfa törzséből kifaragott „csónyikot”. XX. századi változatában már a végén és a „derekán” is volt egy-egy tat, vagyis ülés. A járműben állva eveztek. Gulu Gábornak, Samu Jakabnak és Csönki Jani bácsinak (Maszlag Jánosnak) ebben az időben még volt ilyen járműve. A „csónyikot” a ladik váltotta föl. A Tisza men-

tén mindkét végén csapott változata terjedt el. Hajóácsok, majd halászkok és ezermester parasztemberek készítették.

Az Ópusztaszeren felállított épületcsoport mintája a Gyík utca 16. számú ház volt. (Juhász Antal megyei osztályvezetőként és Geönceöl László városi építészként választotta ki. Juhász János rendezte be.) Jellegzetes belsővárosi ház, szabadkéményes, háromszatú. Az itt élő, különböző foglalkozású „kisemberek” házai ehhez hasonlóak voltak.

A tető egyhangú vonalát kellemesen töri meg a szintén nádtetős, faajtós, külső padlásfölgjáró. A ház kis deszkakéményének rekonstrukciója már csak fénykép alapján készülhetett el. A boltíves „pitart” a főzés és étkezés egyszerű, mindennapi eszközeivel

A csongrádi halászház az Ópusztaszeri Skanzenben – The Csongrád fisherman's house in the Open Air Museum, Ópusztaszer
Fotó – Photo: Dömötör Mihály

berendezve, díszítve látjuk. Szabadtűzőn főztek, a kemencében sütöttek, egy-egy ételt ott is főztek általános alföldi szokás szerint. A halászember és családja leggyakrabban lebbencset, tarhonyát, paprikáskrumplit evett. A sarkos elrendezés elemeit őrző szobát a család télen lakta. (A Juhász János kialakította lakásbelső a XX. század közepéig megmaradt sarkos elrendezés jelzésével módosult.)

A vizenjáró ember ritkán ült asztalnál. Többnapos halászat idején „csónyikban”, ladióban vagy gúnyhóban lakott, evett. Akkor tudott megélni, ha egy kis szántó- vagy vete-ményföldje volt, háza udvarán baromfit, disznót tartott. Ha elment halászni, szalon-nát, kolbászt vitt magával. A maga fogta halat eladta, esetleg az apróbb halat sütötte vagy főzte meg.

A halász, más földnélküli szegényemberhez hasonlóan eljárt aratni, csépelni, hogy a kenyérnekvalót beszerezze. A munkabér fejében kapott búzát, lisztet a kamrában, hombarban tartotta. Az ugyanitt tárolt sütőteknő és -lapát jelzi, hogy a kenyeret otthon dagasztották. Ide kerültek télire a kishalászat eszközei is. Ezek közül láthatjuk a múzeumház kamrájában a „guszakecét”, a marázshálót a falhoz támasztva, ezen kívül

hálókötőtűket, véghorgokat, dobóhálót, varsát, reginás tapogatót és kuttyogatót.

Jégzajlaskor kecével húzták meg a folyóvizek fenekét. Árterületen a víz levonulásakor a fák közé feszítették ki a tükör- és a marázshálót, varsát is állítottak. (Tiltott volt, de iváskor szigonnyal fogtak halat.) Nyáron a medrébe visszahúzódnó vízre véghorgokat tettek. „Szírtra”, vagyis szakadó partra csapóhorgot, a part közelébe varsát raktak. Dobó- vagy pöndőlhalót csónakból terítették. Sekély vizeken tapogatót használtak. (Ezek voltak, maradtak a leggyakrabban használt szerszámok.) Az így kifogott halat a halászfelcségek, kofák a helyi vagy közeli települések piacain adták el. Vizes fű között kasban, „garabolyban”, más néven kosárban, esetleg kocsin szállították, árulták.

Az őszi lehalászáskor használt nagyhálót a folyóvíz ezen szakaszának bérlője adta. Az így kifogott nemesebb halat, harsát, pontyot és süllőt nagy bárkán szállították Szegedre. (1945 után a halászok is szövetkezetet alakítottak.)

A vízszabályozás, majd az ipari szennyezés következményeként a Csongrád környéki vizek is egyre kevesebb halat adnak. Napjainkra már csak néhány halász őrzi a mesterség ismeretét és szerszámait.

A csongrádi múzeum gyűjteményébe az ismert szerszámok makettjeit Maszlag János – Khin Antal biztatására – készítette el. Az 1980-as években Juhász János a Hajdú családtól, Szűcs Judit a Dinnyés és Ürmös családtól vásárolt eszközöket.

A Fisherman's House and Life in Csongrád

Csongrád is a traditional fishing town on the river Tisza. For centuries whole generations were fishing in this region of rivers. They travelled by boat carved out of oak or willow. In Ópusztaszer there is a group of buildings erected according to the models in Csongrád. The fisherman's house had an open stove in the kitchen where they cooked and ate their simple meals. They baked bread in the oven. The family lived in the living room only in winter. Fishermen were travelling all around the year, they had their meals in the boat or in shelters. The family could survive only if they grew vegetables, animals and wheat around the house. Fish were sold in the market but the smaller ones were good for the fisherman's family as well. They used a great variety of tools for fishing which can be seen in the museum house's closet. Since the rivers around the town yield less and less fish due to industrial pollution and river control, fewer and fewer fishermen preserve their professional tools, knowledge and traditions.

Kis múzeumok a nagyvárosban

A XVIII. kerületi Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjtemény

Schmidt Jánosné

„Így kezdődött: A Budapest XVIII. ker. Bajcsy-Zsilinszky utca 74. szám alatti általános iskolához 1956. augusztus 16-án osztottak át igazgatónak. A falusi jellegű környezetben a kerület régi települési nyomai is megtalálhatók, hiszen még ma is Szemeretelepnak nevezik az iskolai körzetet, melyet nem az iskoláról, hanem a hajdani földesúrról neveztek el. (Az iskola egyik épülete a Szemeremajor gazdasági épülete volt, úgy emlegetik, hogy bikastálló.)

1956 szeptemberében határoztam el, hogy ennek a településnek régi és jelenlegi emlékeit összegyűjtöm, s az iskolában helytörténeti múzeumot létesítsek. Azt terveztem, hogy a lakosság fokozatos letelepedését (honnan, mikor jöttek?) feltérképezem, régebbi épületeiről, csütörtöki kis piacáról fényképeket készítetek, a tárgyi és szellemi értékeket összegyűjtöm.

A kartársak, gyerekek, szülők által összehordott régiségek nagy része iskolai, pedagógiai vonatkozású volt. Október elején már azon töprengtem, hogyan is lehetne egy pedagógiai múzeumot létrehozni, hiszen úgy sincs az országban. Ettől az időtől kezdve a figyelmemet a pedagógiai jellegű emlékek összegyűjtésére összpontosítottam. Persze a gyűjtésben segítő tanulók többször hoztak egyéb régiségeket is...”

Az idézett sorok Tomory Lajos tanár úr (1912–1998) naplójából valók. További valóságából megtudható, hogy miközben egy országos pedagógiai múzeum létrehozásán fáradozott (az Országos Pedagógiai Könyvtár akkori igazgatójától megbízást kapott országos gyűjtésre, és ígéretet munkatársi állásra), egyre gyarapodó gyűjteményét egyik helyről a másikra kellett költöztetnie. Még ilyen mostoha körülmények között is talált alkalmat arra, hogy kiállításokat rendezzen, bemutassa a település történetét, iskolahálózatának kialakulását, a régi taneszközöket, tankönyveket. 1968-ban létrejött az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az új intézmény vezetősége azonban megfeleltetett ígéretéről.

Évek múlva, 1980 novemberében a XVIII. kerületi Tanács Művelődési Osztályának vezetője támogatásával, a gyűjtemény Lőrincen, a Bajcsy-Zsilinszky u. 83. szám alatt önálló épületet kapott. költségvetését a Rózsa Ferenc Művelődési Ház kezelte. A gyűjtemény tulajdonosa nem a függetlenített vezető, hanem Magyar György tanár lett. Tomory

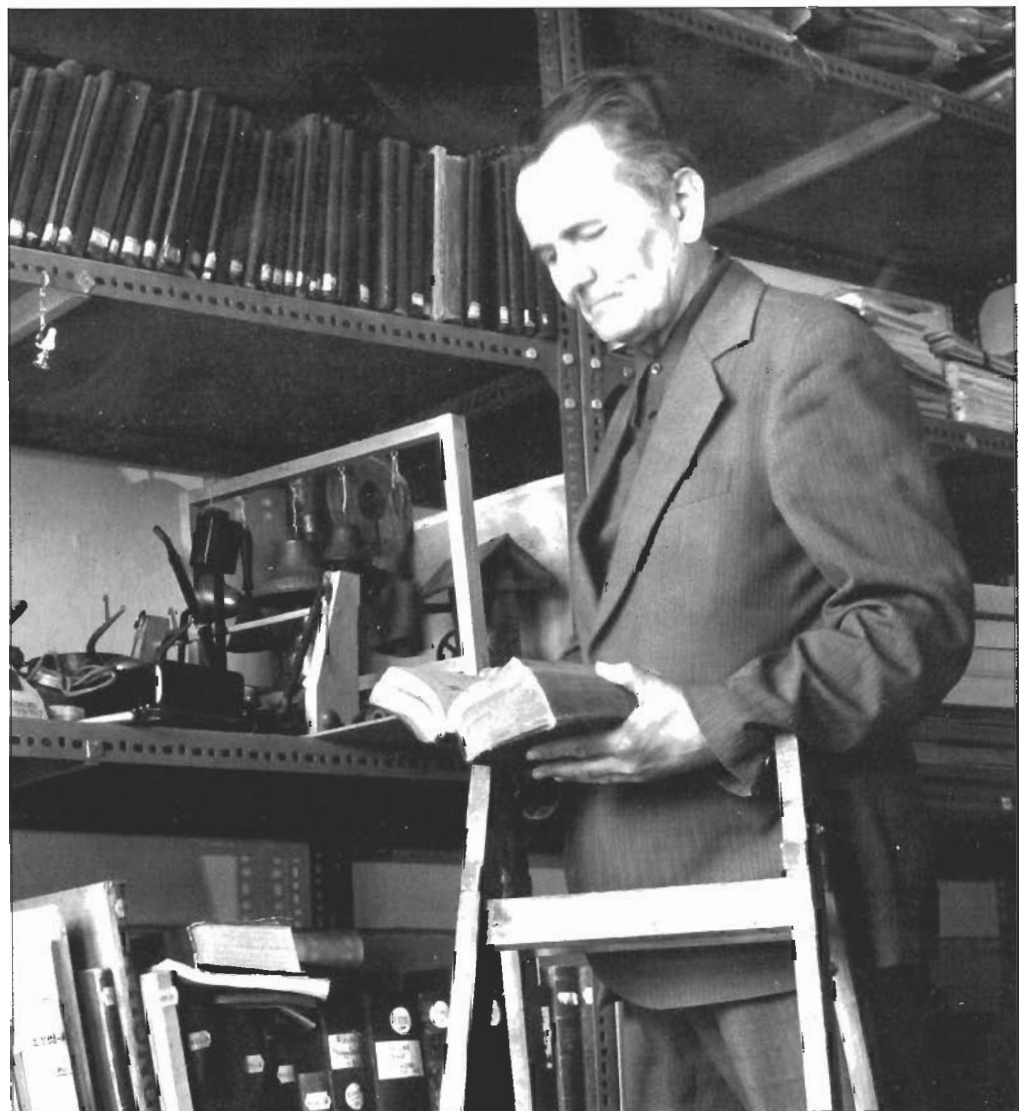
Lajos reagálása igazán nagyvonalú volt: 1981. január 2-án a kerületnek ajándékozta gyűjteményét, melynek eszmei értékét akkor 500 ezer forintra becsülte. A díszes átadási okirat utolsó sorai: *„Azon jámbor szándék vezérel továbbra is, hogy Pestlőrinc és Pestimre méltó helytörténeti múzeummal fejlessze lakóinak helytörténeti ismereteit, ifjúságának hazaszerető érzelmeit.”*

A „mélító” hely kijelölése csak 2 év múlva történt meg. 1983-ban költözött a gyűjtemény a Vöröshadsereg útja (Üllői út) 87. szám alatti családi házba, egy megszűnt óvoda helyére. Ez megfelelt az anyag raktározásának, bemutatásának. Központi helyisége ideális kiállító teremnek bizonyult. Vezetőjének dr. Téglás Tivadarné magyar-történelem szakos középiskolai tanárt neveztek ki. Az új, kedvező feltételek mellett a munkatársak igyekezete nyomán a gyűjtemény szé-

pen gyarapodott, kiállításait egyre többen látogatták. A tanulóifjúság körében lakóhelyismereti vetélkedőket szerveztek, rendszeresen publikáltak, megindult a kutatómunka is. Sikerült elérniük, hogy a lakosság figyelmé a helytörténet felé forduljon.

1990 áprilisában a gyűjtemény megkapta a működési engedélyt, neve hivatalosan XVIII. Kerületi Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjtemény. 1994. január 1-től a gyűjtemény és az újonnan alakult pedagógiai intézet Pilhoffer Ferenc igazgatása alá került, s a Hlavannatelepre, a Kondor Béla sétány 10. szám alatti épületbe, jelenlegi helyére költözött. A többcélú intézet fenntartója Budapest XVIII. kerülete, Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzata, szakmai felügyeleti szerve a Budapesti Történeti Múzeum. Gazdálkodási szempontból részjogkörrel rendelkező, részben önállóan gazdálkodó költség-

*Tomory Lajos a Kassa utcai iskola helytörténeti gyűjteményében
Lajos Tomory at the local history collection of the Kassa Street School*

vetési szerv. Az önkormányzat által kiadott, módosított alapító okiratban az új intézet, a XVIII. Kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény ellátandó feladatai között szerepel: „a Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjtemény állományának kezelése és további bővítése”.

Az eredetileg iskolai célra épült kétszintes épület felső szintjén az egyik termet raktár-múzeumnak is nevezhetjük, ahol egy-egy érdeklődő vagy egy kisebb csoport, vezető kíséretével, kedvére szemlélődhet. Itt helyeztük el a térkép-, téglá- és zászlógyűjteményt, a háztartási eszközöket, bútorokat, a majorsági gazdasági élet tárgyait, az iskolai kísérleti eszközöket, a kisipari szerszámokat. Ez utóbbiakból teljes kovács-, borbély- és cipészműhelyt tudunk bemutatni. Kurióznak számít Ady Endre apósának, Boncza Miklósnak a fejfája, amely a lőrinci „öreg” temető felszámolása során került hozzánk.

A másik hasonló nagyságú terem az állandó kiállításunknak ad otthont, melynek címe „Az elemitől az általánosig”, a kerület alsó fokú iskoláinak története. A belépő egy osztályteremben találja magát, melyben a berendezési tárgyak, az iskolai eszközök a XIX.-XX. század emlékei. Kötelességünknek érezzük, hogy a XXII-ban meghatározott helyismereti követelmények teljesítéséhez minél több segítséget adjunk a pedagógu-

Boncza Miklós síremléke
The grave marker of Miklós Boncza
Fotó – Photo: Kiss György

soknak, ezért az osztályok számára múzeumi foglalkozásokat is tartunk. A két településrész (Pestszentlőrinc és Pestszentimre) iskolahálózatának kialakulását tablókon mutatjuk be. Az alattuk lévő üveges tárlókban időszakos bemutatókat rendezünk. Jelenleg az írás-olvasás tanítási eszközei láthatók a „századvégtől századvégig”.

A kiállítás rendezésénél már eleve az általános iskolások adottságait, igényeit vettük figyelembe. A tanulók a korabeli padokban ülve követhetik a „tanító néni” vagy a „tanító bácsi” szavait a régi iskolák életéről, szokásairól. A régi, kopott szekrényből előkerülő tárgyak közvetlen bemutatása mindezt élményszerűbbé, és ami szintén fontos, hitelessé teszi. Az általános bevezető után a gyerekek négy csoportra osztva, forgószín-

Részlet az iskolatörténeti kiállításból – Detail of the school history exhibition

padszerűen, különböző feladatokat oldhatnak meg egy-egy múzeumi munkatárs segítségével: kipróbálhatják a tollal-tintával való dőlt betűs írást.

Már a település első iskolája említésénél szóba hozzuk magának a településnek a kialakulását, visszaidézzük azokat az időket, amikor még csak egy kis major volt. Mivel gyűjteményünk rendelkezik régi eszközökkel, ezeket bemutatva, minden tanuló beleláthat a majorsági emberek életébe. Szintén lakóhely-ismertetési céllal készült az a tabló, amelyen egy színes kinyitott kerületi térképen bejelöltük a településrészeket és azok nevét. Ennek mintájára egy vaktérképen a tanulók puzzle-szerűen maguk is összerakhatják ugyanazt. 4-5 olyan kérdésre kell írásban válaszolniuk, melyek a kiállítás felfedezésére sarkallják őket. Foglalkozásainknak igen nagy sikerük van, a tanulócsoportok szinte mindennapos vendégeink.

A harmadik terem a könyvtár helyisége. Állománya többségét a régi tankönyvek, pedagógiai tárgyú munkák teszik ki. Közöttük muzeális értékű ritkaságokat is találunk. Ilyen például: Maróthy György számtankönyvének 2. kiadása (1763) és Losonczy István Hármaskis Tükör c. tankönyve 1793-ból. Ezek mellett itt őrizzük a helytörténeti vonatkozású kiadványokat, a helyi sajtótermékek régi és új példányait. Az állomány másik részét az új tankönyvek teszik ki. A két eltérő jellegű gyűjtemény feladatait, más-más könyvtári szabályzat alapján dr. Szilágyiné Gálos Ildikó könyvtáros látja el.

Egy kisebb helyiségben az írásos dokumentumok, a mikrofilmek és a fotótár kaptak helyet. Tomory Lajos ötletes nyilvántartó rendszere lehetővé teszi a keresett dolgok

gyors fellelését. A sok értékes információt rejtő kis „birodalom” felelőse, egyben Pestszentimre helytörténeti kutatója, több kiadvány szerzője, Pándy Tamás.

Mind itt, mind a könyvtárban sok kutató megfordul. Elégedettségükről a kutatónapló bejegyzései is tanúskodnak. Mostanában divat, hogy a vállalkozók a saját céljaiknak megfelelően átalakítatnak egy-egy nevezetesebb helyi épületet. Legtöbbjük szeretné, ha a létesítmény régi funkciója sem menne feledésbe, ezért örömmel állunk rendelkezésükre archív fotóink, irataink másolataival.

Egy kis fülkényi helyen, karbantartói státusban Torma Imre munkatársunk a raktári tárgyak tisztításáról, állagmegőrzéséről gondoskodik, aki helytörténeti kutatással is foglalkozik. Ezt a tevékenységét az igazgató megbízásából végzi, csakúgy, mint még két másik kolléga, Grünvald Mária és dr. Téglás Tivadar. Használjuk még a közös előteret is.

Itt helyeztük el a majorsági gazdasági eszközöket, a puzzle-tablót, és a régi szertárak anyagát.

Több helyiségünk nincs, ezért gyarapítás tekintetében csak az írásos dokumentumokat, fényképeket, apróbb tárgyakat vehetjük számításba. Ez igen sajnálatos, mert a kerületi óvodai szaktanácsadó kezdeményezésére beindítottuk a helyi óvodák emlékeinek összegyűjtését. Egy, a Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjteményhez tartozó óvodamúzeum létrehozásáról álmodozunk. A helyszükénél is nagyobb problémát jelent a panelszerkezetű épületekre jellemző kedvezőtlen páratartalom és a téli-nyári szélsőséges hőmérséklet.

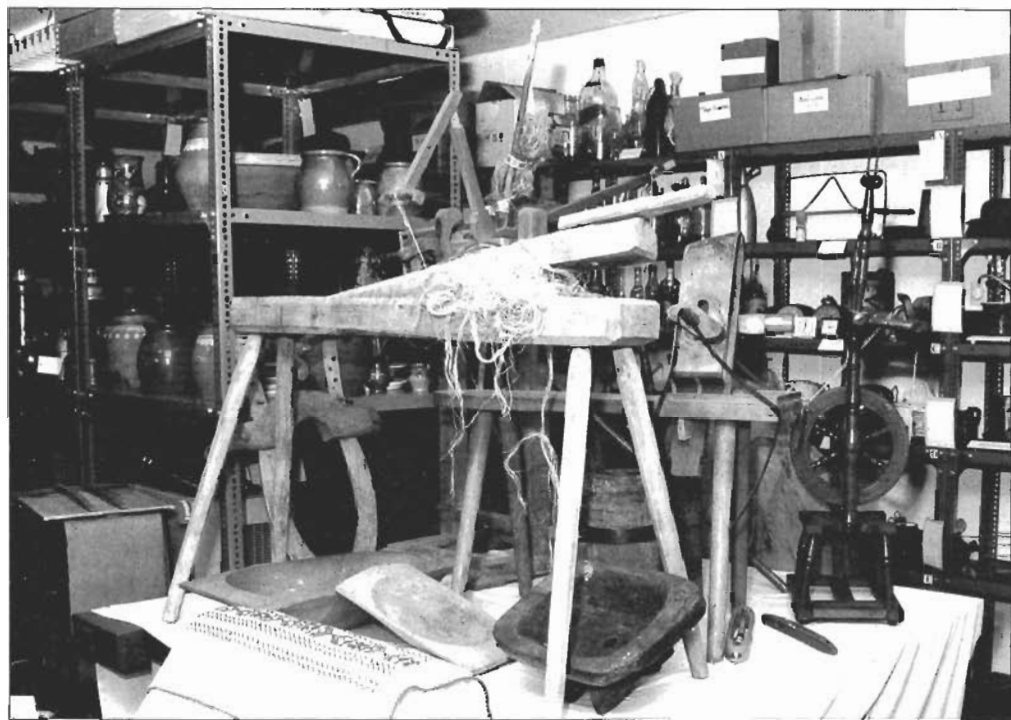
A gyűjteménynek elkötelezett munkatársak, a körülményekhez alkalmazkodva, igyekeznek a jó hagyományokat folytatni. A 2000 áprilisában útjára bocsátott kiállításunk címe „Pestszentlőrinc története Nagy-Budapest kialakításáig”. A 14 tablóról évszázadok köszönnek le, történeti kincsek fotói próbálják közelebb hozni a ma emberéhez a régmúltat. A kiállításokat dr. Schmidt Jánosné rendezte és kivitelezte.

A BTM nemrég megnyitott „A másik Budapest” című kiállításán is látható néhány do-

Nemrégiben a helyi újság, a Városkép szerkesztősége jelentős mennyiségű videokazettát adott át gyűjteményünknek, ezzel megalapozódott egy video-archívum.

A kerület másik településén is működik egy kis „múzeum”. Pándy Árpád és fia, Ta-

cserére, ötletszerzésre. Szerencsésnek érezzük magunkat, mert az OPKM főosztályvezető-helyettese, Munkácsy Gyula patronálásával is élvezhetjük. Segítségével hozzákezdünk a fotótár számítógépes nyilvántartásához. Az általa készített program tesztelése, esetle-

A raktártér részlete – Detail of the storage
Fotók – Photos: Szekeres János

Részlet az iskolatörténeti kiállításból – Detail of the school history exhibition

kumentumunk, melyek illusztrálják térségünk Nagy-Budapest kialakítása előtti életét.

Jó érzés, hogy önkormányzatunk elismeri a gyűjteményben folyó munkát. Tomory Lajost helytörténeti tevékenységéért 1996-ban „Pro Urbe Pestszentlőrinc-Pestszentimre” kiüntetésben részesítette. Ezt az elismerést kapták 1997-ben a *Pestszentlőrinc krónikája* című könyv szerzői is: Grünvald Mária, Szász János, dr. Téglás Tivadar, dr. Téglás Tivadarné és Tomory Lajos.

más gyűjteményét a dr. Székely Endre, Pestszentimre Történeti Társaság gyarapítja és gondozza. Igen jó kapcsolatot sikerült velük kialakítanunk.

Eredményeink elérésében sokat köszönhetünk dr. Holló Szilvia Andreának, a BTM helytörténeti referensének, szaktanácsadónak, szakfelügyelőnek. Nemcsak tanácsaival, értékeléseivel segít, hanem pályázatainkat is támogatja. A rendszeres gyűjteményvezetői összejövetelek alkalmat adnak tapasztalat-

ges módosítása után egységes nyilvántartás vezethető be a gyűjteményekben.

Tomory Lajos 1998-ban meghalt. Tiszteletére az állandó kiállítás termét róla neveztük el, és egy emléksarkot alakítottunk ki. Nagy felelősséget jelent munkájának, törekvéseinek folytatása. Nem tudni, ha élne, elégedett lenne e utódai munkájával. Azt azonban biztosra vehetjük, hogy velünk örülne, ha a gyűjtemény végre valóban „mélto” körülmények közé kerülne!

The 18th District Pedagogical and Local History Collection

In the late 1950s teacher Lajos Tomory started to research the history of the 18th district in Budapest and collected the material remains of the district. He connected his aim to his dream about establishing a national pedagogical museum. In 1983 it seemed the local history collection found its permanent place, but in 1994 it was moved to another building and was turned into the 18th District Pedagogical Institute and Local History Collection. On the second floor of the two storey high building the map, brick, and flag collection can be found along with the furniture and the tools of the handicraft and small-scale industry. The permanent exhibition of the collection presents the history of the district's primary schools. With the help of authentic school objects and school books the visitors can witness the everyday school life of the children living in the district during the 19th and 20th centuries.

Kiállítások

Időképek

Millenniumi kiállítás a Néprajzi Múzeumban

Sinkó Katalin

Még nem zárult le az esztendő, de joggal vélhetjük úgy, hogy az ország millenniumi kiállítási programjai közül a leggazdagabbra és legérdekesebbre a Néprajzi Múzeum Időképek című kiállítása sikeredett. Az 1999. december 31-én éjfélkor megnyílt és 2001. szeptember 3-ján záruló kiállítás nem csak anyagával és terjedelmével, hanem főképpen átfogó szemléletével emelkedik ki a millenniumi kiállítások sorából. Tegyük hozzá, ez a kiállítás felett meg leginkább magának az ünnepi alkalomnak, az évezred fordulójára való megemlékezésnek.

A kiállítást a megnyitástól kezdve szakmai és ünnepélyes események sora követte. A témához kapcsolódóan több időszakos kiállításra is sor került az Időképek mellett, mintegy kiegészítve az ott felvetett gondolatokat. Így rögtön az év elején egy falusi asszony, illetve család nőtagjai által viselt kendőkön mutatta be a *Kisó kendői* című tárlat azt, hogy hogyan jelzik az idő múlását, az asszonyi lét állomásait a kendőviselet segítségével a Kalotaszeg melletti Inaktelkén. A Tavasz Fesztivál keretében az „Időművek” című képzőművészeti tárlatra került sor. Nyáron a Krisna-hívők vallásos időszemléletét bemutató *Szent idő a torló időben* című időszakos bemutató következett az idő-szemlélettel foglalkozó kiállítások sorában. A nemzedékeken át használt tárgyezüttesek változásait bemutató *Parasztebédő – népies*

A nép, nemzet ideje. Címerábrázolások, a nemzeti történelem ábrázolása pásztorfaragásokon. Látványterv: Kis Péter – The time of nation. Crest images, the representation of national history on shepherd's carvings. Designed by Péter Kiss

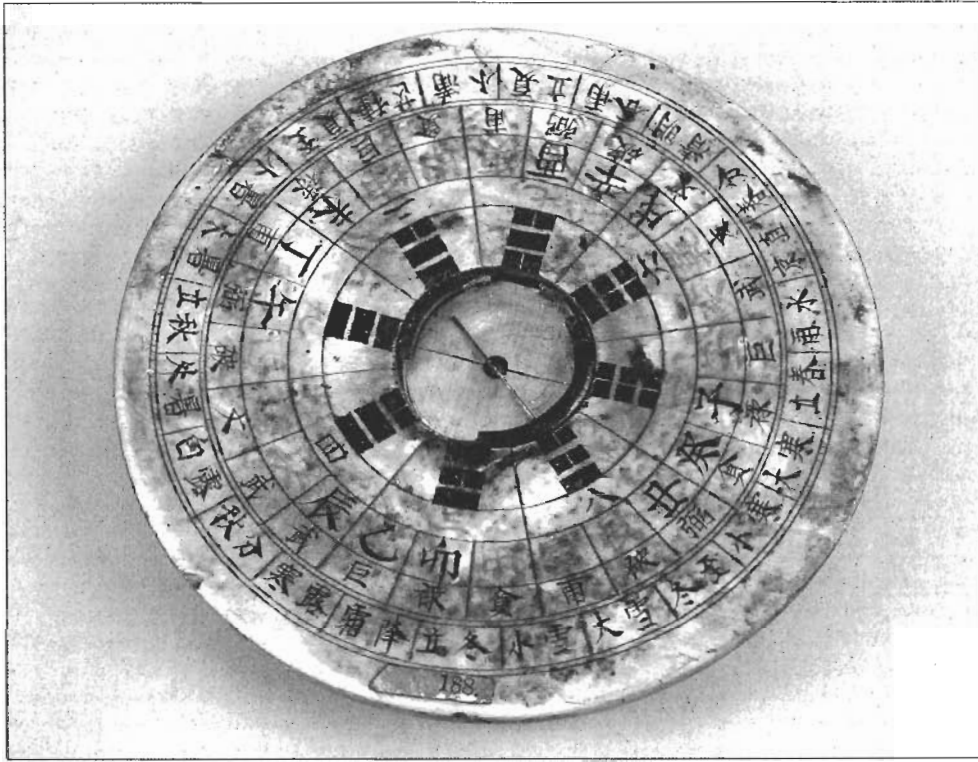
enterőr a századfordulóról. A társadalmi idő tárgyai című kamarakiállítás jelenleg is látható. Az év során a témát még inkább elmélyítő előadások és programok gazdag kínálata kísérte és kíséri ezeket a kiállításokat.

A látóvalók és ünnepi alkalmak azonban a látogatót nem csupán a kiemelkedő évforduló, az időszámítás millenniumának átélésére, hanem főként elgondolkodásra készítetik, arra, hogy szembenézzon az emberi élet legfonto-

sabb törvényével, az idővel. Ugyanakkor a rendezőknek sikerült elkerülniük az efféle átfogó témák feldolgozásával kapcsolatosan felmerülő legfontosabb veszélyt, azt hogy parttalanul és körvonalazatlanul szóljanak a tárgyukról. Így például a kiállítás nem szól magáról a történelemről, a történelmi időről vagy a történelmi narratívákról és képekről, bevallottan azért, mert ezt a témát a Magyar Nemzeti Galéria millenniumi kiállítása dolgozta fel, mond-

időtér. Látványterv: Janesch Péter – Time Space. Designed by Péter Janesch Fotók – Photos: Gadányi György

Időmérésre, jóslásra használt feng shui iránytű. Kína, XIX. század. Xántus János gyűjtése
Feng shui compass, used for timing and predicting, China, 19th century
from the collection of János Xántus

hatni, hogy a két intézmény tárlatai mintegy kiegészítették egymást.

Az Időképek szinte teljesen kitölti a Néprajzi Múzeum kiállítási tereit, a terméken végigzarándokoló néző mégsem fárad el, s meglepve tapasztalhatja, hogy az idő elvontnak tűnő témájához mennyi tárgy, tárgyfüleség és megközelítés járul. A kiállítás ugyanis egyáltalán nem a filozófiai értelemben, vagy netán a művészet és az esztétika felől közelíti meg tárgyát, az idő képeit, hanem határozott módszertani tudatossággal a történeti antropológia által felvetett szempontok alapján. Ezeket a szempontokat pedig, amint az a kiállítással párhuzamosan kiadott szöveggyűjtemény és tanulmánykötet írásai alapján kiderül, a szakirodalomban újonnan felmerült kérdések ismeretével felvértezve alakították ki a rendezők.

Az ezredforduló másutt is alkalmat nyújtott az idő témájával kapcsolatos kiállításokhoz. Az ezredvéghez kapcsolódva állította össze a bécsi néprajzi múzeum *2000: Zeiten/Übergänge* című kiállítását, a greenwichi királyi obszervatórium *The Story of Time* címmel szervezett kiállítást, s a Louvre is *L'Empire du temps – mythes et créations* címmel hozott létre nagyszabású tárlatot, mely az idővel kapcsolatos képzőművészeti ábrázolásokat gyűjtötte össze. A londoni National Gallery a mozdulatlanság világába tartozó festmények és a változó idő kapcsolatát vizsgálta. Mint az Időképek című budapesti kiállítás rendezői a katalógusban megemlítik, mindezek a nagy európai kiállításokon túl saját koncepciójukhoz leginkább az ausztriai Welsben 2000-ben meg-

rendezett *Die Zeit: Mythos, Phantom, Realität* című kiállítás szemlélete állt a legközelebb. Mindezeket a nagy európai kiállításokat azért kell megemlítenünk, mert jól érzékelhető, hogy a Néprajzi Múzeum munkatársai jelentős európai előképekhez és fontos kutatói teljesítményekhez mérték a maguk munkáját, s értékes eredményekkel járultak hozzá az időről folyó sokoldalú európai tudományos diskurzus-hoz.

Az Időképek elsősorban és főképpen antropológiai kiállítás, hiszen a rendezők figyelmének centrumában „az idő tapasztalatának változatos esetei” állnak. Szó esik egyrészt az idő érzékeléséről, másrészt az idővel kapcsolatos ikonográfiai hagyományokról, továbbá az egyes ember, a család, a törzs, a falu és város, valamint a nemzet idejéről; míg végül a látogató a kiállítás egyre táguló szemlélete segítségével eljut a Föld és a mindenség idejéről alkotott képzetek körébe. Ezt a blokkot kiegészíti a „múzeum, mint időgép” témája. Általánosságban véve a múzeum valóban „időgép”, hiszen a tárgyakon keresztül, mint az ezen a kiállításon is megfigyelhető, képes érzékelteni a különféle történéseket. A Föld történetét például az üledékes kőzetekben fennmaradt őslényekkel, a történelem idejének előrehaladtát egy öreg fa törzsének és égvyűrüinek metszete segítségével, egy asszonyi sors változásait évtizedről évtizedre halványuló színű főkötői sorával. Azáltal, hogy a kiállítás a tárgyakat kiemeli saját eredeti közegükből és a múzeumi időgép kontextusába állítja azokat, a múzeumi tárgyak egyfajta sajátos „időkapszulaként” kezdenek működni.

Az Időképek kiállításnak ez a múzeumi működéssel, a múzeumi idővel, mint sajátos társadalmi „örökléssel” foglalkozó fejezete igen fontos. A témaválasztás nemcsak azt jelzi, hogy a rendezők számoltak a speciális „kiállítási idő” szerepével, azzal, hogy a kiállítás látogatója a térbeli előrehaladást hagyományosan a kiállítás témáját illető időbeli előhaladásnak értelmezi. Azt is kifejezi, hogy miközben tudatosítani kívánják a korábbi néprajzi kiállítások időtlen jellegének hagyományait, aközben az időszemlélettel, az idősíkokkal kapcsolatos új témákat visznek be a népi hagyományok értelmezésébe. Érdekes példája ennek a „Az átmenet ideje – berber esküvő”

Ólomházas cserép zsebóratartó, Dél-Álford, 1815.
Lead-glazed pocket-watch, southern part of the Great Hungarian plain, 1815.

című blokk, mely első pillanatra hagyományos, felöltöztetett bábukkal és berendezett enteriőrökből álló néprajzi diorámának tűnik, ám a padlóra felfestett útvonal végigkövetésével a látogató a szertartásos esemény időbeliségével, az asszonnyá alakulás folyamatával is tisztába jöhet, azt átélheti.

Az Időképek kiállítás egyik fontos mondani-valója épp a szűkebb értelemben vett néprajzi kutatások tradicionális időkezelésével kapcsolatos. A kiállítás kutatói gárdája bizonyos mértékig megkérdőjelezi a néprajzi kutatást, a kezdetektől mondhatni szinte napjainkig jellemző idő-felfogást, az archaikus tárgyak és szokások – a katalógus szóhasználatával – „időtlenítő” karakterét. Az Időképek rendezői kétségtelenül a néprajz hagyományos „időtlenítő” tárgykezelésének és az interpretáció nyelvének megújítására törekednek. Ezzel kapcsolatos a kiállítás rendezésének újszerűsége is: a tárgyak egy részét tágasan, alkalmanként akár csak egy meditációs objektet,

izoláltan állították ki, mely bemutatási mód némileg emlékeztet a képzőművészeti kiállítások rendezésének technikáira. Ez az izoláció általában jól tesz a tárgyak megszemlélésének, sajátos esztétikai értékeik felismerésének. A rendezők arra törekedtek, hogy a nehéz tematikát érdekes és eredeti módon szemlél-

tematikákat érdekes és eredeti módon szemléltessek a multimédia által kínált megoldásokkal. Jól szervezett a kiállítás publicitását elősegítő tevékenység is: sajnos más alkalommal ritkán lehet tapasztalni, hogy egy múzeumi kiállítást, mint az Időképeket, az utcán vagy a metróban is kvalitásos plakátok hirdesse-

tessék. Nem elégedtek meg a hagyományos kiállítási technikákkal, hanem felhasználták a multimédia által kínált újszerű megoldásokat is. Így szinte „kiállítás a kiállításban” az időTér címet viselő blokk, mely a televíziós megszokott időértelmezésének analízise. Mint e rész kapcsán, általában is elmondható, a kiállítás rendezői arra törekedtek, hogy az elvont

nek. A közönség csupán a világitással elégedetlen, ám ez valószínűleg műtárgyvédelmi okokkal függ össze.

Nem túl gyakori alkalom a magyar muzeológiában, hogy – mint az Időképek esetében – rendelkezésre álljon minden anyagi eszköz egy nemzetközi mércével mérhető nagyszabású tárlat létrehozására. Különösen

Csiszolt kősurunga. Közép-Ausztrália. XX. század eleje. Róheim Géza gyűjtése
Stone churinga. Mid-Australia, early 20th century, collection of Géza Róheim

Vahua házioltár; Pachiquitla, Mexikó. 1990-es évek (rekonstrukció)

Vahua home altar; Pachiquitla, Mexico, 1990s (reconstruction)

Fotók - Photos: Roboz László

a reprezentatív katalógus és a kísérő kiadványok gazdagsága töltheti el örömmel a látogatót, akkor is, ha a katalógusnak súlyos árat kellett szabni. Kiemelkedik a katalógus a Néprajzi Múzeum kiadványai sorából azzal is, hogy ebben nem csak a tanulmányokat közlik, hanem a kiállított tárgyakkal kapcsolatos részletes információkat és interpretációkat is.

Lásd még – See also: Képmelléklet IV.

Images of Time

Millennial Exhibition at the Ethnographical Museum

The Images of Time, opened at the Ethnographical Museum proved to be one of the most significant exhibitions of this year in Hungary. Beside this grand exhibition various, temporary expositions were organized at the museum, connected to the original project, focusing on certain elements of the Images of Time. The exhibition almost completely fills the halls of the museum, nevertheless the visitor does not get tired, but is actually amazed how many collections of objects, points of views can be attached to the theme of time. This is not surprising, since the exhibition presents the images of time based on the methodology of cultural anthropology. The visitor can learn about the sensing of time, the iconographical traditions in connection with time, about the time of the individual, the family, the tribe, the village and city, and of the nation as well. Because the objects displayed are separated from their natural environment, they become a special kind of "time-capsule". The aim of the exhibition is to renew ethnography's traditional ways of interpreting objects and time. The Images of Time has definitely given something new and important to the visitors.

Unikális műtárgyak, unikális hibák

Új kiállítás a gödöllői kastélyban

Varga Kálmán

Augusztus 11-én a „Barokk napok” keretében nyílt meg a gödöllői Grassalkovich-kastély új állandó kiállítása *A Grassalkovichok kora* címmel. Ez a bemutató – legalábbis címében – nem meglepetés, hiszen a jelen sorok írója által 1990-91-ben kidolgozott, majd 1994-97-ben részben megvalósított három egységből álló program eleme: a XIX. század végi uralkodói enteriőrök és az Erzsébet királyné emlékkiállítás mellett ezzel vált, pontosabban válhatott volna teljessé a kastély történetének a kiállítás műfaján keresztül felidézése.

A feltételes mód használata sajnos nem indokolatlan. A kastélytemplom karzatával együtt összesen hét, de jellemzően kisméretű termekben megrendezett kiállítás ugyanis messze elmarad attól az igényességtől és gazdagságtól, amely a tereziánus kor keretében a Grassalkovichok jelentőségét és időszakát méltán bemutatná, s amely színvonalában megfelelné a királyi traktusok és az Erzsébet kultusz reprezentációjának. Mindez két alapvető problémára és számos kisebb tévedésre, szakmai bakira vezethető vissza. A legsúlyosabb hiba a koncepciótlanságból ered, s legdurvább, mondhatnánk „unikális eredménye” egy 207 darabos fegyvergyűjtemény (az ún. Grád-gyűjtemény) raktárszerű becsúfolása a kiállítási terem soros mellé. Ez az óskori kőbaltától a XX. századi durrantó eszközökig mindenféle ölőszerszámot felvonultató, amúgy jó néhány különlegességgel is bíró kollekció nemcsak az épülettől idegen, hanem a kastélylakó család történetével sem rokonítható. A Grassalkovichok soha nem tartoztak a hadi erényeket mutató főnemeselek közé, teljesítményük kimondottan a XVIII. és XIX. századi békés országépítő munka terén értékelhető. Nem hajtottak végre háborús hőstettek, nem viseltek katonai rangokat, de hivatalviselők voltak és – különösen a kamaraelnök I. Antal esetében – közigazgatási tehetségük, építetői mecenatúrájuk – gondoljunk csak a budai palotára –, és egyházszerzői tevékenységük volt jelentős. Ha valamit, hát éppen ezt a török utáni országépítő munkát kellett volna a kiállítás történeti fókuszába állítani, mert ez felel meg a bemutatandó főúri család valós teljesítményének, azaz a történeti hitelesség alapvető kritériumának.

A határozott koncepció hiányából fakad a Grád-gyűjteményen kívüli, összesen mintegy 80 műtárgy kiválasztásának, pontosabban összeszedésének esetlegessége. Mert hiába vannak közöttük is unikális darabok – ilyen például a

numizmatikai anyag –, az összkép meglehetősen szegényes és megfelelő hangsúlyok nélküli. Eklatáns példaként említjük, hogy Mária Teréziát – nem számítva az érmeiket – négyszer láthatjuk különböző minőségű ábrázolásokban, de egyszer sem úgy, ahogy jelentősége megkívánta volna. A királynőt egyszer kellett volna megidézni, de akkor teljes koronázási díszében, a kornak nevet adó központi figuraként. (S ha már a királynőt említjük: nem lett volna érdektelen felvillantani 1751-es gödöllői látogatását sem, akár rekonstrukciós rajzban, akár – mivel nem enteriőr, hanem történeti kiállításról van szó – egy izgalmas makettben. Ahogy egy hasonló megoldás például az ausztriai Melk apátságának kiállításán is látható.) Jellemző tünet az is, hogy a látogató számos műtárgyat „nem tud hova tenni”, azaz nem érzékeli azokat összefüggéseikben. Ilyen például az egyik exponált helyen Bánffy Dénes főlovászmester remekművű egészalakos képe, vagy Hadik András gróf portréja. (A két főúr közül legfőbb Hadiknak volt említésre érdemes, alkalmi kapcsolata Grassalkovich I. Antallal, amikor 1771-ben együtt hozták haza a Szent Jobbot.)

Nem sorolva tovább a hasonló koncepcionális hibákat, térjünk át az írás elején jelzett másik alapproblémára. Ezt valahogy úgy definiálhatnánk, hogy a rendezők nem tudtak szinkront teremteni a kiállítás és az adott építészeti keretek között. (El kell ismernünk, persze, hogy itt ez nem egyszerű feladat, hiszen amolyan „félenteriorokról” van szó, telefestett falfelületekkel és ráadásul elég szerény méretekkel.) A legkirívóbb példát ez esetben is a fegyvergyűjtemény jelenti: a használható termék legnagyobbikát tölti meg, azt, amely leginkább alkalmas lenne a XVIII. századi kastélybéli pompa kiállítási megjelenítésére. Mindezt megfejeji, hogy a szűrő-, vágó- és lövővasak tömege a terem sor közepére esik, így aztán az első termekben a barokk kor műtárgyaiban már elmélyedő látogatót úgy éri a látvány, mint derült égből a vilámcsapás. Az arzenálszerű kialakításnak még egy mosolygató belső butasága is van, az előző kiállításból otthagytott két monumentum: III. Károly és Mária Terézia nagyméretű fehér márvány mellszobrai komikusnak hatnak a sündiszó hatású fegyvertömegben. Mindezt a többi termekben számos olyan anomália tarkítja, amely a tér és a műtárgy dízsharmóniájából fakadóan akadályozza a látogatót a kiállított műtárgyak megtekintésében. Ajtók mögé dugott portrék, nézőszint alá süllyesztett remekművek vagy dokumentum-ritkaságok példázzák ezt, nem is szólva arról, hogy a rendezés épp ott nem használja ki a szabadabb lehetőségeket, ahol az építészeti adottságok ezt megengednék – például

a zöldsávós festésű szobában. A koncepció hiányában és a tér-kiállítás aszinkronjában tetten érhető szarvashibákat számos egyéb hiányosság teszi teljessé. Történeti kiállítás lévén, elvárná az ember, hogy az didaktikusabb vagy szemléletesebb legyen, de a második teremben kifüggesztett oldalnyi, Grassalkovichokról szóló szövegen kívül legföljebb állótáblákon rögzített – egyébként többször hiányos – száraz műtárgy-meghatározásokat kap. Így aztán egy-egy mű önmagában való szépségén kívül szinte semmit nem tudunk meg a kastéllyal vagy a családdal való kapcsolatáról. Vajon honnan tudná meg az érdeklődő például azt, miért mutatják neki a reformkori Nemzeti Színház metszetét, ha sehol nincs utalás Grassalkovich III. Antal nagyvonalú ajánlására, mellyel a színház építéséhez adott telket? S vajon mely látogató fogja Migazzi érsek egyik sarokba dugott portréjából kitalálni, hogy az egyházi baráti viszonyban állt I. Antallal és 1772-ben ő emeltette barátja máriabesnyői siremlékét?

De ne folytassuk a szakmai és rendezési hibák sorát, hanem összegezzük vázlatos kritikánkat. Sajnos azt kell mondanunk, hogy A Grassalkovichok kora című kiállítás nem tud megfelelni címbéli követelményeinek. Szakmailag és látványában is gyenge összeállítás, amely mögül hiányzik a határozott és a történeti hitelességre alapozó mondanivaló. A szisztematikus gyűjtőmunkát is nélkülöző kiállítás egyetlen erénye, hogy nem okoz maradandó sebet az épületen, így egyszer könnyen elbontható lesz. Mert hogy kell egyszer egy igazán reprezentatív, a XVIII. századot és benne a Grassalkovichokat bemutató kiállítás Magyarország egyik legnagyobb barokk kastélyában, vitán felül áll.

Unique Works of Art, Unique Mistakes New Exhibition at the Gödöllő Castle

The new permanent exhibition at the castle museum was opened on the 11th of August. The Age of the Grassalkovich should have been a presentation of the castle's history. Unfortunately there is no conception behind the exhibition, and the visitor can face the consequences of it. The biggest mistake is the collection of weapons exhibited. The collection, consisting of 207 pieces, presents weapons from the prehistoric age to the 20th century. This collection has hardly anything to do with the history of the building and that of the Prince Grassalkovich family. The conception is missing from the other parts of the exhibition as well. Some objects simply "couldn't find" their place, the visitor cannot understand why they are placed where they are placed. Altogether the exhibition fails to achieve its goal, since there is no real message based on definite and clear historic authenticity. Nevertheless it accentuates the demand for a great, representative exhibition presenting the 18th century and the Grassalkovich.

Új állandó kiállítás a Kiss Pál Múzeumban

Füvessy Anikó

Január 23-án a Magyar Kultúra Napja alkalmából a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumban Mesterek és mesterművek – *Tiszafüred művészeti kisipara és háziipara* címmel új állandó kiállítás nyílt meg.

A múzeum klasszicista műemléképülete, a Lipcsy-kúria 2000-ben a tetőszerkezetre is kiterjedő külső és belső rekonstrukcióval teljesen megújult. A felújításhoz szükséges anyagi forrásokat a tulajdonos Megyei Önkormányzat, továbbá a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Megyei Területfejlesztési Tanács biztosította. Az állandó kiállítás kivitelezési költségeihez a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a megyei múzeumi szervezet költségvetése és több tiszafüredi intézmény, gazdálkodási egység és magánszemély járult hozzá.

A tiszafüredi múzeum a Tisza-tó térségének egyetlen nagyműltű gyűjteménye, melyet 1877-ben alapított az amatőr régész, Tariczky Endre katolikus plébános. A múzeum a régióban sajátos szerepet játszik, kiállításaival kettős feladatot – idegenforgalmi és helytörténelmi, helyismereti – lát el. Az új állandó kiállítás koncepcióját ennek a kettős feladatnak

Részlet a céhtörténeti kiállításból
A fragment from the exhibition on the history of guilds

A múzeum bejárati homlokzata – The facade at the entrance of the museum

megfelelően kellett kialakítani. Olyan bemutatóval kellett a széles közönség elé lépni, mely mind a külföldi, mind a hazai látogatóknak egyaránt szól, az ismereteket gazdagítja, a régió hírét a nagyvilágba elviszi. Ezeknek a felteteleknek leginkább egy reprezentatív népművészeti kiállítás felelt meg, melynek a Közép-Tiszavidéken az egyik XIX. századi centruma Tiszafüred volt.

Tiszafüred újratelepülés utáni két évszázada

Forgatókönyvét dr. Vadász István írta. Tiszafüred történetét a XVII. század végi újranépesedésétől a XX. század elejéig tekinti át úgy, hogy a fő hangsúlyt a mezővárosi fejlődésre helyezi.

Kiemelt szerepet kap a kiállításban a szabad mezővárosi fejlődés lehetőségét megteremtő 1701-1702-es örökmegváltási szerződés, mely a füredieket három évtizedre a jobbagyi kötöttségektől mentesítette. Először látható az a kérvény is, mellyel földesurak Mária Teréziához folyamodtak. Ennek eredményeként 1744-ben évi négy vásár tartására és a mezővárosi cím használatára nyertek jogot. A mezővárosi jogállás a kézműves és kereskedő réteg megjelenéséhez, megerősödéséhez vezetett. Egyes kézműipari ágak (csizmadia, szabó, szűcs, nyereggyártó, asztalos, molnár, ács, kötélverő, kovács, kerékvártó) a XIX. század elejétől céhprivilegiumot váltottak, mások (köztük a fazekasok is) kontárként dolgoztak. A XVIII. század közepétől megerő-

sődő kereskedelem is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a város a későbbiekben egyre inkább piaci-vásári-kereskedelmi és közigazgatási központtá vált.

Ennek hatására Tiszafüred a XIX. század utolsó negyedétől városias külsőt öltött, melyet a kiállítást szegélyező frízen archiv fotók szemléltetnek. Alattuk a változó külterületet, a Tiszát, morotvát, a kunhalmokat, a vízjárta réteket, legelőket és a megművelt szántóföldeket két időmetszetben térkép jeleníti meg.

A céhes ipart kovács-, kötélgyártó-, asztalos- és kerékvártó-szerszámok, az asztalos céh ládája és céhprivilegiuma idézi fel. A terem hangulatos színtölti a XX. század eleji szatósbolt-részlet.

Művészeti kisipar és pásztorművészet

Forgatókönyvét e sorok írója készítette. Tiszafüred egyes iparágakban a XVIII-XIX. században a Közép-Tiszavidék jelentős centruma volt. A füredi fazekasság és festett asztalosbútor a művészeti díszítményeivel a térségben nagyobb ismertségre tett szert, divatirányítóvá vált. A *nyereggyártás* már a XVIII. században országos hírű volt, szerkezete és faragással díszített darabjai pedig ősi örökségeket is hordoznak. A kiállítás népművészeti része a fő hangsúlyt ezekre a kismesterségekre helyezi.

Művészeti kovácsoltvas oromdíszekkel és fotókkal illusztrált sarokabló indítja az állandó kiállítás fő részét, mely az új stílusú népmű-

vészet gazdasági háttérének létrejöttét, a mezővárosok szerepét, az áttelepült és helyi mesterek stílusra gyakorolt hatását vizsgálja.

Nyeregyártás

A főbejárattal szemközti falfelületen a város leghíresebb kismestersége, a nyeregyártás kapott kiemelt szerepet. A nyergesipar felvirágzása az Európa egyes országaiban magyar módra felszerelt könnyűlovasság, a huszárság térnyeréséhez köthető. A felszerelési tárgyakhoz tartozott a huszárnycerag is, mely a XVIII. század elejére a magas kápával ellátott magyar nyereg lett. Ilyen szerkezetű nyergeket gyártottak Tiszafüreden is, ahol már egy 1715-ös összeírásban említenek egy nyeregyártót. Szerkezetét, felépítését és díszítőmunkáit XIX. századi darabok, kinagyított fotók és rajzok szemléltetik. A gazdag rajzválogatásban néhány datált darab is szerepel, mely a faragóstílus változásának szempontjából döntő jelentőséggel bír.

Céhes életük megmaradt emléke az 1822-es datálású céhbehívó tábla, melynek egyik oldalára készítője nyeregdíszít, másik oldalára szerszámokat faragott. Ez utóbbiak a vitrin alján eredetiben is láthatók.

A feliratok a mesterség történetén (kialakulás, virágkor, hanyatlás) is végigmennek, a téma kutatásában pedig László Gyula úttörő szerepére utalnak.

Fazekasság

Bár a nyergesség korabeli hírét meg sem közelítette a fazekasság, a tiszafüredi művészi kisiparnak mégis ez a legismertebb ága. A köztudattól eltérően a XIX. században a városban igen jó minőségű feketekerámia is készült, melynek darabjai a terem közepén fekvőtárlóban láthatóak. Használati és díszesebb példányai az 1810-es években a Mezőtúrról áttelepült többgenerációs Bezerédi Varga család műhelyéből kerültek ki. Edényeik *bezeréditál*, *bezeredikorsó*, *bezeredikanta* néven a kiváló minőség garanciái voltak.

Tiszafüredi fazekasai a nagyobb technikai tudást igénylő mázazással – a városi céhek közvetítésével – a reformkor kezdetén ismerkedtek meg. A technika mellett Miskolc és Debrecen a stílust is közvetítette, mely a hődoltságszok legszébb hagyományait vitte tovább.

A XIX. század első felében a régi agyagbányából zsíros, nagy vasoxid tartalmú agyaghoz jutottak. Ebből jó minőségű fennálló edényeket lehetett korongozni, amit 1828-tól változatos butykoskorsók szemléltetnek. Termékösszetételük módosulása az új agyagbánya nyitásával és a divatváltozással egyaránt összefüggött. A XIX. század második felében a termelést már a találedények, butellák, díszített szilkék, bödönök, kisebb-nagyobb dísztárgyak uralták.

A konjunktúra éveiben 13-15 műhely gyártotta a 40-50 kilométeres körzetben igen népszerű mázas kerámiákat. Az 1800-as évek végétől gyorsan hanyatló edénygyártás mellett a füredi hatásra kialakult abádi kerámia néhány darabja zárja a kerámiát bemutató részt.

Festett asztalosmunkák

A füredi virágozott asztalosbútor gyártását is a reformkortól lehet nyomon követni. Bútoraik a fazekasokéval nagyjából azonos körzethez jutottak el. Füred mint bútorkészítő központ, alig ismert. A mesterség és a stílus története a céhiratok és az eredeti tárgyak segítségével jól tanulmányozható, világosan elkülöníthető korszakokra osztható. A legkorábbi darabok sötét alapfestésűek, tulipános, gránátalmás főmotívumaikat vésett vagy csak festett körmezők övezik. Ládák és ágyvég szemléltetik ezt a színösszeállítást. A bútorfestésnek ez a körmezővel keretezett módja a magyar hagyományban igen ritka, tiszafüredi meghonosodásában vélhetően a betelepült morva asztalosoknak volt meghatározó szerepük.

A XIX. század közepétől már itt is divatba jött a vörös, ritkábban kék alapú fekete márványozás, mely az eltérő református és kato-

Populáris népművészet

A kiállítás a város populáris népművészetéből is izellőt nyújt. A helyi nemesi udvarházak motívumközvetítését 1885-ös keresztiszemes munkák szemléltetik. Néhányuk himzett ágylapú ruhaterítőre, kispárnára átszámolva maradt fenn. A hosszabb ideig divatos keresztiszemes munkák mellett a bemutató a fehérhímzésekből is válogat. A gazdagabb szőtteshagyományt zabszemes, rozmaringos, rózsás, csillagos és csigás betétek képviselik.

A város nagy részben csak legeltetésre alkalmas határa, a Hortobágy és a Nagykunság közelsége a pásztorművészetnek is kedvezett. A pásztorok körében a csere és az ajándékozás általános szokás volt. Tiszafüreden is számos olyan tárgy (szaru- és csont sőtartó, rühzsirtartó, borotvatok) maradt meg, melyet más vidékről ideszegődött pásztorok készítettek. Igen szép kollektívát képvisel 1818-tól a borotvatokokat, a gazdag díszítőmunkájú karikákat és bicskatartókat.

*

Az igényesen tervezett kiállítás Bánkuti Albin kiállításrendező iparművészt dicséri, mely a kúria építészeti adottságait is messzemenően hasznosítja. Az installációt a bordó, szürke és ezüst harmonikus ötvözet fogja össze, melyet meleg tölgyfa-áryalat egészít ki. A vitri-

A kiállítás részlete – Detail of the exhibition
Fotók – Photos: Faragó László

likus ízléshez igazodott. Kék-fekete-fehér festésű volt a református templom bútorzata, a karzatok mennyezetének megmaradt kazettái. A terem másik sarkában a piros alapú bútor stílusfejlődését mutatják be, amely a század utolsó negyedére a körmezők elhagyásával a teljes felületet apróbb, tarka virágokkal töltötte ki.

A virágozás mellett Tiszafüreden vésett vagy domború faragású bútorok is készültek. A XX. század elejétől a díszítetlen barnára festett bútorzat vált általánossá.

nek, tárlók, tablók arányosan váltják egymást, s a kiállítást mintegy keretbe foglalja a mennyezet alatt húzódó, az egyes tematikákhoz kapcsolódó színes és fekete-fehér fotókból álló frízor.

A kiállítást rövid múzeumtörténelmi rész zárja. A gyűjtemény 2002-ben ünnepi alapításának 125. évfordulóját, s a térség múltkutatásában mind a XIX., mind a XX. században jelentős szerepet játszott.

Ezt emelte ki többek között dr. Ecsedy István helyettes államtitkár is megnyitó szavai-

ban, amikor az összefogásra, az elődök példájára és a múzeumot példásan üzemeltető fenntartói akaratra hivatkozott.

The New Permanent Exhibition in the Pál Kiss Museum

The Pál Kiss Museum in Tiszafüred proudly opened a new, permanent exhibition in January with the title "Masters and Their Masterpieces" in the reconstructed building of the museum. The Pál Kiss Museum is the largest collection of the Lake Tisza-

region, thus it has a double aim: to provide tourists as well as local people with information about the region, at present, by realizing an ethnographic exhibition. After the Turkish wars Tiszafüred became almost uninhabited but people started to settle down here from the end of the 17th century. In 1744 the town officially became a market-town and this fact determined life and culture for centuries. Craftsmen and merchants were very active, either within or outside a guild. From the 18th century the town became a commercial-administrative centre so the townscape was changing accordingly. The guilds are represented with blacksmith's, carpenter's, rope-maker's and wheelwright's tools and relics and the interior of a

grocery is an attractive part of the exhibition. The town was the regional centre of pottery and making artistic furniture in the 18th - 19th centuries while saddlery became known all over the country. We can learn about the history of the trade of which the town and the country are very proud. Another famous craft is pottery, producing lots of masterpieces like black ceramics, high-quality glazed pottery and ornamental pieces. Popular arts are represented in the exhibition as well, with a wide range of textiles, embroidery, bone and hornwork (the products of shepherds' art). A part of the exhibition is devoted to the 125-year history of the museum.

Műgyűjtők gesztusa

Nagybánya kincsei Jászberényben

Kiss Erika

Egyedülálló kiállítás jött létre jászberényi műgyűjtők sikeres összefogásának eredményeként. A Jász főváros hagyományosan augusztus első felében rendez a *Jászberényi Nyár* programsorozatát, melyben a népzene, a néptánc, a szórakoztató rendezvények mellett több kiállítás is várja az érdeklődőket. A Hamza Múzeum és Jász Galéria – ahol Hamza Dezső Ákos képzőművészeti hagyatékát őrzik, gondozzák – igazgatója, B. Jánosi Gyöngyi kitaró szervezőmunkájának eredményeként fény derült arra is, hogy milyen sok művészi érték lapul a város lakóinak otthonában.

Jászberényi műgyűjtőktől 59 festményt sikerült e kiállításba elhozni. A válogatás alapja a Nagybányai Művésztelep alkotóinak munkái voltak. Ez a tárlat így alkalmat teremtett arra, hogy a művésztelep története, a művészetben betöltött szerepe és értéke előtt is tisztelegjenek a jászberényiek. Az egyedülálló tárlat megnyitójára Murádin Jenő kolozsvári művészettörténész érkezett, aki a nagybányai művésztelep létrejöttéről sokszínű, élvezetes és érdekes előadást tartott. Kirajzolódott a kis erdélyi bányászvároskában alapított festőiskola és az ott tanuló, alkotó művészek története is. No, meg az is, hogy az igazgató aszszony sem véletlenül e kiállítás megrendezését vállalta fel.

A művésztelep egyik alapítója volt Thorma János, aki Kiskunhalason született 1870-ben, de már 1871-ben jászberényi lakos, itt járt iskolába, s 14 évesen innen indult felsőbb tanulmányait végezni. Nagybánya egyik alapítója, lelke, lelkes megtartója. Murádin Jenő szerint a művésztelep az első világháború után Thorma Jánosnak köszönhetően maradt fenn.

Így a kiállítás kapcsán Thorma János emléke előtt is megadta a Hamza Múzeum és Jászberény a kellő tiszteletet. Egykori iskolája, a mai Lehel Vezér Gimnázium falán – a kiállítás megnyitójának napján elhelyezett – emléktábla hirdeti most már jeles diákja érdemeit. Thorma két monumentális alkotását: *Az aradi vértanúk*, és a *Talpra magyar!* című pannót szülővárosának múzeuma őrzik. A jászberényi ünnepségre meghívást kapott tehát a kiskunhalasi Thorma János Múzeum igazgatója, Szakál Aurél, hogy ő is tisztelegjen városa nagyrabecsült fia előtt. S nem szalasztotta el az alkalmat, hogy szóljon arról: a jászberényi Jász Múzeum és a kiskunhalasi Thorma János Múzeum egyszerre érdemelték ki 1998-ban „Az év múzeuma” megtisztelő címet és díjat. Ez is összeköti e két várost a többi, közös történelmi és kulturális érték mellett.

A kiállításban főként a nagybányai kismesterek művei szerepeltek, ezeket tudták a jászberényi műgyűjtők egykoron megvásárolni. A változatos nagybányai tájat, a természeti és városképi részleteket, a környező vidék szépségét elevenítik meg a festmények, köztük Nagy Oszkár, Mikola András, Balla Béla, Agricola Lídia, Pittner Olivér, Tóth Gyula, P. Kovács Ferenc, Husovszky János, Kiss Károly, Katz Márton, Szelek Norbert munkái. Közöttük láthattuk Lehel Mária (Hamza D. Ákos anyósa) négy leheletfinom festményét is, melyekről jó tudni, hogy jászberényiek tulajdonában van. A tárlat – bár sajnos már nem látogatható – fontos állomás. A Hamza Múzeum működése eredményeként létrejött a képzőművészet-barátok köre, mely rendszeres programokat szervez. E körből pedig egyre jobban kitapintható a műgyűjtők köre, sőt áldozatvállalásuk is, hiszen szívesen adták oda

A kiállítás katalógusának címlapja
The cover of the catalogue

kincseiket, hogy a széles közönség is megismerhessen a képzőművészetből olyan szeletet, mely egyedülálló a városban.

The Gesture of Art Collectors

A unique exhibition was realised thanks to the co-operation of art collectors in Jászberény. 59 paintings were displayed at the Hamza Museum, all of which were painted by members of the Nagybánya Art Colony. The paintings present the beauty of nature and cityscapes from the town of Nagybánya. Parallel with the exhibition opening a tablet was inaugurated, commemorating one of the founders of the colony, János Thorma.

„70 év a kamera mögött”

Ónodi Erzsébet (1900-1984) mezőtúri fényképész életmű-kiállítása a Túri Fazekas Múzeumban

Füstös Jenő

Örvendetes esemény, ha egy város agyagműves kultúrájának gondozására hivatott múzeum időnként a valóság legkülönbözőbb szeleteinek bemutatására is vállalkozik. Így került sor a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága rendezésében az Ónodi Erzsébet fotográfus tárgyi emlékeiből létrehozott kiállításra, annak okán, hogy feltáruljon egy tisztességes szakma tisztességes művelőjének életműve, az érdemes utókor értéktisztelő elismerése és a szülőváros nagyrabecsülése gyanánt. Dicséretes szándék...

A kiállítás levelezőlap nagyságú négy oldalas meghívója igen tetszetős. Szerepel rajta a rendező múzeum, a kiállítás címe, a megnyitó időpontja, a bevezetőt mondó dr. Bagdán Piroska mezőtúri polgarmester és a kitűnő megnyitóbeszédet tartó Hortiné dr. Bathó Edit jászberényi múzeumigazgató, a támogatók felsorolása, a reprodukciókat készítő Kozma Károly, a tárgyak restaurálását végző Túróczy Tiborné, végül a kiállítást rendező Gulyás Katalin és Berta Ferenc, de lemaradt a kiállítás főszereplőjének, a bemutatni kívánt életmű tulajdonosának neve, valamint mezőtúri illetősége. Igaz, hogy a meghívót díszítő fényképen alkotónk és a

Badár Balázs és lánya, Erzsébet a Badár portán. Ónodi Erzsébet felvétele, 1925 körül
Balázs Badár and his daughter Erzsébet at home
Photo by Erzsébet Ónodi, circa 1925

Goldmann-féle csodás kamerája látható, de őt már csak az idős generáció tagjai ismerhetik fel, a többi mezőtúrinak sajnos semmit sem mond a Berta Ferenc által készített felvétel. Így aztán sokan érdektelennek tartják az egyébként zömmel helyi vonatkozású relikviák megtekintését. Itt jegyzem meg, hogy a világhíres kamerát és gazdáját oly jellemzően ábrázoló fényképet sikerült úgy eldugni az előszobában, hogy azt senki sem veszi észre!

Az, hogy nem készült a kiállítást hirdető nyomtatott plakát, még magyarázható a szűkös anyagiakkal. De az már aligha, hogy nincs legalább a múzeum előtt egy, a kiállításra utaló megállító-tábla, vagy a bejárati ajtón (homlokfalon, kerítésen) akár egyetlen kézzel írott plakát sem.

A kiállítóterembe érkezőt nem fogadja a kiállítás határozott indítása. Ezért azt sem lehet tudni, hogy merre kell indulni. Balra haladva 1913-tól nagyjából időrendi sorrendben látható az életút termése és írásos dokumentumai, de így a végére maradnak a pálya első felében, 1921-től 1934-ig Roth Béla szarvasi műtermében eltöltött termékeny évek képei. Jobbra tartva viszont az elejére kerülnek a szarvasi képek, s ettől kezdve az egész kiállítás fordított időrendben látható.

Hiányoznak az életpálya és a mesterség átlomásait tartalmazó feliratok, szövegek, amelyek jelölnék a kor szelleméből, technikai fejlődéséből és az egyén felfogásának, irányultságának, életrajzi életének ötvözetéből kimutatható általános vonásokat, illetve csak az adott személyre jellemző sajátosságokat. Mindezek rámutathattak volna azon okokra, melyek révén Ónodi Erzsébet lényegileg megmaradt műtermi arcképfényképező mesternek. Kevés műtermen kívül készült felvételére is rányomja bélyegét a műtermi látásmód. A híres fazekasmesterről, Badár Balásról és Erzsébet lányáról készült kép épp úgy, mint a Vöröskeresztes Kórház személynézetéről, vagy a lakodalmas násznépről a szabadban fotografált felvétel gondosan megtervezett, beállított. Ott mozgalmasságnak, spontán élethelyzetnek nyoma sincs. Alkotójuk kitarított annál a becsületos szándéknál, hogy emberi arcokat, jegyes- és házaspárokat, gyerekeket, család-

A két hírességről készült fénykép, mely oly sokat mond kettőjük viszonyáról
The photo of the famous woman and her apparatus, which tells a lot about their relationship

dokat, barátokat, katonatársakat örökítsen meg egy olyan korban, amikor még nem volt elterjedt a fényképezőgép, a filmfelvevő, meg a videokamera. Ezért alighanem minden túri lakos megfordult nála, többen nem is egyszer! Sok ezer felvételének negatívja így lett a város XX. századi „képkinestára”, amelynek egy része a Magyar Nemzeti Múzeumban, más része a szolnoki Damjanich Múzeumban van, míg a harmadik részét Mikes Évával és férjével mentettük annak az épületnek a padlására, amelyben a Túri Fazekas Múzeum később létrejött. E kiállítás kapcsán győződtem meg arról, hogy ezek a negatívlemezek ma is ott pihennek, ahová közel 20 évvel ezelőtt elhelyeztük őket. Talán egyszer sor kerül az egyesített hagyaték feldolgozására is!

Ónodi Erzsébet korának egyik legkiválóbb retusáló mestere volt. Az e téren megnyitva-nult markáns kifejezőkészsége briliánsan olvadt egybe lírai finomságú vonalvezetésével és csetekzelésével. Mindezek együtt emelték őt a művészi retusáló rangjára. Nem véletlen, hogy 1918-ban, még segéd korában Varga Kálmán Mezőtúron, Prohászka János 1920-ban Kisvárdán, majd Roth Béla 1929-től Szarvason negatív és pozitív retusorként alkalmazta. A kiállításon mindössze két fényképének felirata utal e tevékenységére. Sajnos az ismertető szövegek hiánya a figyelemre méltó értékek felmutatásától is megfosztja a látogatót, mint ahogyan nem kap értékelést az életműről, hogy elhelyezze azt a magyar fotográfia boltozatán.

A bemutatott képek zömmel igen aprók, a legnagyobbak is csak levelezőlap méretűek.

Ezért az üvegvitrinek által létrehozott távolságból alig láthatóak a részletek. Érdemes lett volna néhány fényképet felnagyított méretben is bemutatni, ami által feltáruhatna például a retusálás, a fényhatás vagy a beállítások egyedi kivitelezése.

Hiányzik a kiállításról olyan megoldás, amely a látogatók számára bekapcsolható, működésbe hozható, kipróbálható technikai érdekesség, élményt jelentő esemény lenne. Számomra például rendkívül érdekes látnivaló volt a fából készült eredeti napfénymásoló keret, a negatív üveglemezek, valamint a pozitív képek retusálásához használt tükrös, favázás retuspuhl is. Nos, valószínűleg sok látogatónak maradandó élményt jelentett volna például valahogyan lehetővé tenni, hogy ezeket használva másolhasson egy 60-70 éves lemezről a napfény segítségével, amit aztán retusálhatna kedve szerint ott a helyszínen... Vagy más, okosabb ötlettel megvalósított egyszerű technikai kis varázslat – nagy csodaként maradna meg a kiállítás emlékeként.

Nem pontosan értem az 1938-as évjáratú két fényképezőgépet, a Rolleiflex és a Voiglander Brillant; az 1951-ben gyártott Zorkij-3; és az 1958-as kiadású FED-2 gépek jelenlétét, mert nincs feliratuk. Ha a fotográfusnők munkaeszközei voltak, akkor ezt közölni kellett volna, de ha csak „kortársakként” vannak ott, akkor fölöslegesek.

Helyet kapott a kiállított tárgyak között két festmény is: az „Oroszlánportré” és a „Kovácsműhely”, s mindkettő – felirata szerint – Roth Béla munkája. Holott azt kellett volna aláírni, hogy festménye. Amúgy is inkább, mert az Ó. E. monogrammal ellátott „Öreg cigány” című alkotás felirata is így szól: Ónodi Erzsébet munkája. Pedig a két szerzőnél egyformán alkalmazott *munkája* megjelölés nem azonos műfajt jelent, hiszen a két első mű festmény, a harmadik pedig retusált, színezett fénykép. Nem mindegy! A képfeliratok egyébként szabatosak, betűtípusuk és méretük szerint jól olvashatók. Néhol zavaró, hogy ahol az egymás alatti képek felirata a tábló aljára került, ott a képszöveg fordított sorrendben helyezkedik el.

A kiállítóterem állapota siralmas. Vizesek a falak, omlik róluk a vakolat, amit néhol takarópapír igyekszik elfedni. Ez nemcsak esztétikai hiba, hanem a kiállított tárgyakra nézve súlyos veszélyforrás is. A papíralapú alkotások össze-ráncosodnak, meggyűrődnek, gombásodnak, a fémtárgyak pedig oxidálódnak.

Külön kell szólni az A/5-ös méretben készült 16 oldalas kiállításvezető füzetéről, amely Berta Ferenc munkája. Ennek borítólapján is megleghatnán ott díszlik a már megdicséret szep fo-

tó, felette a kiállítás címe, és alatta a meghívóról lemaradt közlés: „Ónodi Erzsébet fényképezés, Mezőtúr (1900-1985)” A javító szándék azonban hibát eredményezett, hiszen a füzet

Soós András juhász, Mezőtúr Ónodi Erzsébet felvétele, 1925. Shepherd András Juhász, Mezőtúr Photo by Erzsébet Ónodi, 1925

első oldalának első bekezdése szerint az elhalálozás időpontja 1984. augusztus 11. Ehhez hasonló pontatlanság többször is előfordul a szövegben, s ezek bizony rontják annak hitellességét. A kiadvány lényegileg az életmű-tulajdonos önéletrajzára épül és csak a szükséges helyen kerül betoldásra a szerző egy-egy rövid közlése, az életpálya néhány fontosabb írásos dokumentuma. Az önéletrajzról csak annyit, hogy az alapját képezhette volna az ismertető szövegekben mind a személyes életút, mind a szakmai életpálya állomásainak felvázolására.

A füzetben végigvonul a szerzőnek Ónodi Erzsébet iránti megbecsülése és tevékenységének tisztelete. Mindezek ellenére az önéletrajzi szövegben néhol a „fésületlenség” jelei mutatkoznak. Ezek egy része abból adódik, hogy az életrajz bizonyára hangszalagra rögzített, és az élőbeszéd olykor óhatatlanul tartalmaz fölösleges, kihagyni szükséges szavakat, mondatokat, téves megjelöléseket, helytelen szóhasználatot, a múltkorony emlékezetre utaló pontatlansá-

got. Különösen így van ez, ha az illető idős korában beszél az életéről... Így maradhatott az önéletrajzi szövegben az „izé” töltelékszó: meg hogy 1916-ban a kisvárdai havi fizetés 200 pengő volt, holott a közölt munkakönyvi bejegyzés szerint csak 150, és természetesen korona; valamint az is, hogy egyszer Srteliski a pesti fotográfus neve, később Streliski. Pontatlan az a közlése is, hogy: „1912-ben volt egy házunk, ebben volt a Rákóczi kávéház... s az első műtermet itt béreltem, ennek a háznak az udvarán”. Saját házuk udvarán bérelt műtermet? A közölt bérleti szerződésből kiderül, hogy ez a ház más tulajdona volt, ezért helyesen azt kellett volna tartalmaznia önéletrajzában, hogy: „1912-ben volt egy ház... s az első műtermet itt béreltem”. Később azt mondja, hogy vett egy házat a Rákóczi út 18. szám alatt. A szintén közölt építési engedélyen viszont Rákóczi út 14. szerepel. S még egy észrevétel: a szöveg önéletrajzi befejező mondata után kissé lentebb áll ez a dátum: 2001. február 10. Ugyanolyan betűvel szedve, mint az önéletrajzi szöveg. Egy pillanatra meghökken az olvasó, mert ez az időpont így az önéletrajz dátumának látszik, pedig természetesen nem lehet az... majd rájön, hogy ez a kiállításvezető elkészültének időpontja, csak hiányzik mellőle a szerző neve.

Mindezek mellett a kiállítás látogatói sok kedves baráti arcot, rég "element" ismerőst, hajdani szerelmet láthatnak újra akkori fiatalon, tüzes szemekkel, ábrándos tekintettel, amit meghitt ajándékként vihetnek magukkal haza.

Összességében jó kezdeményezés volt a kiállítás felidézni Ónodi Erzsébet érdemes munkásságát. Legfeljebb a teljes hagyaték majdani elemző-értékelő feltárásával és igényes kiállításának megrendezésével lehet csak megállapítani, hogy a mostani bemutatás annak előfutára volt.

“70 Years Behind the Camera”

A unique exhibition was opened at the Türi Fazekas Museum presenting the life and activity of photographer Erzsébet Ónodi. She was born in Mezőtúr in 1900 and became one of the best retouchers and photographers of her age. She worked in Mezőtúr, in Kisvárd and in Szarvas and recorded the everyday life of her home town and its vicinity for many decades. Although one can find mistakes in the exhibition (e.g. the size of some of the photographs displayed are too small, some objects have no inscriptions, the brochure on the exhibition contains some inaccurate information), the initiation must be appreciated, since Erzsébet Ónodi's oeuvre is worth presenting to those interested in the history of photography.

Krakkói Charta 2000

Fejérdy Tamás

Kulturális örökség, mint a civilizáció fejlődésének alapja címmel megtartott nemzetközi örökségvédelmi konferenciára – közel hároméves előkészítő munka után – 2000. október 23-26. között Krakkóban került sor. A város 2000-ben egyike volt a kiválasztott kilenc Európai Kulturális Fővárosnak, egyben az 1965-ben megalapított ICOMOS létrehozásának helyszíne.

A konferencia kezdeményezői és előkészítői elsősorban építészeti, illetve műemlékvédelmi területtel foglalkozó egyetemi fakultások, a krakkói, a velencei, római, a budapesti építészkarok vezető szerepével. Az előkészítő munka kilenc szakmai albizottságban folyt, célul kitűzve a Velencei Charta 1964. évi megalkotása óta eltelt időszak és változások elemzését, az azóta megjelent új kihívásokra adandó válasz – esetleg újabb charta formájában történő – megfogalmazását.

Az előkészítésbe, majd a konferencia munkájába az ICOMOS is bekapcsolódott, elsősorban a nemzetközi vezetése (elnök, főtitkár), illetve a nemzetközi tudományos szakbizottságai révén. Magyarországot az előkészítés időszakában az Andrej Kadluczka (Krakkó) vezette tudományos szervező bizottság egyik alelnökéként dr. Zádor Mihály (egyben a technikai-technológiai kérdésekkel foglalkozó albizottság elnöke), illetve a történeti településekkel foglalkozó albizottság elnökéként e sorok szerzője képviselte (részvételüket a konferencia szervezői finanszírozták). 2000 májusában mindkét magyar elnök vezette bizottság nemzetközi „work shop”-ot tartott Budapesten, a konferencia majdani záródokumentuma előkészítése céljából.

Magán a konferencián a fent említett két személy mellett rész vett még G. Lászy Judit művészettörténész (az OMVH és az ÁMRK képviselőjében), továbbá Nagy Gergely építész, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának főtitkára. A konferencia a nyitóülésen meghallgatta a munkacsoportok vezetőinek referátumát, majd négy szekcióban folytatta munkáját:

- Az örökségvédelem új filozófiája;
- Az építészeti, városépítészeti örökség és a kortárs fejlesztés kapcsolata;
- Az örökség, mint a kulturális ökoszisztéma része;
- Új technikák és technológiák az örökségvédelemben.

Mindeközben a záródokumentumot szerkesztő (kissé bizonytalan, illetve változó összetételű, de annál lelkesebb) bizottság folytatta a szövegtervezet szerkesztésének munkáját, nem egészen szenvedélymentes viták közepette.

A wieliczki világörökség sóbánya esti meglátogatását követő zárónap délelőttjét a konferencia résztvevőinek többsége igen érdekes krakkói helyszínlátogatásokkal töltötte, míg a „szövegezők” – harcolva az egyre gyorsabban fogyó idővel – az egyre határozottabban Chartának szánt dokumentum szövegét igyekeztek mindenki számára elfogadható, tehát ünnepélyes aláírási ceremónián ismertethető formába önteni. A konferencia végül is, az eredeti elképzelésekhez visszakanyarodva, a *Krakkói Charta 2000* elnevezésű dokumentumot az ünnepélyes záró-plenáris ülésen elfogadta – ugyanott, ahol 35 éve az ICOMOS szervezetét megalapították: a krakkói Wawelben (a végleges-hiteles szöveg angol nyelvű változata november 8-ára készült el, és küldték meg a résztvevőknek).

Érdemes magáról a Chartáról is rövid ismertetést adni, bízva abban, hogy a teljes szöveg hiteles magyar változata is nemsokára minden érdeklődő számára hozzáférhetővé válik. A Charta – megalkotásának folyamata miatt, amely nem illeszkedik az ICOMOS (mint „illetékes” nemzetközi szakmai civil szervezet) chartaelkészítési és elfogadási rendjéhez – nem sorolható be, legalábbis egyelőre nem, az ICOMOS-nak az UNESCO által is elfogadott nemzetközi doktrinális szövegei sorába. Ez, valamint az a tény, hogy előkészítése, kidolgozása és elfogadása – minden erőfeszítés ellenére – nagyrészt európai keretek között maradt, a most elfogadott charta európai-regionális jelentőségét támasztják alá (kissé hasonlóan, az úgynevezett Burra Chartához, amelyet az ausztráliai „közeg” számára fogalmaztak meg, és használnak az ottani szakemberek).

A *Krakkói Charta 2000* nemcsak preambulumban utal arra, hogy a Velencei Charta szellemiségében jött létre, de sok tekintetben szerkezetében is és tartalmában is hasonló ahhoz. Ugyanakkor számos vonatkozásban mást, vagy mást is tartalmaz, mintegy kiegészítve az egykori dokumentumot a mai elvárásokra reagálva. Bár alcímében „Az épített környezet védelmének és restaurálásának alapelvei”-ként határozza meg saját tartalmát, a továbbiakban a szöveg az 1972. évi UNESCO- egyezményben meghatározottak szerinti „kulturális örök-

ség”-gel foglalkozik, azaz a tárgyiasult (ingó és a hozzá tartozó ingatlan) kulturális örökséggel igen, az úgynevezett intellektuális kulturális örökséggel viszont nem. Ennek ellenére igen hangsúlyosan jelenik meg benne a tárgyául szolgáló, tehát valamilyen formában materializálódott örökséghez kapcsolódó szellemi, azaz immateriális (intangibile) dimenzió fontossága.

A közösségek identitásának a kulturális örökségükkel való összefüggése, s ezért a közösségnek az örökségével kapcsolatos „jogai” éppúgy helyet kapnak a szövegben, mint az örökségvédelem és fejlődés-fejlesztés harmóniájának szükségessége, fel- és elismerve azt, hogy ehhez meg kell engedni a változásokat - de közben is kell tartani azokat. Erős hangsúlyt kap e „menedzselési” folyamat tudatos tervezettségének, kötelező interdiszciplinaritásának és a résztvevők magas fokú képzettségének parancsoló szükségessége is.

Az összesen 14 pontból álló szöveget – a bevezetést nem számítva – öt alcím tagolja részekre.

Célok és módszerek: a megóvás (conservation); a karbantartás és felújítás; a terven alapuló restaurálás és a rekonstrukció kérdése szerepel a címszó alatt. Ez utóbbit különböző lehetséges „alesetel” szerint tárgyalja, amelyek között – mint kivételes – szerepel a teljes rekonstrukció megengedhetőségének a lehetősége is: „Háborús cselekmény vagy természeti katasztrófa által elpusztított egész épület rekonstrukciója csak akkor fogadható el, ha azt a közösség egészének identitásához kötődő, kivételes társadalmi vagy kulturális indokok támasztják alá”.

Az épített örökség különböző csoportjai: régészeti örökség; történeti épületek és műemlékek, építészeti díszítés, szobrászati és egyéb művészeti elemek; történeti városok és falvak; történeti tájak (landscapes), kezelése módjának, illetve a technikai-technológiai eljárások alkalmazásának elvei szerepelnek ebben a részben.

A *menedzsmenetről* szóló két bekezdés a változások menedzselését: a megelőzés-felkészülés fontosságát, az integrált védelmi szemléletet, a fenntartható fejlődés figyelembe vételét (beleértve a turizmusnak az előnyei mellett fellépő veszélyeztető szerepét is) tárgyalja, hangsúlyozva a kommunikáció és a széles körű közösségi részvétel fontosságát.

A *Képzés és oktatás:* a minden szinten megfelelően képzett szakemberekről, a *Jogi*

szabályozás a jogi és adminisztratív eszközökről szól.

E három utolsó fejezet a Velencei Chartában foglaltakhoz képest gyakorlatilag teljes egészében új. Azt is mondhatjuk, hogy itt nem annyira műemlékek restaurálásának, hanem a műemlék-politika és menedzsment chartájának fejezeteiről/pontjairól van szó.

A Charta fentiekben vázlatosan ismertett szövegéhez csatolt „Függelék” definíciókat tartalmaz, mégpedig abban a vonatkozásban, ahogyan az egyes fogalmakat a charta előkészítésének folyamatában a szövegezők használni szándékozták. (Mivel ez erősen vitatott maradt a lezárás pillanatáig is, nem tekinthető a charta részének, csupán kapcsolódó kiegészítésnek).

Azt, hogy a Krakkói Charta 2000 milyen szerepet játszik az elkövetkező időszakban, ma még nagyon nehéz megjósolni. A választ természetesen az idő fogja megadni. Ami viszont biztos: ahhoz, hogy bármilyen hatást kifejtessen, először ismertté kell válnia.

The Cracovian Charta 2000

An international conference was held in Cracow, Poland in October 2000 on the question of cultural heritage as the foundation of the development of civilization. The conference was organised mostly by faculties dealing with monument protection in order to analyse the changes since 1964, the birth of the Venice Charta and also to find answers to new challenges.

ICOMOS was involved in the preparation and discussions of the conference. After the opening session participants continued work in four discussion groups about the theoretical and practical sides of heritage protection. As a result of debates the Cracovian Charta 2000 was accepted at the closing session. Its topic and importance are mostly regional, remaining within the borders of Europe. In structure, content and mentality the Charta is quite similar to the Venice Charta. It deals with material cultural heritage excluding the intellectual part, although it emphasises the importance of intangible dimensions connected to the material side. The main chapters of the document deal with the objectives and methods of monument protection, the different categories of heritage, questions of management and education, and legal regulations. The role of the Charta is difficult to predict but first of all its contents have to become known for everybody concerned.

Magyarok Bécsben

Baják László

A bécsi magyar jelenlét nem új és talán nem is különös dolog. Bécs (Vindobona) Pannóniához tartozik. A középkori Bécsnek már az első említése is magyar vonatkozású. Egy magyar kalandozó csapat járt erre 881-ben. A honfoglalás után Bécs közel egy évszázadig magyar területnek számított, amit tárgyi bizonyítékok is alátámasztanak. Nemrég, mélyen a Stephansdom alatt, előkerült a gypűvédő magyar íjászok temetője. Idővel a magyar településből bajor határváros, majd 1156-ban az osztrák hercegség székhelye lett. A XIII. században hirtelen felívelt a Habsburg család pályája is. IV. Kun László persze nem sejtette, hogy a morvamezei győzelme később közel 400 évre meghatározza majd Magyarország történetét. Habsburg Albert magyar királysága és Hunyadi Mátyás bécsi regnálása még rövid epizód maradt, de 1526 után, egy házassági szerződés nyomán már jórészt Bécsből és a Habsburgok irányították az ország életét. Különös, hogy a Habsburgok magyarországi uralmát a magyar történelem két katasztrófája zárja szomorú keretbe. Moháccsal kezdődött és Trianonnal végződött. Igaz, a dinasztia lényegében egyikről sem tehet.

Most a keresztény magyar királyság megalapításának ezredik évfordulóján, kevéssel az osztrák bevásárlóközpontokat érintő utolsó magyar inváziók után, számos magyar és osztrák intézmény, köztük a Magyar Nemzeti Múzeum közreműködésével készült kiállítás-sorozat ismét a közös múlt emlékeit idézte Bécsben. Az 1918-ban kényszerűen

Johan Nel: Germánia a törökök által meggyötört Magyarország segítségére siet, 1582. Fámetszet
Johan Nel: Germany flies to the assistance of Hungary tormented by the Turks, 1582. Wood engraving

megszakadt sorsközösség felemlítésére már csak azért is szükség van, mivel Magyarország csatlakozni szeretne Európa elitklubjához, az Európai Unióhoz. Az osztrák Nemzeti Könyvtárban rendezett „Császár és király” (III. 19 – V. 1.) című kiállítás szerencsés módon úgy mutatta be a magyar történelem újabb évszázadait, hogy közben támaszkodott a bécsiek leküzdhetetlen Habsburg nosztalgijára. Az Újváry Gábor és Fa-

zekas István által rendezett kiállítás nagy értékű és fontosságú tárgyak és dokumentumok jól csoportosított seregszemléje. A kiállításához szép katalógus is készült, így csak jelzésként említek néhány emléket: Mátyás Corvináját, Ajtői Albrecht (Dürer) által tervezett magyar tárcsapajzsot, Oláh Miklós különleges miniatúrákkal díszített címereslevelét, vagy a Szent István Rend ornátusát. A kiállítás nem volt kicsi, de a közös múlt

Az országgyűlés épülete Pozsonyban. Litográfia a XIX. század első feléből
The building of the parliament in Pozsony.
Lithography from the early 19th century
 Fotók - Photos: Képesy Bence

gazdagságához képest mégis annak tűnhetett. A tárgyak bemutatása igényes, de Európa egyik legszebb könyvtártermének bámulatos architektúrája mégis gyakran elvonta a figyelmet.

Az osztrák Állami Levéltár kiállítása jóval szűkebb, de annál fontosabb témát dolgozott fel „Együtt az oszmánok ellen” (III. 14 – V. 31.) címmel. A bécsi archívumok magyar vonatkozású anyaga úgy tűnik, kimeríthetetlen. A magyarországi végvári rendszer kiépítését és működtetését alig-alig ismert és meglehetősen érdekes dokumentumok kis gyűjteménye mutatta be, bár sokuk értéke Pálffy Géza szakértő kalauzolása nélkül bizony homályban maradt volna. A jórészt német és latin nyelvű levéltári dokumentumok bizony hálátlan tárgyai a muzeológiának. Pálffy álláspontját nemrég még bizonyosan labancnak minősítették volna, de mára talán világossá válhatott, hogy a XVI-XVII. századi Magyarország nagymértékben rá volt szorítva a Habsburg Birodalomra, illetve a birodalom által mozgósítható pénzügyi és katonai erőforrásokra. Ugyanakkor persze a Habsburgoknak is szükségük volt a magyar ütköző övezetre, amely még Ausztria határai előtt megállította, vagy legalábbis lefékezte a török támadásait. A Habsburg uralom tehát konfliktusos, de mégis szükségszerű volt. Nyugodtan elfelejthetjük a régi kurucos beidegződést, amely a XVII. században a Habsburg-ellenes függetlenségi (szabadság) harcok sorozatát vélte felfedezni. A valóságban a kor háborúi legfeljebb a protestáns és rendi jogokért folytak. A magyar politikusok jó része pedig (pl. Zrínyi Miklós) azt tekintet-

te fő céljának, hogy kiprovokálja a bécsi udvar török-ellenes felszabadító háborúját.

A Collegium Hungaricum nemrég felújított furcsa épületében – egy jellegtelen bécsi bérház konstruktivista fémdekorációval – két egymást követő kiállítást is említhetünk. Előbb a Pozsonyból érkezett – és ez különösen öröndetes – „Magyar királykoronázások Pozsonyban”, majd a „Bécs és a magyar értelmiség” (IV. 10 – V. 11.) című tárlat volt látható. Az utóbbi a „bécsi magyarok” portréit, illetve az itteni magyar intézmények ábrázolásait sorakoztatta fel. A kiállítás a helyszínhez hasonlóan visszafogott és szerény volt. Nem sajnálhatjuk eléggé a bécsi magyar testőrség barokk palotáját, a régi Collegium Hungaricum épületét, amelyet az 1960-as évek elején kőtyavetyéltek el. Az árából vagy annak nagyobb részéből állítólag a bécsi elvtársakat támogatták.

Végül, a történeti időt tekintve, utoljára kell említeni a Hadtörténeti Múzeum „Vasfüggöny” (IV. 25 – VII. 29.) című kiállítását. A kiállításon az Arzenál pompás lépcsősorát otromba építmény osztotta ketté, a „berlini fallá” átszított „vasfüggöny”. A fal egyik oldalának fülkéiben a szocialista rendszer foglyaként élő Magyarország, a másik oldalán pedig az osztrák, az 1955 óta „szabad világ”, valamint az 1956-os magyar menekültek tárgyi emlékei kaptak helyet. A lépcső tetejét ismerkedhettünk meg a határzár rafinált

műszaki berendezéseivel, a szó szoros értelmében magas polcra állított, szomorúan sovány határórzó farkaskutyával, majd végül a világpolitikai földindulást okozó magyar határnyitási dokumentumaival. A remek installációs ötlet szinte bárhol megállta volna a helyét, csak itt a barokkos oszlopok és a historizáló festmények között állt nagyon idegenül. Ahogy a Pannóniát ketté vágó vasfüggöny állt egykor. Csalódás persze nem érhetette a magyar látogatót, mert bármerre indult is el, a múzeum félhomályos termeiben magyar vonatkozású emlékek sorát találta.

Hungarians in Vienna

The presence of Hungarians in Vienna goes back to centuries. The first mentioning of Vienna in the Middle Ages is connected to Hungarians. In 881 a Hungarian group of warriors appeared in the town. Vienna belonged to the Hungarian territory for two centuries after the Hungarians conquered the Carpathian Basin in 895-896. After 1526 Hungary was ruled from Vienna by the Habsburgs, and the Austrian-Hungarian partnership lasted till the end of the First World War. The memories of the common past was presented in a series of exhibitions in 2001. The exhibition "Kaiser und König", which was opened at the Austrian National Library, presented the last few centuries of Hungarian history. At the Austrian National Archive the exhibition "Together against the Ottoman" presented the Habsburg and Hungarian efforts during the wars against the Turkish Empire. Two exhibitions ("Hungarian Coronations in Pozsony", "Vienna and the Hungarian Intelligentsia") at the Collegium Hungaricum and another disposition at the War Museum ("Iron Curtain") proved the importance of the long lasting effects and fruits of "living together".

Könyv- és folyóiratszemle

Népszerűsítő könyv a Természettudományi Múzeumról

Szél Győző

Tartalmában igényes, ugyanakkor gazdagon illusztrált munkát tarthat a kezében az olvasó, ha szemügyre veszi a közel 200 éves múltra visszatekintő intézményről, a Magyar Természettudományi Múzeumról szóló kiadványt. Megtudhatja belőle többek között, hogy a nagyközönség elől kissé elrejtőzött múzeum kiknek adott otthont a múltban, és mely tevékenységek folynak a láthatatlan színpalak mögött ma. Milyen kincseket őriznek benne, hogyan indult fejlődésnek a XIX. század elején, és mekkora tragédia érte az 1956-os tűzvész alkalmával.

Bátran kijelenthetjük, hogy manapság a természettudományos kultúra hazánkban is kezd felértékelődni, amelynek egyik látványos és örvendetes „línete” az egyre-másra megjelenő zoológia-, botanika-, ásványtan- és kémiai könyvek. (E könyvek olykor elképesztően magas ára és változó színvonala már kevésbé mondható szerencsésnek.) A reáltudományok iránti kereslet növekedésében persze nagy szerepe van az ismeretterjesztő televíziós csatornák gazdag műsorkínálatának is.

A Magyar Természettudományi Múzeum immár öt éve, 1996-ban átadott új és önálló kiállítási épületében, a Lovardában látható kiállítás sikeres, és sok látogatót vonz. A múzeumot látogató vendégek közül többekben merül fel a jogos igény: szeretnének minél többet tudni a bemutatott tárgyak gyűjtőjéről, a történeti vonatkozásokról és általában a háttérben meghúzódó kutatók munkájáról. Nos, bár átfogó ismertető a MTM összes táráról nem jelent meg, az érdeklődő sok információt találhatott a Magyar Múzeumok 1996/4. számában. Az Ásványtár története 1994-ben megjelent a *Földünk hazai kincsesházai* című könyvben Kecskeméti Tibor és Papp Gábor szerkesztésében, 1995-ben adta ki a múzeum a *125 éves a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára* c. munkát.

A címben jelölt 131 oldal terjedelmű kiadvány szó szerint keresztmetszetet ad a tudományos intézményről. Noha a szerzők a terjedelem szabta korlátok miatt nem törekedhettek teljességre, az olvasó mégis mélységben pillanthat bele egy nagy múltú és nevezetes személyiségekből álló tudós gárda történetébe. A könyv szerkesztésének sajátosságai, hogy a múlt és a jelen szervesen ötvöződik, nem érzünk ürt a tegnapi és a ma között. A múzeum munkatársait két évszáz-

ada is éppúgy a gyűjtés, az új felkutatásának vágya hajtotta hazai és külföldi tájakra, mint most, a harmadik évezredben. Nem vitathatjuk, hogy Frivaldszky Imre ugyanazt kereste a Balkán-félszigeten, mint Bíró Lajos Új-Guineában, vagy mint Kaszab Zoltán Mongóliában: a tudomány előtt még ismeretlen, leírásra váró állatfajokat.

A könyv első felében megismerkedhetünk a múzeum feladataival, szerepével a tudományban és a kultúrában. Kibontakozik előtűnik története, majd az egyes táruk, illetve gyűjtemények következnek. Először az Ásvány- és Kőzettár, amelynek fénykora Krenner József tárvezetőségének 50 esztendőit átívelő időszakára esik. A szép ásványképeket lapozgatva bizony kedvünk támad, hogy felkeressük a múzeumot. A következő a Föld- és Óslénytár. E tár fejlődését is nagymértékben előmozdította a legendás mecénás, Semsey Andor bőkezűsége. A Növénytár nevezetességei közül kiemelkedő Kosuth Lajos herbáriuma és Csapody Vera felbecsülhetetlen értékű, szám szerint 11 500 színes akvarellje. Az Állattár ad otthont a legnagyobb gyűjteménynek, az itt őrzött példányok száma eléri a 8 milliót. Az állattár olyan kiváló kutatókkal büszkélkedhet, mint Herman Ottó vagy Csiki Ernő. Az Embertani Tár gyűjteményei rejtik többek között az ember elődeinek Magyarország területéről származó fosztilis leleteit, az újkori múmiák gyűjteményét, no meg az arckonstruktókat, amelyek szinte testközelbe hozzák rég letűnt elődeinket. Utoljára bepillantást nyer-

hetünk a 330 ezer leltári egységet tartalmazó könyvtárba.

A könyv második részében a régmúlt expedíciók leghíresebbjei elevenednek meg, majd a múzeum jelenleg is folyó tudományos kutatásaiba kapunk betekintést dióhéjban, és felvillannak a múzeum önálló kiadványai. A könyv talán legizgalmasabb fejezete a „Nevezetes munkatársak, híres esetek” címet viseli. Az első igazgatótól, az orvosból lett természettudóstól, Frivaldszky Imrétől egészen Kaszab Zoltánig jutunk el – a két nagy tudós születése között több mint egy évszázad telt el. Megismerhetjük a tudomány híres mecénásait, akik közül a legismertebb Semsey Andor volt. Ezután a „gyöngyszemek” következnek, vagyis a múzeum legbecesebb, féltve őrzött tárgyai. Hatalmas méretű füstkvarckristály Svájcból („Nagyapó”), pazar meteorit Szlovákiából, óriási futrinka a Kaukázusból, nyellesszemű légy Magyarországról, hogy csak néhányat emeljünk ki a gazdag kínálatból. A könyvet a régi kiállítások ismertetése, majd a múzeum jövőjének felvázolása zárja. Megtudhatjuk, hogy a Pollack Mihály tervezte Ludovicum és az Orczykert hogyan szolgálja majd az idetelepülő múzeumi tárakat.

Meggyőződésünk, hogy a tavalyi év végén megjelent könyv hiánypótló jellegén túlmenően sokunknak fog gyönyörűségére és épülésére szolgálni.

(Magyar Természettudományi Múzeum, Szerkesztette: Matskási István, Budapest, 2000., 131 p.)

Múzeum és marketing

Holló Szilvia Andrea

„Ugye nem tévedek akkor, amikor azt állítom, ritkán fordul elő, hogy a muzeológus gazdaság-marketing könyveket forgasson ráérő idejében?”

N. Jankovits Györgyi idézett mondatára minden bizonytalansággal igenlő a válasz. Sőt sokan abban is kételkednek, hogy valaha is sikerrel találkozhat ez a két, egymástól oly távol eső szakterület: a muzeológia és a marketing. Ha azonban azt akarjuk, hogy múzeumunk ne poros, unalmas intézmény legyen, hanem olyan hely, ahová minél több látogató tér be, méghozzá nem csak egyszer (először és utoljára) – és ha nem mellékes a bevétel gyarapodása sem – nos, akkor mielőbbi szemléltetváltásra van szükség. Ehhez nyújthat segítséget ez a 2001 júniusában megjelent könyv.

A szerző, aki a Győr-Moson-Sopron megyei Xántus János Múzeum köznevelődési munkatársa, természetesen nem kínálhat egyetlen, általánosan alkalmazható, kizárólagos megoldást a „hogyanra” (mindenki maga kell, hogy megtalálja a számára legkedvezőbbet), ellenben ráirányítja a figyelmet a problémákra, és egyszerűen megvalósítható módszereket javasol a kezdetektől – a piac, vagyis a közönség igényeinek megismerésétől – a marketing terv kidolgozásáig.

A könyv abból az egyszerű tényből indul ki, hogy a látogatót nem érdeklik napi gondjaink, csak a „szolgáltatások”, vagyis a kiállítások, a kulturális programok; azt várja el, hogy a múzeum a modern világ igényeihez alkalmazkodjon, vonzó képet mutasson, sok és érdekes információt juttasson el hozzá, lehetőleg időben. S ez azért is fontos szempont, mert a fenntartók is szinte egyedül a látogatók számával és a bevétellel mérik, értéklik munkánkat. Adott tehát az egyik megvalósítandó cél: a látogatók számának és a bevételnek növelése.

A marketing azonban olyan önálló szakterület, melynek művelői a gazdasági élet jól megfizetett munkatársai, azaz egy múzeum, főleg kisebb gyűjtemény tőlük anyagi okokból nem tud segítséget kérni. (Arról nem is szólva, hogy a gazdasági szakemberek általában különös dolgokat képzelnek munkánkról, vagy olyasmit javasolnak, ami idegen a múzeum értékmentő jellegétől.) A muzeológusokat egyetemi éveik alatt marketing-terv készítésére nem oktatják, és a tudományos munka, a kiállításrendezés mellett még ezt is felvállalni, minden előképzettség nél-

kül – szinte lehetetlen feladat. Szerencsés a helyzet akkor, ha a múzeumban dolgozik legalább egy-két köznevelődés-szervező, népművelő, azonban a magyar múzeumi hálózatban (az angol példával ellentétben) számuk jelenleg kevés, állásuk könnyen megszüntethető.

N. Jankovits Györgyi múzeumi szakemberként megtapasztalta, hogy napjainkban a kutatómunka, a kiállításrendezés, a közönségkapcsolati tevékenység és a gazdasági tényezők összehangolása még nem tekinthető általános gyakorlatnak (pedig ez a jövő útja!), de azt is tudja, hogy a muzeológus is akkor érzi jól magát, ha sikeres, erkölcsileg és anyagiilag megbecsült, támogatott, jelentős bevételre szert tevő munkahelyen dolgozhat. Ezért viszont mindannyiunknak tenni kell!

A szerző abban próbál segíteni, hogy a muzeológusok saját maguk, külső-belső segítség híján is képesek legyenek a múzeumi marketingtervet elkészíteni, ezért foglalta össze gondolatait és adta ki könyv formájában (a terjedelem nem egészen száz oldal, az egyébként közérthetően megfogalmazott szöveget számtalan magyarázó ábra egészíti ki, így a kötet könnyen áttekinthető). N. Jankovits Györgyi könyvének első harmadában a marketing alapfogalmait tisztázza, majd a marketing folyamat három állomását elemzi múzeumi körülmények közé helyezve (sajnos, valószínűleg terjedelmi okokból, kevés példát közöl, pedig maga is készített látogatói vizsgálatot, s felhasználta mások, pl. a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum felmérései eredményeit).

Mindannyiunk számára ismerős gondokat ír le: „a jó bornak is kell a cégér”, tartja a mondás, de valljuk be, olykor még a rossz programokat is el lehet adni kellő reklámmal, ha ellenben jó a kínált „termék”, akkor (ahogy azt a könyv 68. oldalán olvashatjuk), nem ritkán a konkurencia is felfigyel rá, és hasonlóval próbálkozik. (Nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy napjainkban az egyes kulturális intézmények kínálata egyre jobban közelít egymáshoz: pl. hangverse-

N. JANKOVITS GYÖRGYI:

Múzeum és Marketing

nyek, gyerekrendezvények, kirakodó vásárok múzeumokban és művelődési házakban egyaránt vannak). Ám a jónak ígérkező programot is elronthatja, ha a portás goromba, ha a telefonközpontos felvilágosítás helyett elutasít, ha a teremőr kínosan túlbuzgó, ha a W.C. leromlott állapotú, ha kevés és elavult az információ, ha emléke még egy képeslap sem vásárolható, ha nagyobb kiállítás megtekintése közben sehol sem lehet megpihenni, ha nem kapható egy pohár víz sem. Akkor hiába a tartalmas kiállítás, az igényes kiadvány, a látogató a vendégkönyvet panaszkönyvnek tekinti, és nem szívesen tér vissza a múzeumba.

A szerző a kötet végén összegez gondolatait, rámutatva két nagyon fontos kérdésre: először is mi, múzeumi alkalmazottak vagyunk felelősek önálló arculatunk megtervezéséért, másodsor az elavult szervezeti keretek fessegetésével talán felhívhatjuk a figyelmet arra, hogy a múzeum nem valami idejétmúlt, megszüntetendő, lassú elhalásra ítélt intézmény, hanem megújulni képes, színvonalas szórakozási forma.

(N. Jankovits Györgyi: *Múzeum és marketing*. Győr, 2001. 101 p. – A könyv a Barkóczi Alapítvány támogatásával jelent meg. Korlátozott példányszámban, 400.-Ft-os áron kapható. Megrendelhető az alábbi címen: GRAFFITI Bt. 9028 Győr, Soproni út 53.)

Wellmann Nóra

A német múzeumi folyóirat 2000. évi számait szinte kivétel nélkül egy-két téma köré csoportosította. A cikkek többsége az internettel, a multimédiával, a számítógép múzeumi alkalmazásával, a hatalmas bevásárlóközpontokban vagy azok mellett létrehozott tudományos élményparkokkal, science centerekkel, a soha nem látott méretű turizmus és a múzeumi marketing viszonyával foglalkozik. Természetesen „hagyományosabb” múzeumi témák is helyet kapnak, mint pl. az állagvédelem, a restaurálás, a kiállítástechnika aktuális kérdései, a múzeumpedagógia útkeresései, a múzeumok szerepének új meghatározására tett kísérletek. Visszaszorulóban vannak a gyűjteményeket, kiállításokat bemutató írások (kivételek a tematikus Bécs-szám), s ezeknél is erősödni látszik a kritikai hangvétel. Meglehető vitát váltott ki a tervezett (és részben már bevezetett) német helyesírási reformmal foglalkozó összeállítás, melynek végkicsengése azonban eléggé egyöntetű: a múzeumi szakemberek (is) elstetettnek, átgondolatlanok, a múzeumi feldolgozó munkát hátráltatónak tartják a reformot. Rendszeresen hírt ad a könyvújdonságokról, múzeumi kiadványokról, és a „Museen aktuell 2001” címmel 2000 végére tervezett, kétkötetes németországi múzeumi kalauzsról, mely a közel 7000 németországi múzeum és gyűjtemény legfrissebb adatait dolgozza fel, folyamatosan aktualizált internet-változattal. A kötetben egy bizonyos alapinformáció erejéig ingyen szerepelhetnek a múzeumok, csak a kiegészítő szövegekért, képekért, hirdetésekért kell fizetni.

Most lássunk közelebbről néhány érdekesebb összeállítást.

Számunkra – szomszédként, turistaként egyaránt – talán legérdekesebb az áprilisi számban olvasható Bécs-összeállítás, mely számos hasznos információval szolgál (többek között komplett kiállítási naptárral, mely feltünteti a múzeumok címét, megközelítheetőségét, nyitvatartását, belépődíjait, újdonságait). A kedvesinálónak szánt füzet bemutat néhány szinte ismeretlen bécsi gyűjteményt is, mint pl. a Mariahilferstraßen látogatható udvari bútorraktár (Hofmobiliendepot), ahol a császári lakáskultúra emlékei mellett időszakos kiállítás mutatja be a bécsi szecesszió mestereinek (Adolf Loos, E. A. Plischke) bútorművészetét. A bécsi múzeumi élet újdonságairól hírt adó cikk szerzője kriti-

kus hangot üt meg nemcsak az épülőfélben lévő Museumsquartierrel (hírt adtunk róla a Magyar Múzeumok 2000/1. számában), de a felújított Technisches Museummal kapcsolatban is, dicséri viszont a teljesen átendezett Museum für Allgemeine Kunst egyedülálló kísérletét: a kiállítás egyes tematikus részeit muzeológusokból, osztrák és külföldi művészekből álló csapatok rendezték be, merőben szokatlan formában. Pozitív példaként említi még az újjáalakított Volkshausmuseumot és a Jüdisches Museumnak a hagyományos elképzelésekkel radikálisan szakító kiállítását, melyben egyetlen eredeti tárgy, vitrin sincs: a látogató mozgásával párhuzamosan fel- és eltűnő 21 hologram idéz fel tárgyakat, jelenségeket a bécsi zsidóság életéből. Rendkívül vonzóan mutatja be a megújult Naturhistorisches Museum újdonságait, többek között a tetőn elhelyezett napkollektort, a Verne stílusában berendezett Nautilus-kávézót az intézmény igazgatója, aki azonban azt sem hallgatja el, hogy csak 1998-ban (!) vezették be mindenütt a villanyvilágítást az épületben, valamint beszámol arról, hogy milyen csalafinta módon tudott a múzeum hozzájutni egy olyan biztonságtechnikailag megfelelő vitrinhez, amiben (most első ízben) kiállíthaták a willendorfi Vénuszt. Végezetül a legújabb múzeumi botrány: egy revízió során kiderült, hogy az Österreichische Galerie Belvedere gyűjteményéből mintegy 3000 (!) műtárgy hiányzik, melyeket állítólag éveken ezelőtt az Albertina grafikai gyűjteménynek adtak át, ahol viszont semmi nyomuk. Úgy látszik, az osztrák gyűjteményekkel sincs minden rendben.

Az etruszk művészet iránt érdeklődők haszonnal forgathatják a januári szám összeállítását, mely az etruszk művészet és kultúra emlékeinek olaszországi bemutatásáról számol be. A cikk városok szerint veszi sorra a jelentősebb gyűjteményeket, elemzi a kiállítások koncepcióját, súlypontjait, értékeli a technikai kivitelezést, az állagvédelmi és restaurálási szempontok érvényesülését, a világítást stb. Mindezt részletes táblázat egészíti ki a bemutatott múzeumok adataival, melyek a nyitvatartástól a kiállítás alapterületéig, a termék állapotától a múzeumi kávézó meglétéig terjednek.

Hogy a múzeumoknak Németországban is küzdeniük kell a fennmaradásért, új látogatórétegek megnyerésért, új források felkutatásáért, a Museum Aktuell több összeállításából is világosan kiderül. A májusi szám a múzeumi minőségi követelmények érvényesítése, egy általánosan megkövetelhető mi-

nimum meghatározása mellett tör lándzsát, aminek alapján aztán valamely központi szerv (például a német múzeumi szövetség) eldöntené, múzeumnak nevezheti-e magát az illető gyűjtemény. A minőségi munka megbecsülését szolgálja továbbá, ha lenne végre német múzeumi díj, amellyel egy független grémium értékelné a múzeumok munkáját – de nemcsak azt, ami a látogatók szemé előtt zajlik ...

A szerkesztő természetesen nem olyan naiv, hogy ne tudná: a minőség nemcsak akarat és tehetség kérdése, döntő feltétele a megfelelő pénzügyi háttér is. A jelenlegi recesszió idején a túlélés minőségi engedmények nélkül csak újfajta vezetői szemlélettel, új pénzforrások és lehetőségek felkutatásával lehetséges. Ilyen új lehetőségek nyílnak például a turizmussal való szorosabb együttműködésben. Az e témakörnek szentelt júniusi szám a kooperáció több pozitív példáját is bemutatja, így a Lipcse melletti Gohlis kastélyát, mely a kiállítás mellett rendezvényeknek ad otthont, vagy a Staatliche Kunsammlung Dresden néven egyesült 11 drezdai művészeti gyűjteményt, melyek jól profitálnak az idegenforgalommal való együttműködésből. Érdekes statisztikai adatokkal világít rá a szerkesztő a turizmus átstrukturálódásának (az átlagos tartózkodási idő egyre rövidül, a turistákat elsősorban a természeti szépségek vonzzák) a múzeumokra gyakorolt hatására: a csak rövidebb tartózkodásra csábító nagyvárosok múzeumi közül a vonzó kínálat ellenére csak azok számíthatnak sok látogatóra, melyeknek neve eleve ismerősen cseng a közönség fülében.

Kevés divatosabb téma van az internetnél. Az alapvetően konzervatív múzeumokban azonban alig-alig terjed ez a műfaj. A februári szám „Az internet: a német múzeumok mostohagyereke” című cikkéből némi meglepetéssel tudhatjuk meg például, hogy 1998-ban a német múzeumoknak pusztán 11%-a rendelkezett internet-hozzáféréssel, 26% volt jelen a neten, de csupán 13% rendelkezett saját honlappal, és csak elenyésző töredékük (5376-ból mindössze 143) használta a világhálót gyűjteményi anyagának bemutatására. A múzeumi honlapok általában unalmasak, gyakran nem informatívabbak egy prospektusnál, nem a tipikus internet-felhasználót szólítják meg. De ki gondolná, hogy két éve a német múzeumoknak még alig 40%-a rendelkezett számítógéppel – feltehetően nem elsősorban anyagi, inkább szemléletbeli okok miatt. A Museum Aktuell

ennek ellenére igencsak tevőlegesen vesz részt a számítógépes kultúra múzeumi propagálásában: meglehetősen rendszerességgel mutat be a gyűjteményi feldolgozáson túl a múzeumi munka valamennyi területén alkalmazható software-eket (köztük a folyóirat kiadója által kifejlesztett programokat is). A szinte teljes egészében ennek a témának szentelt márciusi szám mellett a lap októberben is visszatért a témához.

Hallatlanul érdekes multi-médiás vállalkozásról, az ókori pergamoni könyvtár virtuális rekonstrukciójáról olvasható beszámoló a novemberi számban. A berlini millenniumi kiállítás céljára készült, legapróbb részleteiben is tudományos megalapozottságú interaktív háromdimenziós számítógépes modell 9 havi munka eredményeként született meg. Hasonló interaktív kiállítási tárgyak, komplex témaköröket feldolgozó oktatóprogramok szerepelnek az ún. science centerek, tudományos élményparkok kínálatában, melyeknek divatja Angliából indult el a millenniumi évben, s ott 2001 végéig összesen 14 ilyen központ megnyitását tervezik.

A szeptemberi számból részletesen megismerhetjük a 2001 nyarán megnyíló, 2 hektárnyi területen elhelyezkedő glasgow-i létesítményt, mely – planetárium, interaktív színház, multiplex mozi, állandó és időszaki kiállítások segítségével – elsősorban a fiatalokat kívánja a természettudomány és a technika vívmányaival megismertetni. Ugyanebben a számban jóval kritikusabb hangvételű cikk taglalja a Németországba tervezett mintegy 50 science center versenyfutását a fizetőképes közönség kegyeiért, feltéve a kérdést: valóban ennyire népszerűvé váltak volna iskoláskorunk utált tantárgyai, a fizika, a csillagászat, a kémia, a matematika?

Nemcsak a fenti tudományos-szórakoztató létesítmények konkurenciája teszi, hogy a múzeumok igyekezve újrafogalmazni szerepüket a XXI. század küszöbén, egyre nagyobb figyelmet fordítanak a múzeumpedagógiára. A téma súlyát jelzi, hogy a Museum Aktuell két számában (augusztus, október) is kiemelten szerepel. Az 1999-es, Bajorországban megrendezett történelemdidaktikai tanácskozás előadói Fritz Waidacher „Handbuch der allgemeinen Museologie” c.

alapvető művének nézeteivel vitatkozva, sikra szállnak a múzeumpedagógia létjogosultságáért, iskola és múzeum együttműködésének számos jövőbeli perspektíváját vázolja fel. Szintén ebben a számban olvasható beszámoló az együttműködés 20 éve működőképes, konkrét példájáról, a „Múzeum a kof-

talatokról. A múzeumok és felnőttképzés kapcsolata volt a témája az 1999 nyarán számos ország (köztük Magyarország) részvételével megszervezett nemzetközi múzeumi nyílt napnak, majd a 2000 nyarán Londonban „A látogatókat megszámloljuk, de számítanak e valóban?” címmel megrendezett konferenciának, melyen magyar részről Beke László, a Műcsarnok volt igazgatója vett részt.

A restaurálás, konzerválás, kiállítástechnika kérdései továbbra is kiemelt helyet kapnak a Museum Aktuell hasábjain. A márciusi számban induló sorozat a németországi restaurátorközpontokat mutatja be, elsőként a düsseldorfi központi restaurátorműhelyt. Az 1976-ban létrehozott központi műhely volt az első olyan németországi intézmény, mely egy város összes múzeuma – ma összesen 15 kulturális intézmény – állagvédelmi és restaurálási, kiállításrendezési feladatait látja el. 11 állandó munkatársa a restaurálás 6 szakterületével foglalkozik (festmény, fotó, papír, kerámia, iparművészet, fa). A legrégebbi intézmény után a júliusi szám a legújabbat, a még csak rövid ideje működő müncheni központi műhelyt mutatja be. A németországi restaurálás és konzerválás központjának számító Münchenben korábban három intézményben (a Dorner Intézetben, a Bajor Nemzeti Múzeum műhelyeiben és a Bajor Műemlékvédelmi Hivatal égisze alatt) folyt a munka. A műhelyek az elmúlt nyáron egy kiválóan felszerelt, klimatizált közös épületbe, sokkal jobb körülmények közé költöztek. A restaurálási munka mellett a restaurátor-képzésnek is otthont adó,

JM AKTUELL

Inspraxis und Museologie im deutschsprachigen Raum

B 11684 ISSN 1433-3848
M A I 2000 NR. 57

Abonnement
12 Hefte mit Supplement DM 130
Studenten und Bibliotheken DM 120

HAUPTTHEMA
QUALITÄT IM MUSEUM

York Langenstein
Qualitätsmanagement im Museum

Gabriele Klunkert
Das Internationale Artistenmuseum
in Klosterfelde aus museologischer Sicht

Werner Schweibenz
Metadaten für Museen

Christian Müller-Straten
Gedülde Rumpelkammer
oder schmückende Attraktion?

ferben” nevet viselő kezdeményezéséről. 23 témakörben, a tananyaggal összhangban, azt kiegészítve kínálnak a bajorországi egyesület munkatársai programokat, melyeket elvisznek az iskolákba, ahol a gyerekek aktív közreműködésével, korabeli tárgyak segítségével elvonednek meg a a XX. század elejének mindennapjai (például szatócsbolt, nyomda, nagymosás), idegen kultúrák (például egy afrikai falu), vagy a természet világa.

Ugyancsak hangsúlyt kap a múzeumi közönség 80%-át kitevő felnőtt látogatókkal való foglalkozás, hiszen korunk múzeuma már nemcsak gyűjti és őrzi a kulturális javakat, nemcsak a kultúra palotája akar lenni, hanem a találkozás, a kommunikáció helyszíne is. Az októberi szám egy kérdőíves felmérés eredményeit közli, amit néhány müncheni múzeumban folytattak a különböző múzeumi vezetésekkal kapcsolatos tapaszt-

saját honlappal rendelkező intézmény a dokumentálás és a számítógépesítés területén is együttműködik a múzeumokkal, de nem kíván olyan központi műhelyé válni, mint a düsseldorfi.

Végezetül még néhány, a restaurátorok, kiállításrendezők érdeklődésére számot tartó témák közül: beszámoló a múzeumi klimatechnika kérdéseiről tartott müncheni tanácskozásról, újfajta, textilalapú kültéri takaróanyagok bemutatása (július), szállítóládák és vitrinek készítéséhez javasolt különféle anyagok tulajdonságai, a beszerzési lehetőségek feltüntetésével, a vitrinek berendezésének technikai kérdései, különös tekintettel a feliratok elhelyezésére, a vitrinek esztétikájára (szeptember); felmérés a német múzeumok technikai felszereltségéről, a német múzeumi piacnak a kiállítástechnikával foglalkozó bel- és külföldi cégek által prognosztizált növekedéséről (november).

Lükő Gábor emlékezete (1909-2001)

Andrásfalvy Bertalan

1909. november 4-én született Komáromban. 1925-ben költözött családjá Budapestre, ahol a Zrínyi Miklós Gimnáziumban Karácsony Sándor osztályába került. Ez a találkozás Karácsony Sándorral meghatározó élménye lett, mindig tanítványának vallotta magát. Szoros kapcsolatban maradt vele, akkor is, amikor elfüldözték a debreceni egyetemről. Az ő tanácsára iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetemre, magyar-német tanári szakra, de egyre távoluló érdeklődéssel nyelvészeti, régészeti, művelődéstörténeti, néprajzi és népzenei előadásokat is hallgatott. Így lett tanítványa többek közt Fétich Nándornak, Györfly Istvánnak és Kodály Zoltánnak is.

Lükő Gábor a szó legnemesebb értelmében volt idealista, Gandhi tanainak híve. Felháborodott a magyar szegényparasztság kiszolgáltatottságán, és a társadalmi viszonyok erőszakmentes megváltoztatására készült. A kézi munka és az ember személyes méltóságának, a tiszta, ősi, az önző, anyagi érdekektől még meg nem rongált társadalomnak helyreállításán akart munkálkodni. Ennek a társadalomnak ugyan már kikezdett, de még élő mintáját a hagyományos paraszti műveltségben látta meg, és közeli megismerésének, életében való részesezésének vágyától hajtva indult el Keletre.

1931-ben Györfly István és Kodály Zoltán tanácsára beiratkozott Iorga nyári szabadegyetemére, ahol megtanult románul, majd a bukaresti egyetemre, és ott Dimitrie Gusti híres szociológiai iskolájának lett tagja. Részt vett e híres faluszociológiai műhely munkájában, életre szóló barátságot kötött a nagyhírű műhely vezető tudósaival, a népzeneész Brailoiu-val, Henri Stahl-lal és Harry Braunerrel. 1932-1933-ban a moldvai magyarokhoz, a csángókhoz ment gyűjteni. Hónapokon át élt egy-egy csángó családban, részt vett mindennapi munkájában és feljegyezte minden tevékenységét. Nagy felkészültséggel jegyzett le népdalokat, népnyelvi szövegeket, rajzolta házaikat, szerszámaikat, népművészetük tárgyait. Sokat ígérő és sokoldalú kutatásainak a román csendőrség vetett véget, kiutasították Romániából. E félbeszakított gyűjtőmunka számos tudományos cikknek, tanulmánynak lett az alap-

ja, többek közt az 1936-ban megjelent alapvető munkának is, *A moldvai magyarok. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal* című könyvének. Ebben a népnyelv és tárgyi kultúra elemzésével mutatja ki a csángók és a szamosmenti magyar lakosok szoros rokonságát.

Lükő Gábor neve az én nemzedékem számá-

ezek nem lehettek függetlenek egymástól, mert együtt éltek és hatottak a népi társadalmat alkotó egyedek tudatában” – írta 1983-ban kiadott *A Kiskunság régi képlaragó és képmetsző művészete* című könyve előszavában.

„A művészet belső törvényeit és társas-lelki funkcióját Karácsony Sándor munkáiból ismerhetik meg olvasóim is. Én is tőle vettem ezütrányú ismereteimet, s ha az eddigieknél igazabb vagy teljesebb képét adhatom a magyar népi művészeteknek, azt neki köszönhetem, mint mesteremnek. A magyar formák külön világában is az ő társas-logikai kutatásai igazítottak el, s ezek adtak bátorságot arra, hogy a magyar nyelv és zene analógiájára a népköltészet és népművészet keleti rokonait is felkutassam” – írta *A magyar lélek formái* című könyve előszavában, igazi tudósoknál is szokatlan szerénységgel. Ha Lükő Gábor nem magyarnak születik és nem magyarul írja munkáit, ma a szemiotika és a strukturalista kultúra-elemzés előfutáraként emlegetnék Európában.

Azóta a szűkebb területeket vizsgáló szakkutatók is eljöttak ahhoz a felismeréshez, hogy azonos világlátás, szemlélet és értékrend fedezhető fel a népdal, a néptánc és a díszítőművészet magyar formáinak a mélyén. Ennek, a különböző művészeti ágak formáinak mélyén élő, hasonló törvényszerűségeket létrehozó világlátásnak is Lükő Gábor volt az egyik első képviselője. Az idő igazolta őt, de teljességre, több művészeti ágat is átfogó módszerre törekvő munkáját eddig senki sem merte felvállalni ekkora felkészültséggel. Munkássága, élete példája sokakat megmozdított.

Lükő Gábot 1937-ben nevezték ki a debreceni Déry Múzeum öréneke, a néprajzi osztály vezetőjének. Mintaszerű, kiterjedt gyűjteménygyarapító munkát végzett a környéken, leltári kartonjain kitűnő rajzokat találunk a tárgyak leírása mellett. 1940-től kiterjesztette kutatásait a Kárpátaljára és Erdélyre is. Közben a debreceni egyetem Társaslélektani Intézetében vezette a népzenei és mesekutató szakosztályt, előadásokat tartott a Gönczy Egyesületben, a Pro Christo Szövetségben, a budapesti munkásakadémiaán, a szegedi Bethlen Gábor Körben, a nyíregyházi Kálvineumban, a nagyszalontai gimnáziumban, tanoncotthonokban, cserkész táborokban. A bukaresti Gusti Intézet szellemében a tudományt a társadalmi változások

Lükő Gábor (balra) Holló László festőművésszel a Kiskun Múzeum előtt 1963-ban
Gábor Lükő (on the left) with painter László Holló in front of the Kiskun Museum. 1963
Fotó – Photo: Kis László

ra egybefont legtöbbet idézett, vitatott és elvetett művével, *A magyar lélek formáival*. Ebben a művében arra törekedett, hogy a magyar műveltség, a magyarság népművészetének, jelkép- és szimbólumrendszerének egészét leírja és megfogja, egyben feltárja keleti rokonságát.

A művészet a beszédhez hasonló megnyilatkozása az embernek, de „a beszélőt csak az érti meg, aki ismeri a beszélő nyelvét, jelrendszerét. Nyelvünk, költészetünk, ünnepi szertartásaink és babonás szokásaink segítségével próbáltam meg értelmezni népünk képzőművészeti jelképeit és formáit. Nyilvánvaló, hogy

Lükő Gábor rajzai
 Drawings by Gábor Lükő
 Reprodukció – Reproduction: Kis László

Magyar-Román Társaságnak és szerkesztője az 1946-ban megindult *Keleti Kapu* című folyóiratnak. A két nép kölcsönös megismerésének és megbékélésének ez a folyóirata alig két számot ért meg, beszüntették. Közben Lükő Gábor elmélyülten tanulmányozta a finn-ugor és török nyelvészeti és néprajzi irodalmat, kapcsolatot épített ki finn kutatókkal is. 1950-ben Karácsony Sándort elűzték az egyetemről, Lükőnek is mennie kellett Debrecenből. Gyulára került a múzeumba, itt érte az 1956-os forradalom. A Gyulai Hírlapban december 13-án megjelent „Őrizzük meg tisztán a forradalmat” című írá-

vább, szintén múzeumi területen. Nagy jelentőségű gyűjtőmunkája mellett számos tanulmányt írt a magyar népművészet kérdéseiről, legtöbbjük akkor csak a fiókba került.

Tisztelői és tanítványai 1999-ben *Tűzcsiholó – írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére* címmel, Pozsgai Péter szerkesztésében díszkötetesen tanulmány-gyűjteményt jelentettek meg. Ebben találjuk meg életc rövid sommázatát és műveinek teljes lajstromát.

Lükő Gábor, a magyar műveltség kutatásának és a Kárpát-medence megbékélését szolgáló szellemiségnek meghatározó alakja 2001 áprilisában hunyt el Budapesten.

The Memory of Gábor Lükő (1909-2001)

Ethnographer Gábor Lükő was born in Komárom. When finishing secondary school he started to study literature and the German language but soon expanded his studies to archaeology, cultural history and ethnography. In the early 1930s he studied sociology in Bucharest, in 1932-33 he went to make researches on the everyday life of the Hungarians living in Moldova. He published a book in 1936, which was based on the results he gained during the researches. The next year he became the head of the ethnographical department at the Déri Museum in Debrecen, but he was the leader of the tale-researching and folk music section at the Debrecen University as well. In 1950 he was forced to leave Debrecen for political reasons and moved to Gyula. After the 1956 revolution he was imprisoned but he never stopped making researches on Hungarian folk art. His death is a great loss to the society of ethnographers, since he was one of their most significant personalities.

egyik mozgatójának tekintette, az élet megjobbitásának, az okos és eredményes reformok kivívásának egyik eszközét, feltételét a harcok társadalomtudományban, az igazság és a népek megbékélése érdekében. Alapító tagja a

sában az erőszakmentességre szólította fel a forradalomban résztvevőket, és Gandhi példájára hivatkozott. A forradalom leverése után börtönbe zárták, Gyuláról is távoznia kellett. Baján, majd Kiskunfélegyházán dolgozott to-

Kőhegyi Mihály (1934-2001)

(Egy évfolyamtárs baráti visszaemlékezése)

Gedai István

Mindannyiónk „Miská”-ja elment.

Észak-Bácskában, a svábok lakta Katymáron született 1934. március 11-én. Az ő családja is sváb volt, régen Steinernek hívták őket. Jellemére, életfilozófiájára, munkásságára elsőként és döntően családja és annak körülményei hatottak. Mérhetetlen szorgalma, soha meg nem alkuvó becsületessége, szókimondása közismert volt. Mindezt otthonról hozta, kapta örökbe szüleitől, a még ismert nagyszüleitől. Mindannyian tudtuk – élcelődtünk is vele – Miska viszonyát az alkoholhoz: antialkoholista volt. Az viszont már nem volt közismert, hogy forrón szeretett és tisztelt édesapjának majdnem tragédiává vált becsületessége

volt ennek is oka. 1944 végén, amikor a szovjetek elfoglalták Katymárt, az első napok egyikén meghagyták neki, hogy estére gondoskodjék számukra nőkről. Ő tudja hol vannak (kiszíró volt), és este majd vezesse őket oda; ha nem teszi meg, családjával együtt kivégzik – ígérték a „felszabadítók”. Miska apja – aki ugyancsak nem ivott alkoholt, mivel a kiszíró mindenki kínálta volna, ezért senkitől sem fogadta el – ekkor annyi bort ivott, hogy teljesen magatchetetlen részeg lett; így találtak rá a visszajött szovjetek. Katymár lányai, asszonyai is, a családtagok is megszabadultak, de Miskának rettenetes volt apját így látni. Ez az emlék örökre antialkoholistává tette.

A gimnáziumot Baján végezte. Az iskolák államosításáig még tanították a cisztercita papok, akik erősítették, tudatosították benne

az otthonról hozott értékeket. 1953-ban érettségizett a III. Béla Gimnáziumban. Még ez év őszén felvették az ELTE muzeológiai szakára; régészjelölt lett. Az évfolyamon mindössze tizenketten voltunk, s oszlottunk három részre: ős-, ó- és középkorra. A szakmai órákat azonban a II-IV. évesek együtt hallgatták. Baráti és meglehetősen zárt közösség voltunk, ahol azokat a polgári értékeket vallottuk, amelyeket Miska is vallott. „Kifelé” persze ezt hangoztatnunk nem lehetett: a Párt és a DISz uralkodott az egyetemen is. Mi azonban tudtuk élni a magunk életét, és ezt az erkölcsi magaslaton álló csodálatos professzoraink, mindenekelőtt László Gyula, de Banner János és Oroszlán Zoltán is, valamint, akiket még hallgattunk: Tálasi István, Tóth Zoltán (a fegyvertörténész), Horváth János (latin), Czeglédy Károly nem csak elő-

segítették, hanem táplálták is bennünk. Valamennyiükkel személyes kapcsolatunk is volt, aminek értéke talán akkor még nem is tudatosult bennünk. Jellemzőként hadd említsek egy esetet. Tóth Zoltán egyik óráján említette, hogy a következő órát az előírt napról másokra kell tennünk, mert neki aznap tüzi-fát szállítanak. Azon nap délutánján elmentünk hozzá, hogy a fáját berakjuk a pincéjébe. Természetesen voltak más nézetet valló professzorok és tanársegédek is, akikkel formális tanár–hallgató viszonyunk volt. Az egyetem így nem csak szakmai ismereteket adott, hanem olyan erkölcsi tartást, gondolkodásmódot mutatott, amely akkor (is) példátlanul volt mondható.

Kőhegyi Miska ilyen vétezetten, a gyakornoki év végeztével, diplomával tért vissza egyetem előtti környezetébe, a bajai múzeumba. Ezt akarta, nem is tudta volna máshol elképzelni magát. Tudományos és múzeumi munkája azokhoz a kisvárosi történelemszűkhöz (régész, néprajzos, könyvtáros, stb.) hason-

lítható, akik messze kiemelkedtek az átlagból, a városnak és környékének olyan meghatározó művelődési vezetői lettek, akik az értelmiségi szerepet szolgáló hivatásnak tekintik, a szó eredeti értelmében vállalják, hogy „értelmet” adjanak a népnek; tudós polihisztorként is néptanítók. Egy kisvárosi múzeumban nem lehet „leragadni” egyetlen feladathoz, témához. Miska régész volt. Nagy szorgalommal kutatta a szarmaták tárgyi emlékanyagát, fő munkáját, a madarasi temető ásatási munkálatait közel két évtizedig vezette.

Ásatási munkásai szinte tanítójuknak tekintették: magyarázta nekik mindazt, amit egy régész kiolvas a temetőből. Móra Ferenc volt példaképe. Ám a mintegy ezer publikációra tehető irodalmi munkássága – köztük a számtalan, minden témára kiterjedő könyvismertetései – tanúsítja, hogy nincs a művelődésnek, a történettudománynak, a helytörténetnek olyan területe, amelyet ne művelt volna; különösen, ha ez a bajai múze-

um illetékességi területével függött össze. (Kőhegyi Mihály munkássága. Bibliográfia. Muzcológus pályaképek Bács-Kiskun megyéből. Sorozatszerkesztő: Bárth János. Kecskemét 1994). Írásai pedig a szigorú tudományos követelmények betartásával is mindenki számára érthetőek. Megfogadta régész-nemzedékünk nagy mesterének, László Gyulának példabeszédét: „Tudják gyermekeim – mondta egy alkalommal –, amikor én egy tudományos cikket írok, mindig arra gondolok, hogy a szülőfalumbéli Mózi bá’ megérti-e?” Miska cikkeit megérti a katymári János bácsi és Mari néni.

A 70-es évektől kezdett foglalkozni pénztörténettel; tagja lett a Magyar Numizmatikai Társulatnak és az Éremgyűjtők Egyesületének. Itt is lehetőséget ismert fel, hogy tudást, tapasztalatot adhasson: vállalt szerkesztést, előadást, megbízatást (a Társulatnak alelnöke, az Egyesületnek tiszteletbeli tagja volt). Otthon érezte magát mind a Társulatban, mind az Egyesületben. Mindkettő a legmagasabb elismeréssel – a Réthy, illetve a Széchenyi érdemmel – tisztelte meg.

Csak egy nagyon sok és nagyon eredményes munkásságot maga mögött tudó becsületes ember lehet olyan szerény, mint Kőhegyi Mihály volt. 1982-ben a „szakma” neki ítélte a muzeológusok Móra díját, 1986-ban pedig igazgatója lett addigi munkahelyének, a bajai Türr István Múzeumnak. Ám e díj, e beosztás nem változtatta meg őt; munkatársainak továbbra is inkább kollegája volt, mint főnöke. Ha ez egyáltalán lehet, még szerényebben. Nem törekedett a látványos, nagy elismerésekre, kitüntetésekre. Nem is kapta meg őket, de lelki békéjét ez nem zavarta meg. Ilyen lelki békében ment nyugdíjba 1996-ban, és ebben a lelki békében távozott el közülünk 2001. június 18-án.

Mihály Kőhegyi (1934-2001)

Mihály Kőhegyi was born in Katymár in 1934. After finishing secondary school in Baja he started to study archaeology at the University of Budapest (ELTE). When graduating he moved back to Baja and became the museologist of the museum. He carried out several archaeological researches connected to the region, completed about a thousand publications. When writing he thought it was important that it should be understood by the people from all walks of life. In 1982 he was awarded the museologists's "Móra Prize" for his achievement. Between 1986 and 1996 he worked as the director of the museum in Baja, but this post did not change him, he remained rather the colleague of the museologists than their boss.

Állami kitüntetések, díjak

2001. augusztus 20-a, állami ünnepünk alkalmából dr. Mádl Ferenc, a Magyar Köztársaság Elnöke megbízásából Rockenbauer Zoltán, a nemzeti kulturális örökség minisztere a

Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (polgári tagozat) kitüntetést adta át

dr. Benkő Viktorné dr. Gönczy Évának, a Szépművészeti Múzeum Könyvtára nyugalmazott főmuzeológusának; a

Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetést

dr. Bajza Józsefné dr. Szinyei Merse Annának, a Magyar Nemzeti Galéria XIX-XX. századi gyűjteménye főmuzeológus-főmunkatársának;

Bak Jolánnak, a fertődi Esterházy Kastélymúzeum címzetes igazgatójának és

Laczus Gézánnak, a szobi Börzsönyi Múzeum vezetőjének.

A nemzeti kulturális örökség minisztere – ugyancsak augusztus 20-a alkalmából – évtizedeken keresztül nyújtott magas színvonalú, és szakterületének tudományos fejlődését jelentős mértékben elősegítő munkásságáért

Móra Ferenc Díjat adományozott

Batári Ferenc művészettörténész-muzeológusnak, az Iparművészeti Múzeum fősztályvezetőjének;

dr. Dobosi Viola régész-muzeológusnak, a Magyar Nemzeti Múzeum főmuzeológusának;

Földes Emília művészettörténész-muzeológusnak, a Budapesti Történeli Múzeum Fővárosi Képtára igazgatóhelyettesének;

dr. Moskovszky Éva kultúrtörténésznek, a székesfehérvári Babaház Múzeum alapítójának és

dr. Török Gyöngyi művészettörténésznek, a Magyar Nemzeti Galéria főmuzeológus-főtanácsosának.

A közgyűjteményi területen végzett, több évtizedes, színvonalas szakmai, ill. vezetői tevékenységéért

Széchenyi Ferenc Díjat kapott

dr. Király István Szabolcs, a Somogy Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója;

B. Kovács István, a rimaszombati Gömöri Múzeum néprajzos-régész muzeológusa és

Kónya Ádám, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum nyugalmazott igazgatója.

Podmaniczky Díjat kapott az épített örökség védelmében kifejtett tudományos és ismeretterjesztő munkájáért *dr. Holló Szilvia Andrea*, a Budapesti Történeli Múzeum tudományos titkára.

Múzeumi Nívó Díj jutalomban részesültek:

dr. Haider Edit és *dr. Rüdovics Anna* művészettörténész muzeológusok, a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusai „A magyar pipa története – magyar történelem pipákon” című kiállítás rendezéséért és a kiállítási katalógusért;

Kovács Ida művészettörténész-muzeológus, a Petőfi Irodalmi Múzeum fősztályvezetője a „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” című programsorozat szervezéséért;

dr. Limbacher Gábor, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója és *L. dr. Lengyel Ágnes* néprajzos muzeológus a „Kereszténység és államiság Nógrád megye ezer éves történetében” című millenniumi kiállítás rendezéséért;

dr. Lovas Márton természettudományos muzeológus, a Déri Múzeum muzeológusa ásványkiállítás-sorozat rendezéséért.

A nemzeti kulturális örökség minisztere által a műemlékvédelemért alapított **Schönvisner István Díj** kitüntetettjei 2001-ben:

Benczédi Sándor építész, Sepsiszentgyörgy;

dr. Dékány Erzsébet igazgató főorvos, Csákvár;

Dukrét Géza tanár, Nagyvárad;

Stephane Jonas szociológus-urbanista, Strasbourg;

Kósa Zsuzsa, a gyulai „Százéves” cukrászda vezetője;

dr. Miklós Zsuzsa régész, Budapest;

Mócsai Gábor kanonok, Budapest;

Pinczésné Kiss Klára tanár, Ságújfalu;

Szabó László építész, egyetemi tanár, Budapest;

a Veszprémi Táncsics Mihály Szakközépiskola mérnök-tanári kollektívájának tagjai: *Olaj Imréné, Kőszegi Lajos, Vándor András, Tölgyesi Ákos* és *dr. Borsi Lőrinc* igazgató.

Felhívás

Olvasóink, kollégáink valamennyien tudják, hogy 2002-ben, a Magyar Nemzeti Múzeum (és az Országos Széchényi Könyvtár) alapításának bicentenáriuma egyben a magyar múzeumügy kiemelkedő évfordulója is.

Szerkesztőségünk - a Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület elnökségével egyetértésben - azzal kíván hozzájárulni az évforduló méltó megünnepléséhez, hogy felajánlja a MAGYAR MÚZEUMOK hasábjait

mindenkinek, aki kész egy múzeum vagy muzeális intézmény történetének, története egy részének vagy kiemelkedő, különleges, érdekes gyűjteményének, műtárgyainak bemutatására.

A beérkező 3-5 gépelt oldal terjedelmű (képanyaggal, képaláírásokkal kiegészített és lemezen rögzített) írásokat folyamatosan várjuk és igyekezünk közölni. Elképzelhető, hogy amennyiben megfelelő számú és szín-

vonálú kéziratot kapunk, az ünnepi évet követően külön kötet kiadásával is megpróbálkozunk.

Szerkesztőségünk ezúton kér minden érdeklődőt és illetékest, hogy válaszoljon felhívásunkra.

Az írásokat a szerkesztőség címén 1476 Budapest 100. Pf. 206.) vagy elektronikus postán (pulszky@bot.nhmus.hu) várjuk.

A Pulszky Társaság hírei

Elnökségi ülés (2001. szeptember 13.)

Az elnökség meghallgatta Deme Péter ügyvezető elnök tájékoztatását a Társaság pénzügyi helyzetéről, a pályázatok eredményéről. Megállapította, hogy az év során eddig folytatott takarékos gazdálkodással sikerült megszilárdítani anyagi helyzetünket.

A testület hozzájárult ahhoz, hogy a NEMO (Európai Múzeumi Szervezetek Háló-

zata) november 17-i közgyűlésén egy fő a Társaság képviselőjében részt vegyen. Örömmel üdvözölte a „kis múzeumok” tagozat elképzelését arról, hogy december elején a túrkevei Finta Múzeummal együttműködve szakmai találkozót szerveznek, és ehhez kész korlátozott összegű anyagi hozzájárulást biztosítani.

Az elnökség további tájékoztatásokat hallgatott meg a 200. évforduló kapcsán készü-

lő múzeumi lexikon munkálatairól és a kiállítás előkészítésének állásáról; a magyar-holland múzeumi együttműködés keretében november 29-30-án Budapesten tartandó (az NKÖM által finanszírozott) konferencia teréről; a kulturális örökség védelmével foglalkozó jogszabályok véleményezéséről; a 2002. március 1-2-re Gödöllőre tervezett közgyűlésről és egyéb folyamatban lévő ügyekről.

E számunk szerzői

Andrásfalvy Bertalan dr. (1931)
etnográfus
a néprajztudomány doktora
egyetemi tanár
Pécsi Tudományegyetem

Baják László (1961)
történész, heraldikus
muzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Berényi Marianna (1973)
etnográfus
muzeológus
Szabadtéri Néprajzi Múzeum
Szentendre

Buzás Gergely (1965)
régész, művészettörténész
főmuzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum
Mátyás Király Múzeuma
Visegrád

Cabello, Juan dr. (1945)
régész
osztályvezető
Állami Műemlékhelyreállítási és
Restaurálási Központ (ÁMRK)
Budapest

Cseri Miklós dr. (1957)
etnográfus
PhD
főigazgató
Szabadtéri Néprajzi Múzeum
Szentendre

Deák Zoltán (1951)
építész-mérnök
osztályvezető
ÁMRK
Budapest

Dercsényi Balázs (1940)
művészettörténész
osztályvezető
Országos Műemlékvédelmi Hivatal
Budapest

Fejérdy Tamás dr. (1947)
építész-mérnök
általános elnökhelyettes
Országos Műemlékvédelmi Hivatal
Budapest

Fülöp András (1972)
régész
munkatárs
ÁMRK
Budapest

Füstös Jenő dr. (1936)
jogász
ny. főosztályvezető
Mezőtúr

Füvessy Anikó dr. (1944)
etnográfus
kandidátus
igazgató
Kiss Pál Múzeum
Tiszafüred

Gedai István dr. (1934)
numizmatikus
kandidátus
ny. főigazgató
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Gerencsér Emil (1934)
vegyészmérnök
gyűjteménykezelő
Zwack Likóriparti Rt.
Budapest

Halmágyi Pál dr. (1948)
történész
igazgató
József Attila Múzeum
Makó

Holló Szilvia Andrea dr. (1964)
történész
tudományos titkár
Budapest Történelmi Múzeum

Kiss Erika (1949)
újságíró
Jász Múzeum
Jászberény

Koppány András (1967)
régész
munkatárs
ÁMRK
Budapest

Lászay Judit (1955)
művészettörténész
munkatárs
ÁMRK
Budapest

László Csaba (1950)
régész
munkatárs
ÁMRK
Budapest

Máthé Zsuzsa (1958)
építész
munkatárs
ÁMRK
Budapest

F. Mentényi Klára (1955)
művészettörténész
munkatárs
ÁMRK
Budapest

D. Mezey Alice (1947)
művészettörténész
tudományos munkatárs
Országos Műemlékvédelmi Hivatal
Budapest

Nagy Endre (1961)
faipari mérnök
csoportvezető
Savaria Múzeum
Szombathely

Páll István dr. (1952)
etnográfus
PhD
igazgató
Sóstói Múzeumfalu
Nyíregyháza - Sóstófürdő

Rónai Károly (1940)
építész-mérnök
Szombathely

Sinkó Katalin dr. (1941)
művészettörténész
főosztályvezető
Magyar Nemzeti Galéria
Budapest

Schmidt Jánosné dr. (1942)
tanár
gyűjteményi referens
Pestszentlőrinci Pedagógiai és
Helytörténeti Gyűjtemény
Budapest

Szalay Ákos (1956)
okl. építész-mérnök
a Váci Kálvária Alapítvány elnöke
Vác

Szél Győző dr. (1958)
biológus
főmuzeológus
Magyar Természettudományi
Múzeum
Budapest

Szűcs Judit (1947)
etnográfus
igazgató
Tari László Múzeum
Csongrád

Varga Kálmán (1953)
történész
tudományos igazgatóhelyettes
Műemlékek Állami Gondnoksága
Budapest

M. Veres Lujza (1958)
művészettörténész
munkatárs
ÁMRK
Budapest

Wellmann Nóra (1953)
történész
muzeológus
Magyar Állami Operaház
Budapest

*„A műalkotás figyelmet, tiszteletet
és gondoskodást érdemel.”*

HUNGART

*Nemzetközi
Műtárgyszállítmányozás*

Szajkó utca 5.
2030 Érd / HUNGARY

Tel: (36) 23-369 030

Fax: (36) 23-368 913

e-mail: hungart@hungart.hu

www.hungart.net

A „Franciaországi Magyar Kulturális Évad”-kiemelt szállítmányozója.

MAGYARORSZÁG • NÉMETORSZÁG • ROMÁNIA • SVÁJC

**MAGYAR
MÚZEUMOK**

